

Kjære leser

Idette nummeret har vi ikke noe gjennomgående tema, men bringer bidrag som viser noe av mangfoldigheten og bredden innenfor psykoterapi og noen tilgrensende områder, som sosiologi, religion og hjerneforskning.

Vi bringer først en artikkel som i seg selv representerer en milepæl, i og med at det er første bidrag vi har fått fra en litauisk kollega. Hun skriver på engelsk og presenterer viktige erfaringer fra den gruppen hun drev mens hun deltok i et gruppeanalytisk blokktrainingsprogram over fem år (tidligere beskrevet i for eksempel *Matrix* 2001, 18 (4): 351-362). Programmet var knyttet til Institutt for Gruppeanalyse, Norge (med norsk/dansk samarbeide i stabgruppen), og forfatteren er den første av 17 gruppeanalytikere som har gjennomført fem års utdanning, og som etter presentasjon av et skriftlig klinisk arbeide fikk Diplom fra det norske instituttet i mai 2004! I denne artikkelen, som er en omarbeidet og forbedret versjon av dette kliniske arbeidet, beskriver Daina Natkeviciene hvordan gruppe medlemmenes tidlige opplevelser med foreldrene gjenspeiles i overføringen til gruppen, terapeuten og de andre medlemmene. Spesielt interessant er hennes tanker om hvordan offisiell sovjetisk ideologi nedfelte seg i barneoppdragelsen, noe som for flere av disse pasientenes vedkommende resulterte i tilknytningsproblemer, fremmedgjørelse og betydelige forstyrrelser i mellommenneskelige forhold.

Neste artikkel er av Gisela Blomquist, som har gjort en syv års oppfølging av et prosjekt med unge voksne som henvendte seg på den almenpsykiatriske åpne mottagelsesavdelingen i Stockholm i løpet av 1995. Etterundersøkelsen er gjort ved hjelp av spørreskjema, og selv om responsraten er lav, viser undersøkelsen flere interessante forhold: Syv år senere ligner informantenes livssituasjon jevnaldrendes, men de vurderer sin helsetilstand til å være dårligere. To tredjedeler anser at de hadde nytte av kontakten i 1995, en fjerdedel bedømmes å være deprimerte og halvparten drikker for mye alkohol. Forfatteren legger vekt på betydningen av å ha spesielle team eller mottagelser for ungdom og unge voksne, som ofte har fasespesifikke problemer de ofte strever med å sette navn på.

Søren Nagbøl bringer oss inn i deler av Norbert Elias' sosiologi og i teorien om de etablerte og outsiderne. Han gjør dette på en spennende, tidsaktuell og personlig måte ved å fortelle om sitt første møte og senere vennskap med Elias. Disse autobiografiske betraktningene blir utvidet med tanker om figurasjons-sosiologi og sosialt arbeid, maktbalanse og menneskers gjensidige avhengighet av hverandre. Han gir eksempler fra forsøk utført av Elias og medarbeidere, samt fra egne erfaringer etter hjemkomsten til Danmark, etter flere års fravær, og ser paralleller til forhold som gjenspeiles i Axel Sandemoses Jantelov og forholdet mellom de etablerte og outsiderne i det senmoderne Danmark. Samtidig etterlyser han nye teorier og modeller innenfor psykoanalyse, gruppeanalyse og sitt eget fag, som kan forstå og demme opp for de stadig mer tilspissede forhold man ser nasjonalt og internasjonalt mellom de etablerte og outsiderne, innenfor en aksellererende globalisering.

Karen Marie Mortensen som er teolog, har lest Julie Kristeva grundig og bringer dels Kristevas egne tanker og ideer fra bøkene 'Sort sol' og 'Stabat Mater', dels bringer hun i dette essayet også sine egne refleksjoner og assosiasjoner til det hun har lest.

Ask Elklit presenterer et fornøyetlig debattinnlegg der han imøtegår synspunkter fra Morten Hesses artikkel "Licenspenge bag psykologiske tests" i Matrix 21, 144-150. Redaksjonen ønsker seg flere debattinnlegg og ser det som viktig å kunne bringe artikler som både stimulerer og provoserer.

Avslutningsvis bringer vi fem anmeldelser av bøker med vidt forskjellig innhold:

Olov Dahlin er ganske kritisk til en bok av Siv Boalt Boëthius og Marie-Louise Øgren som omhandler forskning på veiledning, særskilt i gruppeformatet. Anne Røer omtaler en engelsk bok av Simon Baron-Cohen som er professor i psykologi ved Cambridge University og bl.a. engasjert i forskning på autisme og kjønnsforskjeller. Boken er oversatt til dansk fra engelsk og omhandler – ja, nettopp, forskjeller mellom den kvinnelige og mannlige hjerne (m.h.t. empati, forståelse og systemkonstruksjon). Anmelderen finner boken morsom og lettlest. Egil Martinsen har lest Jeffrey Youngs bok om kognitiv behandling av personlighetsforstyrrelser på ny, denne gang på dansk. Han synes boken er kortfattet og lettlest og anbefaler den som en god innføringsbok.

Karen Vibeke Mortensen anmelder en norsk bok (oversatt til dansk) om tilknytningsteori som er skrevet av Lars Smith, professor ved Psykologisk Institutt, Universitetet i Oslo. Til tross for at en del områder mangler eller kunne vært klarere beskrevet, finner hun at boken er til hjelp for den som ønsker å være velorientert om den aktuelle viten på tilknytningsfeltet. Kristian Valbak har lest Per Vaglums andre skjønnlitterære bok. Den handler om en middelaldrende psykiater som har fått i oppdrag av en fryktet professor å revidere en lærebok i psykiatri.

God fornøyelse!

Steinar Lorentzen

Haldis Hjort

Working with alienation

The impact of early abandonment on transference
and countertransference in the group

Matrix 2005; 2, s. 100-113

Daina Natkeviciene

This paper describes some of my experiences as conductor of a group-analytic group, which was run while I participated in a training program in group analysis. The training program was a collaborative effort between the Lithuanian Association of Group Psychotherapy and the Institute of Group Analysis, Norway. In this group with patients who predominantly suffered from preoedipal pathology, the members tried to protect themselves from feelings of emotional hunger, imagined rejection, and other painful emotions by resorting to various forms of retreat. It appeared as group resistances shared by several members, like e.g. acting out extreme passivity, restricted communication, and a pseudo-positive worship of the therapist. These retreats also constituted an indirect way of expressing anger. The first step in the analyses of these transferences towards the conductor, the group as a whole, and the other members, was to try to let the patients experience and more directly express the hostility, which was at first disguised under a pseudo-positive transference. The split in the ego of several group members was interpreted both on the individual and the group level, with the hope of achieving better integration of "good" and "bad" parts of the self and the object. The presented clinical examples, which mostly have to do with separations triggering regression, show how the group members gradually began to care for each other and the conductor, developing a greater tolerance for anxiety. In some moments of chaos and severe distortion of reality, it was impossible for some members to take their paranoid projections

Correspondence: Daina Natkeviciene. Zaliuju Ezeru 111, Vilnius, Lithuania.
E-mail: vpssc@takas.lt.

back, even though the group generally was more mature. Finally, the capacity to mourn losses and to tolerate separation, without being overwhelmed by the feeling of being left, destroyed, or humiliated, showed the headway to the depressive position. The meaning of countertransference reactions as both an obstacle in the therapeutic work and as an instrument to understand resistances and promote interactions, is illustrated as well.

Introduction

I found that Erna Furman's article "Mothers have to be there to be left" (1982) closely describes my feelings and thoughts about this group. She deals with aspects of leaving and being left. She also describes weaning and stresses the importance of the mother's presence in the child's life. Absence of mother leads to a feeling of abandonment within the child, and impairs his/her ability to function autonomously and satisfactorily later in life. Winnicott (1967) describes the "mirror function of the mother" and discusses how the relative maternal failure (her absence, depression, illness, or preoccupation with her own trouble) may lead the baby to withdrawal as a protection against chaos, unbearable anxiety, and pain. These childhood experiences may bring about particular ways of object relatedness and defences, which reflect the formation that Steiner calls "the pathological organisation of personality" (1993). He called these particularly organized systems of defences "psychic retreats", which provide respite from both (using M.Klein's terminology) paranoid-schizoid and depressive anxieties. The obtained relief is, however, achieved at the price of isolation from other people and reality. He suggests to look at psychic retreats "as a kind of compromise which is as much an expression of destructiveness, as a defence against it" (Steiner, 1993).

In order to be able to understand the clinical material, I also rely on Foulkes' suggestions of understanding the communication within a group through the processes which take place in foundation, dynamic and personal matrices (Foulkes, 1973). I also explore how different connotations of communication on different levels emerge in the transference relationship. Glatzer's ideas about certain forms of transference resistances, called "pseudopositive transference", which constitute a superimposed defence on the negative transference, seems very helpful in understanding how negative feelings take the form of "passive camouflaged love with its concomitant resistance in the form of sticky dependence" (Glatzer, 1965). Pines' ideas about the promotion of the formation of

“new internalisations, which then form the aliment for new psychic structure” combined with the description of the symptoms’ transformation into meaningful communication, were also very helpful. Ogden’s (1979), Sandler’s (1992), Heiman’s (1960), and Ormont’s (1970) observations about countertransference helped me to reflect on my own conflicting feelings, which were activated during my work with this group.

The social context of the group

Foulkes referred to the individual as the basic biological unit, whereas he envisioned the group as the basic psychological unit, thus insisting on inappropriateness of viewing an individual detached from his/her social context (Behr & Hearst, 1983). In Foulkes’ view, a community of individuals inevitably shares such fundamental common denominations as history, language, culture, etc. The so-called “foundation matrix” automatically earns the status of a “pre-existing condition” of any group network. Each newly occurring group formation tends to activate an attempt to re-create the psychodynamic situation related to the particular socio-political background of each society, which is original and thus familiar to its members.

My group seemed to share the social context of mistrust. Five decades of Soviet occupation made every member of the Lithuanian society absorb the totalitarian atmosphere of communistic ideology. People largely remained unaware of this pervasion even though attempts to resist the forced upon logic was enormous on the individual level. Each individual had to adjust his/her thinking, feelings and views to the uniform ideologically approved regime’s line. Each deviant personality could be subjected to forceful treatment, coerced confinement into psychiatric hospitals, or might be deported to Siberian labour camps.

Eventually, this kind of social environment imposed one major lifetime duty on every member of the community – one of survival. The damaging consequence of this twisted reality was certain changes in the personality of people, which manifested itself through specific defence mechanisms, fantasies, object relationships and feelings, which would later be passed to the next generation. Laurinaitis (1997) defines these changes and attribute them to the so-called “homo sovieticus”. He argues that people from the Soviet and immediate post-Soviet periods harbour a deep-seated reluctance of taking responsibility or making personal choices in all areas of social life, out of fear of persecution or failure. The threat consisted of repressive structures, such as the police, KGB,

party members, and even eaves-dropping neighbours or relatives, who might be driven by prospects of personal gain. Homo sovieticus apparently tends to be preoccupied with ways of avoiding criticism rather than taking chances in order to achieve success through personal efforts. Thus, a “false self” may shield a more “true personal engagement”.

These adopted survival techniques create a split between what is thought and felt, what is said, and what is done. Homo sovieticus typically distrusts authorities and media and is also haunted by fear of psychological manipulation.

According to Lorentzen’s (2004) professional experiences in running groups in the post-Soviet period, people tend to feel an increased need for guidance and tend to avoid accepting responsibility. He also reports to have observed a lack of personal social exposure, and that authorities easily are perceived as punishing and unreliable, which makes it desirable to try to control and soften the relationship to them, “at any cost”. The most frequently observed defensive techniques include submissiveness, passivity, self-destruction such as alcoholism or suicidal tendencies, masochistic boycotting or lack of collaboration with authorities, which is manifested through assuming a weak and highly dependant stance.

General description of the group

My presentation covers four years of work with the group. The group took place in a private practice, and met once a week for one and a half hours, except during vacations. The 11 patients had an average age of 28 years, and many had a diagnosis on Axis II of the DSM-IV (three narcissistic, two hysterical, one schizoid, and one masochistic personality disorder). Others had disturbances on the Axis I (social phobias, depression, agoraphobia). Altogether 6 women and 5 men participated during different periods of the group’s life. Two men dropped out at the very beginning, one woman ended after two years, two women I considered to be as late dropouts, and one woman ended after four years. I had supervision on my group work during three years of my group-analytic training and was supervised further in a peer supervision group.

The following are important features common to the life story of each of my patients.

1. During the Soviet era maternity leave was very short and mothers were encouraged to return to work as soon as possible. It was common to leave

Working with alienation

children at weekly kindergartens or with their grandparents, often far out in the villages, where parents would visit them once or twice a month. When parents later would take them home for good, the children often felt like well-rooted plants who had suddenly been put into a new pot. It made them sensitive to separations, which often meant rejection, abandonment, and inability to trust and to feel closeness with their parents. Several patients presented these kinds of life stories; others described relationships with mothers in a way, which led one to suspect that the mothers themselves might have been narcissistic, borderline or very depressive and withdrawn.

2. Five of the patients complained about alcoholic fathers, who were the shame of the family, they were highly devalued by their spouses and isolated from the family's life. Almost all the patients described their fathers as distant and weak, unreachable and not participating in the family's daily routine.
3. All the patients perceived that their parents relationship was constantly conflictual and cold. This lack of intimacy and a culture of silence around family difficulties combined with mutual withdrawal, were brought from their families into the group network.

To sum up my patients' vision about their relationship to their parents in childhood, which may be the cradle of their later alienation, I have chosen to employ metaphoric designations. For example I see Ela, one of the group members, as "a child behind the glass wall", Vita as "a child who watched her mother from the corner", Algis as "a child who was convinced that to be seen means to be a kamikaze", Titas as "a child whose will was crushed with wire", Lena as "a child whose mother had iron hands", etc. (The name of the patients are changed in order to protect their confidentiality).

Description of the clinical work

As I have already mentioned, the most vulnerable periods in the group's life were connected with separation issues. The following are a few glimpses of how the group handled two summer breaks of two-months duration, late dropouts and a member's decision to quit.

The first summer vacation was collectively denied. My own anxieties led me to join their denial, too.

Two months prior to the second summer vacation I announced that the group would relocate, as I was about to move my private practice office. Six out of

eight patients then informed me that they would hardly be able to participate in the group for some time, because of alternative preoccupations. I became scared that the group would collapse and that I would lose this “baby”, just as had been the case with the previous one (my first group, which I had arranged for the training course, collapsed after one year). I panicked and felt paralyzed. Later I realized that they intended to make me experience this terrible fear about being betrayed and unimportant. My feelings of complete failure were perhaps similar to their perception of abandonment which prompted them to turn their anger towards themselves. The patients recreated past traumatic experiences (by turning from the passive into the active) and defend themselves by projecting their dependent parts onto me. In spite of their vows not to show up, almost all of them came. After a silent session full of tension, “the pain of an abandoned child” emerged at the end:

Ela said: “My parents left me at my grandma’s when I was 10 month old. I was there until the age of three. My grandma had to attend cows and pigs, so she used to lock me in. She had a lot of work to do. We were far from other people. I was looking through the window and crying, but my grandma wouldn’t hear me. Mother was coming once or twice a month. I used to be waiting for her so much, but she wouldn’t look at me. She just cleaned the rooms, ignoring me. Then she would leave again. I felt alone for ages and I felt useless.”

Another patient, Vita, seconded her: “I had also been left at my grandma’s home since my birth. I would desperately wait for my mama to come, but after some time this yearning ceased and I felt nothing, but empty space. I went back to mother’s home when I was 7, before my school started. I hated my mother. We didn’t know each other. She wanted me to be what I was not. My options were clear: to protest or submit. I remember myself standing in the corner of the room, silently watching her and my brother. They did his homework together. I felt as if I didn’t exist for them.”

I connected these painful stories with the approaching summer vacation and relocation of the group, saying that it evoked painful memories and anger about being left, which was difficult to put into words, and that everybody expressed this by indicating their intentions to get involved in something more important than the group (as their parents had done). But under this hatred and fear of being hurt, there was a longing for reconciliation with the mother and the group, too.

With the third summer break approaching Rita told us of the unexpected death of her father. It became obvious that the others tried to stop her in expressing this, because her loss would once again open the collectively avoided and denied theme of separation. Hearing me say that, the group replied angrily, projecting their difficulties on me: "You want to emphasize separation, but we don't feel that. Maybe it is difficult for you to say goodbye, and that's why you are so pre-occupied with that". Gintas, who represented the angry voice of the group, attacked me and we got stuck. I admitted feeling lost and asked the group for help. The members didn't believe that, saying: "You are just pretending to be unable to handle this, because you want to look friendly, and merely want us to believe that you can be weak". I interpreted this as their struggle for autonomy from the powerful mother, who pressed them into submission and who was seen in me. However, at the same time they were afraid to see me as more human, sometimes insecure, because they would rather cling to their illusion, that only an omnipotent authority could rescue them.

Just before the third summer vacation, the same pattern emerged again and several patients announced that they decided to take a week or two off, just before the vacation. Then the next session started with such euphoria and denial of any meaning of their actions, that I failed to contain my countertransference and acted in, accusing them of irresponsibility. Several members said that they understood my anger, and how they potentially "really could hurt their 'mama' when they put so much on her". On the other hand, they were displeased with me anyway, claiming that I was expected to do my job well, since I was paid. Three sessions before the break, Vita announced that she was going abroad for a year and that she felt extremely bad for letting everyone know so late. She then reported a painful story about herself and her mother, and revealed her hatred and inability to feel mercy for her mother because, as she put it, "she was never there when I needed her most". I responded that she perhaps by leaving her mother, wanted to let her experience the things that she had been suffering from. Here the group discovered how this could be used as the best form of revenge. They admitted that this was exactly what had happened in the group when someone left on vacation earlier or had an "alternative" occupation.

This insight led Vita to realize that she kept on being angry with her mother because she still longed for her love. This made her sad and she said she had intended to give me a rose peony, but she had left it in a cab. She admitted that the flower was meant to express her gratitude and respect. This time the separation was handled with a big ambivalence, but it was not denied!

After the summer vacation, Lena (a severely narcissistic patient) said in a very detached way that her brother, who was the only person in her life she communicated with and with whom she shared her apartment, had drowned in the lake during the summer. She expressed that the essential parts of herself had died together with him. She had left her job and was planning to leave the group, abandon her flat in the city, and return to her parents, in a village far out in the countryside. The group tried its best to help Lena to cope with her tragedy, maintaining that her “solution” seemed destructive, and that the thought of her future isolation created anxiety in everybody. Lena perceived the remarks as attacks and felt reassured that her intention to leave the group was right. The group participants pointed out that Lena kept running away from the feeling of being a loser. Recognizing it from themselves, many in the group went on to say that a perfect way of saving the rest of the self-esteem, is to withdraw from social life. It was very depressing for the rest of the group to cope with Lena’s case, and the group members reflected Lena’s anxieties about accepting her limitations. I remarked that their desperate attempts to save Lena might also manifest their fear of accepting their own limitations, their inability to do more than Lena would let them do. This is how they responded:

Ela: “I was not able to let you go until now, but now I understand that we both are children from a lonely farm. That is the only place in the world which seems safe to you and now you are retreating back to it. You have been very important for and very similar to me, to that girl who was left and forgotten in the lonely farm”.

Lena: “I was not left. My mama was just taking care of the cows”.

Ela: “Lena, you were left, you are an abandoned child like me, like Vita and the others were and now you are leaving yourself”.

Rita: “I also want to tell you that when we used to talk to each other on our way home after group sessions, I felt helpless. I used to think that as soon as I work through my own trouble, I would try to help you. Now I feel stronger and the group is getting capable of helping you and I feel so sorry that you are leaving”.

The group went through the third summer separation with serious losses. In spite of the two late dropouts, the group was able to create space for reflection and mourning. The participants concluded that it was a memory of love that helped them to bear their limitations, stand criticism and resist the fear of rejection. The group was becoming a working group.

During the fourth year Ela decided to quit. The group let her go warm-heartedly, already able to express its gratitude, which indicated a new maturity of the group. The rest of the participants discovered that their gratitude carried the meaning of reconciliation, but also separation. One of the members, Dina, thinking about the separation from her own mother, remarked: "I am grateful because you brought me up and I am sad because I am leaving you".

At that point the group members were looking at me, and I myself felt deeply moved. This moment was very fragile and sensitive and I was afraid to spoil it with any interpretations, as that might have made me look defensive. So I remained silent and emotionally deeply involved. It was a moment of mutual involvement.

One of the male members of the group, Algis, pointed to Ela saying that she was the first child of the group, whom the group was able to deliver. All the others were aborted or delivered prematurely. He said he felt very confident that her termination was timed correctly.

Ela left, and we have been continuing our work. Gradually, I saw that my patients developed a reflective and loving space inside themselves. This did not represent a simple "happy ending", but rather a hope for greater possibilities for self-liberation.

Discussion

Transference towards the group as a whole

In the beginning, the importance of the group was ignored, and it took time to build cohesiveness. Actually, the group as a whole united to show resistance under a silent, passive and polite façade. It was a collective retreat from all possible fears, and it embodied a re-creation of a well-known social behavior typical in our country. Foulkes (1973) described the "foundation matrix" as a collective experience, which is brought to the group network as a "pre-existing condition". A brief glance at the past 100 years of our country's life reveals a long history of occupation, then 20 years of freedom and independence, then the second world war and the next occupation. It has been filled with traumas and tragedies of deportation, characterized by fear under the authoritarian Soviet regime with its double morale and standards, but also silent resistance adopted to protect the true values of our nation. These collective experiences

could be symbolically compared with the “bad object’s” presence. In order to survive the occupation and war periods, the nation had to suppress its anger and strive for freedom. The compromise solution was a collective retreat into passivity and silence. In the group, this pattern served as a protection against punishment, damage, persecution, and loss, and it also functioned as the only possible way to rebel against the “rules” set up by the conductor. The group as a whole demonstrated extreme dependency and passivity, as if awaiting a savior. This is what Bion (1961) described as the basic assumption “dependency”. Another form of revolt, called “fight/flight”, was shown in flights for pseudo-independence. This became acutely obvious prior to vacations.

Vita and Lena demonstrated a need for revenge towards hateful part-objects, and the group as a whole represented a bad mother or a ‘bad breast’, that was left, even at the risk of the child’s own health. Vita, however, was at least partially able to take her angry projections back, and to start mourning, perform some reparation, and express a certain amount of concern and gratitude. In Lena’s case, however, the horrible impact of her brother’s death made this impossible, and she stayed in her retreat, shielding herself from paranoid anxieties as best she could.

Ela’s termination demonstrated the maturity of the whole group. The main outcome of working through the depressive position, is the predominance of love over hate and the integration of part-objects into images of “whole” objects (Ganzarain,1977). This was demonstrated in Algis’ comment to Ela where he recognized her as the first child whom the group had been able to bear. The group was felt as a strong womb, as a mother good enough to carry, deliver and let go of a healthy child, a sovereign person.

Transference towards the therapist

The transference towards the therapist reflected conflicting relationships between the group members and their parents and to authorities in general. Initially, the therapist was idealized as one who might rescue the group from all troubles. She was experienced as a dominating and powerful mother to be obeyed in order to get her acknowledgement. From the group members' point of view, the therapist had the answer to all questions. She was not willing to share them, though, and it was as if she wanted to torture and exploit them for her own personal benefit. When two men dropped out of the group and

the fathers of two other members died during the first two years of the group, a symbolic picture of a weak, distant, drinking, and dying father surfaced in the matrix of the group. Under these circumstances, the participants felt themselves exposed to the terror of a possessive, preoedipal mother once again. The only form of protection they found possible, was a retreat into a passive, masochistic relationship with her. A lot of energy was invested in adjusting to what they thought were her moods and needs, and this took place at the cost of personal development. Glatzer named this kind of resistance “pseudo-positive transference”, which disguises the negative transference, which the conductor was trying to address on every possible occasion. Glatzer (1965) stated: “However, this is difficult to accomplish with orally regressed patients because of their primitive distrust of the preoedipal mother engenders too much anxiety for them to give up the pseudopositive transference defense and face their negative transference to the analyst”. The therapist felt as if the group literally needed to punish her, and this was especially clear prior to the summer breaks and when new members were admitted to the group. In these instances, the members acted out their disappointment by fleeing into various forms of retreats, demonstrating their pseudo-independence. They projected their actual need for belonging and their own vulnerability onto me, and blamed me for having these features. Over time these projected parts were taken back, and the dependency conflicts in relationship to the therapist, appeared gradually as internal conflicts in individual members of the group. During session ninety-eight, the group members discussed their ambivalent feelings towards a rooster, which was a character from a fable they had talked about earlier in the group. In this fairytale, all the hens believed that the sun was coming only if the cock was singing. It was only when the cock was killed that they realised that the sun would come anyway. The patients admitted feeling repressed and controlled in the presence of the conductor, but were also frightened and helpless in her absence.

As soon as the hostile projections were taken back, a space for experiencing love emerged. The group was also able to tolerate the “human face” I had shown, when I expressed my anger for getting abandoned, prior to the third summer vacation. They got in contact with their concern about “the mother” who had been hurt. According to Ganzarain (1977), the development of a capacity for concern for the object and of trust in one’s own capacity to love, is one of the main outcomes of the working through of the depressive position. When Lena dropped out, they realized the limitations of the therapist and themselves, and reacted with sadness, not with hatred or humiliation. The capability to be caring and reflective that so far had been exclusive features of the therapist, now had become internalized by the members themselves. The therapist was then

not only perceived as an oral caregiver, but also as a separate object with her own needs and rights.

Transference towards the other members in the group

The most obvious feelings in the transference towards other members of the group were hostility, rivalry, and jealousy. The admission of new members easily provoked feelings of exclusion and anger that usually took the form of endless accusations or dead silence. Snubbing newcomers was another form of hostility which also might be seen as an attempt to show newcomers that the group was not a place worth staying in. This behavioral pattern was, of course, related to the patients' past where the appearance of a sibling meant that their mother would stop taking any notice of them altogether. Being hungry for attention themselves, the patients had difficulty in sharing space. The therapist had to interpret their attempts to destroy the others, by showing them that they really were angry with her, for bringing "a new child" into the group.

Every sign of autonomy of a peer was early in the group met with hostility. The attacks on more advanced members were motivated by extreme envy, and it meant humiliation for others, who did not feel that they were developing successfully. After some time, when the members to a larger extent had integrated impulses of love and hate, the relationships among the members of the group were modified, and they started to see each another as more "whole" persons.

Countertransference

In the beginning, I felt a lot of anxiety and uncertainty. The collapse of my first group had traumatized me, and my problems with commitment during the first year of the group's life could easily be understood as my own ambivalence towards the new group. While describing a child's separation anxiety, McDougall (1995) points out that we, in fact, have to do with mother's separation anxiety. As soon as I started to be more aware of my own personal difficulties as therapist, I gained a far greater ability to use my countertransference as a helpful tool. Before the second summer vacation, the looming affects of pending separation were denied and projected onto me. For a while I got caught in projective identifications and had to contain the unbearable frustrations of my patients. Ogden (1979) writes that projective identification not only has a defensive function, but that it also is "a mode of communication by which one makes

oneself understood, by exerting pressure on another person to experience a set of feelings similar to one's own". Once my reverie led me to identify the meaning of their behavior, I was able to give it back to the group members as an interpretation. Thus, the reconstruction of the early, significant history which many of the patients had in common, became possible. Seeing these connections, and realizing that several of the members shared these experiences, also made it easier to tolerate the frustrating feelings of the past.

Many times when I tried to reach the members who were hiding behind a "curtain of silence and passivity", I felt helpless, ineffective, or sometimes intrusive and demanding, as if I were hurting people, instead of trying to help them. Steiner (1993) maintains that withdrawal into silence and passivity is an indication of lack of concern, which makes the patients perceive the difficulties of the therapy and their real life as the therapist's problem. It makes the therapist feel exploited or provoked, forcing her to address the patients in a nagging way, reproaching them for unwillingness to take responsibility. Again, when several patients announced that they decided to take a vacation for a week or two just before the third summer vacation, I was unable to distance myself from my anger and acted it. They succeeded in pushing me into the position of an angry, controlling, and demanding mother, as I impersonated aspects of their projected fantasy. Sandler (1992) pointed out that the analyst is never able to be a totally uninvolved observer, since he is always enlisted to participate in enactment in the transference.

It was not simple to accept love and gratitude from my patients and I was afraid I would reject them by putting up my own defenses. Heimann (1960) described these defenses as "flight to the theory of the patient's remote past, and presenting clever intellectual interpretations". I experienced an urge to say something clever at the moment of parting with Ela. Perhaps I was handling my ambivalence arising from her termination: my sadness about no longer being needed and my joy and pride about the fact that she and the whole group had matured.

References

- Bion, W.R. (1961). *Experiences in groups and others papers*. London: Tavistock Publications.
- Behr, H.L., & Hearst, L.E. (1983). Group analysis: a model of group psychotherapy developed by S.H. Foulkes. *Midland Journal of Psychotherapy*, Vol. 1, 1, 1-13.

- Daniel, P. (2002). *Paranoid-schizoid and depressive positions*. Lecture given in 2nd Baltic States conference, May.
- Foulkes, S.H. (1948). *Introduction to group-analytic psychotherapy*. London: Heinemann.
- Foulkes, S.H., & Anthony, E.J. (1965). *Group psychotherapy*. London: Penguin Books.
- Foulkes, S.H. (1973). The group as a matrix in the individual's mental life. In L.R. Wolberg & E.K. Schwartz (Eds.), *Group therapy: An Overview*. New York: Intercontinental Medical Books.
- Fried, E. (1965). Some aspects of group dynamics and the analysis of transference defenses. *International Journal of Group Psychotherapy*, 15, 44-56.
- Furman, E. (1982). Mothers have to be there to be left. *Psychoanalytic Study of the Child*, 37, 15-28.
- Ganzarain, R. (1977). General systems and object-relations theories: their usefulness in group psychotherapy. *International Journal of Group Psychotherapy*, 4, 441-456.
- Glatzer, H.T. (1965). Aspect of transference in group psychotherapy. *International Journal of Group Psychotherapy*, 15, 167-176.
- Heiman, P. (1960). Countertransference. *British Journal of Medical Psychology*, 33, 9-15.
- McDougall, J. (1995). *The many faces of eros*. London, New York: W.W. Norton.
- Laurinaitis, E. (1997). *Homo Sovieticus*. Paper given at WPA Conference, Jerusalem.
- Lorentzen, S. (2004). Comparing large group processes within groupanalytic training programs in Norway and the Baltics. *Group*, 28, 211-226.
- Ogden, T.H. (1979). On projective identification. *International Journal of Psychoanalysis*, 60, 357-373.
- Ogden, T.H. (1983). The concept of internal object relations. *International Journal of Psychoanalysis*, 64, 227-224.
- Ormont, L.R. (1970). The use of the objective countertransference to resolve group resistances. *Group Processes*, 3, 95-111.
- Ormont, L.R. (1988). The leader's role in resolving resistances to intimacy in the group setting. *International Journal of Group Psychotherapy*, 38, 29-45.
- Pines, M. (1981). The frame of reference of group psychotherapy. *International Journal of Group Psychotherapy*, 31, 275-285.
- Sandler, J., Dare, C., & Holder, A. (1992). *The patient and the analyst*. London: Karnac Books.
- Steiner, J. (1993). *Psychic retreats*. London & New York: Routledge.
- Winnicott, D.W. (1967). *Mirror-role of mother and family in child development*. In *Playing and reality*, pp. 111-118. New York: Basic Books.

Hur har Du det idag?

Unga vuxna vid en psykiatrisk öppenvårdsmottagning i Stockholm – 7 år senare.

Matrix 2005; 2, s. 114-126

Gisela Blomquist

I artikeln presenteras resultaten av en långtidsuppföljning av unga vuxna som var aktuella på en allmänpsykiatrisk öppenvårdsmottagning i centrala Stockholm under år 1995. Sju år senare liknar informanternas livssituation jämnårigas, men de skattar sin hälsa lägre. En fjärdedel bedöms vara deprimerade och hälften överkonsumerar alkohol. Två tredjedelar anser att de hade nytta av kontakt med mottagningen år 1995, och för hälften är dessa samtal fortfarande betydelsefulla. En tredjedel har inte sökt hjälp på nytt.

Bakgrund

I början av 1990-talet uppmärksammades det vid en psykiatrisk mottagning i Stockholm att allt fler unga människor sökte hjälp. Det blev utgångspunkten för projektet "Unga vuxna – en växande grupp inom psykiatrin?" som vände sig till de patienter som var mellan 18 och 25 år gamla. Projektets syfte var att kartlägga gruppen, utveckla behandlingsmetoder samt söka kunskap i diagnostik. Psykoanalytisk utvecklingspsykologi gällande unga vuxna perioden var projektets teoretiska grund, och arbetet skedde utifrån ett psykoterapeutiskt förhållningssätt. En målsättning var korta väntetider och att den unge skulle träffa en och samma person för bedömning och behandling. Efter några orienterande samtal fattades beslut om den fortsatta kontakten, vilket kunde innebära ytterligare några samtal eller flerårig psykoterapi. Vi utgick från det

Korrespondance: Gisela Blomquist, Psykoterapienheten City, Karlavägen 53, S-114-49 Stockholm, Sverige. E-mail: gisela.blomquist@sl.se

som den unge presenterade även om det var ett till synes litet problem, väl medvetna om att många unga människor har svårt att formulera sig kring sitt inre lidande (Blomquist, 1997). Under 1995 gjordes en kartläggning av de unga vuxna som då var aktuella på mottagningen, sammanlagt 100 personer, varav 74 kvinnor och 26 män. Efter avslutad kontakt fick de besvara en kort enkät. I ett tidigare arbete (Blomquist, 1999) redogör jag för kartläggningen samt jämför den med andra studier gällande unga vuxna. Projektet lades ned 1996 av ekonomiska skäl.

Syfte

Syftet med en långtidsuppföljning var att öka vår kunskap om åldersgruppens tankar om sina svårigheter och upplevelser av kontakten med psykiatrin. Uppföljningen skulle även kunna utgöra ett underlag för fortsatt planering rörande unga vuxna. Vi var intresserade av hur det hade gått för dem och om samtalen haft någon betydelse. Vidare ville vi göra jämförelser mellan män och kvinnor, de yngre och de äldre, de som gick i korta samtalsserier och de som gick i längre, samt de som avbröt och de som fullföljde sin behandling. Vad kunde de idag berätta om hur det var för dem då? Vi var även intresserade av om projektets tankar kring bemötande skulle framträda i informanternas svar.

Metod

Under år 2001 gjordes en uppföljning av de unga vuxna som var aktuella på mottagningen år 1995 och ingick i den kartläggning som då gjordes. Fem personer utgick ur studien: tre hade avlidit, en hade skyddad identitet och en hade flyttat från Sverige. Resterande 95 personer fick en enkät med flervalsfrågor kring aktuell livssituation, bakgrund, erfarenheter av psykologisk/psykiatrisk behandling samt frågor kring hälsa, sinnesstämning, alkohol-, narkotika- och tobaksvanor. De som svarade på enkäten fick senare en förfrågan om intresse av att delta i en intervjuundersökning.

Bortfallet

Efter påminnelsebrev och i de fall där det fanns telefonnummer även telefonpåminnelse, var bortfallet 41%.

Hur har Du det idag?

Är de som svarade representativa för hela gruppen?

Svarsfrekvensen var 59% fördelat på 44 kvinnor (79%) och 12 män (21%). Medelåldern var 29,4 år. Vid jämförelse mellan informanterna och ursprungsgruppen fann vi inga signifikanta skillnader avseende kön, bakgrundsfaktorer, behandlingstid eller inriktning, samt avbrott. Några signifikanta skillnader föreligger dock. De yngre svarade i större utsträckning än de äldre. Av dem som var mellan 25-28 år svarade 78% jämfört mot 51% av dem som var mellan 29-32 år. De informanter som i 1995 års enkäten svarat att kontakten med mottagningen inverkat på hur de mådde, svarade i större utsträckning på 2001 års enkäten. Det kan tyda på att det är de nöjda som har svarat, men inverkan kan även ha varit av negativ art. I ursprungsgruppen fick tio personer fler än en diagnos och de har i mindre utsträckning svarat på enkäten.

RESULTAT

Bakgrundsfaktorer och nuvarande livssituation

Många unga människor söker hjälp i samband med separationer, t.ex. när de är på väg att flytta hemifrån, har problem i relation till föräldrar eller har blivit lämnade av en pojk- eller flickvän. Vid 1995 års kartläggning framkom att många tidigt hade upplevt separationer bl.a. kom hälften från splittrade hem och nästan 1/5 hade förlorat en eller båda föräldrar genom dödsfall. Man kan därmed ana att det i ursprungsgruppen finns såväl en sårbarhet som en åldersadekvat separationsproblematik. Märks det i informanternas nuvarande livssituation? Vad gäller civilstånd föreligger i stort sett inga skillnader mellan informanterna och jämnåriga, i befolkningen i allmänhet, i Stockholm: 78% är ogifta, 18% är gifta och 4% har separerat. (USK, 2004) Fler än 2/3 har ett fast förhållande. Nästan hälften (43%) är ensamboende, vilket är en minskning från 1995, och det stora flertalet (89%) bor i eget boende. Andelen informanter med barn har ökat till 29% (från 6% år 1995). Trots ökningen ger statistik över förstföderskor i Stockholm vid handen att informanterna ligger i underkant. (USK, 2004)

Informanterna är sysselsatta i arbete eller studier i lika hög grad nu som för sju år sedan, men fördelningen mellan arbete och studier har förskjutits. Hälften arbetar, 1/4 studerar och några gör bådadera (9%). Övriga är föräldralediga (7%) eller sjukskrivna (4%). Arbetslösheten (5%) bland informanterna är lägre än den var 1995 (17%). Vid jämförelse med jämnåriga i Stockholm arbetar en mindre andel av informanterna medan en större andel studerar. (USK, 2004)

År 1995 var de unga vuxna inte i fas med sina jämnåriga. Då var de ensamboende (75%), barnlösa och arbetslösa i högre grad än jämnåriga i området. Sju år senare har informanterna kommit i kapp sina jämnåriga.

Hur mår de?

I enkäten ingick ett par frågor om hälsotillstånd. På frågan "Hur bedömer du ditt allmänna hälsotillstånd?" svarade 18% mycket bra, 52% ganska bra, 13% varken bra eller dåligt och 17% ganska dåligt. Det förekom inget svar på alternativet "dåligt". Medelvärde för informanternas skattning är 3,7. Vid undersökningar i populationen skattar jämnåriga med gymnasie- eller högskoleutbildning mellan 4,2-4,4. Informanterna bedömer m.a.o. sitt hälsotillstånd som sämre än vad jämnåriga gör. Signifikant fler av de informanter som svarade att de mådde ganska dåligt har sökt hjälp på nytt. På frågan "Hur tycker du ditt allmänna hälsotillstånd är jämfört med andra i din egen ålder?" svarade 14,5% något bättre, 45% varken bättre eller sämre, 34% något sämre och 5,5% mycket sämre. Ingen använde "mycket bättre" som svarsalternativ. Medelvärde är 2,7. Informanterna anser sig må något sämre än jämnåriga.

Utifrån informanternas svar i ett självskattningsformulär gällande sinnesstämning under de senaste 14 dagarna bedöms nästan 1/4 ha en trolig egentlig depression. Epidemiologiska studier av andelen deprimerade i populationen skiljer sig sinsemellan åt, men man räknar med att ungefär 4% av männen och 8% av kvinnorna är deprimerade (Lehtinen, & Joukamaa, 1994). Jämfört med dessa siffror ligger informanterna högt. Två tredjedelar (60%) rapporterar inte några specifika symptom på nedstämdhet medan 17% i viss mån är nedstämda.

Knappt 1/3 uppger att de har självmordstankar nu och även har haft det tidigare. En tredjedel har inte några sådana tankar nu, men har haft det tidigare och lika många uppger att de aldrig haft några. Man räknar med att 1/3 någon gång brottats med självmordstankar bland befolkningen i allmänhet, och informanternas svar skiljer sig inte från detta. Ungefär 1/4 av informanterna har tidigare gjort självmordsförsök, men ingen har gjort något under de senaste 12 månaderna.

Hälften av informanterna uppger att de dricker alkohol i sådan omfattning att detta kan räknas som riskbeteende. Hälften uppger att de aldrig har provat droger, medan 1/6 har använt någon form av drog under de senaste 12 månaderna.

Hur har Du det idag?

Att söka och att få hjälp

Studier visar att många ungdomar och unga vuxna söker hjälp vid flera tillfällen inom loppet av några år. Detta mönster av att söka hjälp och avbryta för att söka på nytt senare, kan till del förstås utifrån utvecklingspsykologiska faktorer. Många unga har svårt att i ord ge uttryck för sitt inre. Kanske avbryter den unge när hon/han inte känner sig förstådd. Kanske värjer hon/han sig från att gå in i en nära relation till en terapeut när målsättningen är att klara sig själv. Men detta mönster kan också vara ett uttryck för att sjukvården brister i sitt bemötande av unga människor och inte beaktar var den unge befinner sig utvecklingspsykologiskt sett.

I ett försök att belysa informanternas upplevelse av kontakten med psykiatrin har jag nedan valt ut tre frågor från enkäten. På frågan *"Tyckte Du att den hjälp Du fick var till nytta för Dig då?"*, svarade 2/3 av informanterna "ja" och 1/3 "nej". Något fler än hälften bejakade frågan *"Anser du att den hjälp du då fick har betydelse för dig idag?"* medan 2/5 inte gjorde det. På frågan *"Har Du fortfarande liknande problem som då?"* svarade något färre än hälften "ja" och hälften svarade "nej".

Det föreligger ingen skillnad mellan dem som var nya för psykiatrin år 1995 och de som då hade erfarenhet av psykiatrin i hur de besvarade frågorna. I båda grupperna uppger man sig, i lika stor omfattning, ha liknande problem idag som då. I ursprungsgruppen var 1/3 nya för psykiatrin år 1995 och 2/3 hade tidigare sökt hjälp, då oftast genom BUP och/eller vuxenpsykiatrin.

Något fler än 1/3 av informanterna har sökt på nytt inom psykiatrin: 11% både inom psykiatrin och hos privat terapeut och nästan lika många (7%) har sökt privat terapeut eller hjälp hos annan (9%). Några personer uppger att de har tänkt söka hjälp (11%). 14% av informanterna tar någon form av psykofarmaka, vilket är något färre än 1995.

En tredjedel av informanterna har inte sökt hjälp sedan de avslutade kontakten med mottagningen 1995. Flertalet av dem uppger att de då hade nytta av kontakten och att den fortfarande är betydelsefull.

De som sökte själva till mottagningen via telefonanmälan upplevdes ofta av terapeuterna som mer motiverade än de som kom via remiss. Deras behandlingskontakter blev också längre. Sju år senare visar det sig, något förvånande,

att flertalet av de informanter som kom via remiss anser att de hade nytta av den hjälp de då fick. Bland dem som sökte själva anser en lika stor andel att hjälpen var till nytta som att den inte var det. Av det totala antalet sökande unga vuxna till mottagningen 1995 kom 2/3 dit genom egenanmälan och övriga via remiss.

Avbrott

Det är vanligt att ungdomar och unga vuxna avbryter sin kontakt med vården och det anses ofta vara ett problem. Hur har det gått för dem? De har i lika stor utsträckning svarat på enkäten 2001 som de som inte avbröt. Något förvånande anser flertalet av dem som avbröt att hjälpen var till nytta då och att den fortfarande är betydelsefull. Signifikant färre av dem som avbröt har avstått från att söka hjälp på nytt. Det kan tala för att de fick ut vad de behövde. Avbrottet skulle kunna ses som ett uttryck för en åldersadekvat önskan om att klara sig själv och ett sätt att försöka undvika smärtan vid en separation. Bland dem som avbrutit och inte sökt hjälp på nytt finns säkert också personer som känt sig dåligt bemötta och kanske givit upp hoppet om att bli förstådda.

Kvinnor och män

Kvinnor söker oftare psykiatrisk vård eller psykoterapi än män. I ursprungsgruppen skilde sig könen åt även i hur de sökte genom att männen oftare kom på remiss än kvinnorna, som oftare sökte själva. Upplever kvinnor och män kontakten med psykiatrin olika? De tillfrågade männen och kvinnorna anser i lika hög grad att de hade nytta av sin kontakt med mottagningen under 1995. De har i samma omfattning liknande problem nu som då. Det finns dock en signifikant skillnad. Den grupp informanter som anser att den hjälp de fick 1995 fortfarande är betydelsefull, består nästan uteslutande av kvinnor (93%). Kan man förstå det utifrån att kvinnorna gick i längre terapier eller har kvinnor generellt sett lättare att finna sig tillrätta i en psykoterapi och därför, generellt sett, ser till att få längre terapi? I ursprungsgruppen fick flertalet män (över 60%) 1-5 samtal medan den största gruppen kvinnor (36%) fick 6-20 samtal.

De yngre och de äldre

Flertalet av dem som anser att de hade nytta av kontakten med mottagningen under år 1995 och att den fortfarande är betydelsefull, finns i den äldre delen av åldersgruppen (de som år 1995 var mellan 22-25 år gamla). Skillnaden är

Hur har Du det idag?

signifikant. Hur kan man förstå det? Var de äldre mognare och hade lättare att gå in i en relation med sin terapeut? År 1995 fick de äldre flera samtal än de yngre. Hade de äldre kanske väntat längre innan de sökte hjälp och behövde de därför längre terapier? De äldre förefaller dock inte ha tyngre psykiska problem. Båda grupperna hade i lika stor omfattning haft kontakt med psykiatrin innan de sökte hjälp i året 1995. Å andra sidan svarade en större andel av de yngre på enkäten. Kanske kändes den mer angelägen för dem som fortfarande befinner sig på gränsen till unga vuxna perioden.

Korta och långa kontakter

När vi började med projektet var vår erfarenhet att för många av de unga vuxna blev kontakten med mottagningen kort. Var det något i bemötandet som bidrog till den höga andelen korta kontakter eller var den unge inte redo att mer ingående arbeta med sina svårigheter? I en kortare kontakt kan en ung människa få hjälp att formulera sina problem, vilket kan vara vad hon/han behöver då. Några av dem har återkommit till samma terapeut vid flera tillfällen under årens lopp, innan de varit redo för en längre terapi. Föreligger någon skillnad mellan dem vars kontakt blev lång eller dem vars kontakt blev kort? 2/3 av dem som fick en kort kontakt anser inte att hjälpen de då fick har någon betydelse idag. De som gick i längre psykoterapier, samt flertalet av dem som av och till under årens lopp haft kontakt med mottagningen, anser att den hjälp de då fick var till nytta och att den fortfarande är betydelsefull. Flertalet av dem som av och till haft kontakt med mottagningen har liknande problem nu som då, medan något fler än hälften av övriga informanter inte längre har liknande problem. En del av informanterna har under senare år sökt psykologisk hjälp i något specifikt skede av sina liv, t.ex. hos MVC-psykolog eller för en familjemedlem. Samtliga av dessa och de som tänkt söka hjälp uppger att de hade nytta av den hjälp de fick på mottagningen 1995 och att den fortfarande har betydelse.

Med egen röst

Enkäten innehöll även tre öppna frågor och avslutades med ett utrymme för egna kommentarer, vilket flertalet informanter utnyttjade. Nedan redogör jag för deras svar och låter några av dem komma till tals.

"Om du nu tänker tillbaka på tiden när du tog kontakt med (...), hur skulle du då beskriva dina problem och vad det var som fick dig att söka hjälp?" Informanterna tar ofta upp något separationstema: separation från pojk- eller flickvän, gammal

obearbetad sorg eller nyliga dödsfall, problem i relation till föräldrarna alternativt föräldrar som är upptagna av egna problem, vilket upplevs hindrande i den egna frigörelsen. Andra beskriver att de mådde dåligt och inte fungerade i vardagen. Symptomen beskrivs ofta i termer av nedstämdhet eller ångest. Några var oroliga för att de höll på att bli psykiskt sjuka. Flera av informanterna har först nu, när det gått flera år, förstått att de då inte kunde formulera sig eller inte förstod vad som var fel. "Då såg jag det inte lika tydligt som nu." "Jag tror att jag var mycket luddig i min beskrivning av mina symptom." "Jag mådde väldigt dåligt i perioder och hade svårt att förstå varför."

"Är det något speciellt du minns av kontakten, något som du upplevde som viktigt?" Många beskriver de förändringar som samtalen eller terapin ledde till att hon/han fick självförtroende, lärde sig tänka i nya banor, se sina problem utifrån, hitta sig själv eller att ta för sig bättre. En kvinna beskriver att terapin fick henne att "förstå att jag bestämde själv vilka val jag gjorde, även om det blev tokigt". En annan kvinna skriver: "Det jag minns från samtalen som 19-åring är att det var oerhört skönt att prata om min mammas ilska, vredesutbrott och uppträdande i allmänhet. Samtidigt tyckte jag att det var svårt att prata med en utomstående och kände mig väldigt misslyckad eftersom jag hade kontakt med en psyk.mottagning."

Flera av informanterna förmedlar sin upptagenhet med terapeuten. De beskriver terapeutens rum, att hon/han tittade på klockan eller nästan somnade. Jag uppfattar det som ett uttryck för den unges känslighet inför att känna sig avvisad. Den terapeut man är nöjd med har varit deltagande, varm, sympatisk och duktig. Hon/han har brytt sig, fått den unge att känna sig viktig och tagit klientens problem på allvar. En kvinna beskriver sin terapeut som "...mycket tyst. Det var jag som själv fick driva samtalen. Ibland gick det inte men med tiden började jag formulera tankar och uttala känslor som jag aldrig tidigare sagt högt. Det var den största vinsten med samtalen och jag tror att den delvis hade gått förlorad om jag gått till en behandlare som varit mer ledande."

Den terapeut man är missnöjd med har inte varit lyhörd utan talat om sådant som den unge tycker är oviktigt eller envisats med att erbjuda medicin. Vidare har man varit missnöjd med att terapeuten erbjudit för få samtal eller samtal av fel typ. Terapeuten har upplevts vara kränkande. Några är missnöjda med terapeuten, men säger sig nöjda med att trots det ha sökt hjälp. "Jag gillade henne inte riktigt – hon var opersonlig och kändes trött på sitt jobb. Däremot var det viktigt att jag insåg att det var viktigt och OK att gå i terapi. Att det

Hur har Du det idag?

var bra att våga berätta." Ett par informanter är riktigt missnöjda och redogör detaljerat för sin upplevelse av kontakten. Några av informanterna är besvikna över att ha remitterats vidare utan att de har förstått varför eller känt att de varit delaktiga i beslutet. Jag uppfattar det som ytterligare ett uttryck för den unges separationskänslighet. Flera informanter är besvikna över att terapeuten inte såg igenom deras verbala fasad.

"Om du nu skulle behöva söka hjälp för psykiatriska svårigheter vad anser du då skulle vara viktigt med tanke på bemötande och behandling?" I sina svar lämnar nu informanterna den kontakt de hade med mottagningen under 1995 och beskriver egna eller andras erfarenheter av dagens psykiatri. Många anser att det är svårt att få information om var man söker hjälp och är missnöjda med bemötandet när de väl söker hjälp. Flera återkommer till sina negativa erfarenheter av telefonmottagandet. De anser sig inte ha blivit tagna på allvar av den som svarat, känner sig ifrågasatta av alla frågor som ställs och upplever att det finns ett krav på att man måste formulera sig *rätt* för att över huvudtaget få hjälp. En man skriver: "Inte att man ska nagelfaras innan man väl får tid. Det är jobbigt att ta kontakt och förklara sin ångest så koncist som det går. Man värderas och får på något sätt diagnosen direkt i luren. Alla är inte lika verbala, till sin fördel att rätt hjälp blir kontentan. Är man på botten finns inte kraften att kräva, vilket man numera bör ha för att få hjälp. Medicin får man direkt utan värdering känns det som. Men alla vill inte ha medicin."

Väntetiden anses för lång. Man vill vara delaktig i beslut rörande behandling och vill få avsluta sin terapi när den är klar och inte därför att terapeuten har ont om tid. Många poängterar också det personliga bemötandet och att personkemin ska stämma mellan terapeut och patient. En kvinna skriver att "utan den uppbackning som (...) gett mig hade min psykiska hälsosituation kunnat se mörkare ut. Stöd och engagemang från personal har betytt mycket för mig. Det är den personliga kontakten över en längre tidsperiod som gett mig möjlighet att kunna knyta an till andra på ett tryggt sätt."

Under rubriken *"Här finns plats för Dina egna kommentarer"*, skriver några informanter att de uppskattar både projektet som sådant och att vi nu gör en uppföljning. Man tackar för att ha blivit tillfrågad om att delta och lyckönskar oss inför sammanställningen av svaren. Några passar på att rikta ett personligt tack till sin terapeut: "Jag tycker att jag blev tagen på allvar hos er (...) Samtalen gav mig en ny grund att bygga vidare mitt liv på. Om jag inte hade haft dem vet jag faktiskt inte var jag skulle vara idag." Några anser att de har svarat för

negativt på ett par av frågorna och vill förklara att de känt sig nere under en tid, går i behandling för en somatisk sjukdom eller hade bråkat med sin sambo. Andra uttrycker sin förtvivlan: "Jag vet inte vart jag ska vända mig med allt jag har inom mig. Jag önskar att psykvården var mer lättillgänglig och inte så medicinfixerad. Det har inte hjälpt mig."

DISKUSSION

Med tanke på att många av informanterna endast hade haft en relativt kort kontakt med mottagningen, får en svarsfrekvens på 59% räknas som ett gott resultat. Kontakten låg dessutom sju år tillbaka, en lång tid i en ung människas liv. Enkäten tog inte mycket tid i anspråk, vilket kan ha bidragit. Men de många utförliga svaren talar för att det är ämnet i sig som har engagerat. Informanterna vill både berätta om hur det gått för dem och bidra till att lyfta fram gruppen unga vuxna.

En del av bortfallet kan tillskrivas åldersgruppens rörlighet. Under arbetet med telefonpåminnelserna fick jag inte sällan veta att den jag sökte var utomlands och därmed inte fått enkäten.

När vi började arbeta med projektet talades det mycket litet om unga vuxna som grupp. Idag har det blivit ett begrepp och det står klart att hjälpsökande ungdomar och unga vuxna har fortsatt att öka i antal, både inom BUP och i vuxenpsykiatrin, såväl i öppen- som slutenvård. Socialstyrelsen (2005) har nyligen sammanställt en lägesbeskrivning av situationen i Sverige för ungdomar mellan 13 och 24 år. Syftet är att belysa deras behov av stöd från socialtjänst och hälso- och sjukvård samt precisera behov av insatser. I lägesbeskrivningen hänvisas bl.a. till den senaste folkhälsoenkäten i Stockholms län. Drygt 60 procent av kvinnorna i åldern 21-24 år rapporterar nedsatt välbefinnande och det är en nästan dubbelt så stor andel som år 1998. Vidare, i en attitydundersökning från år 2003 sammanställd av Ungdomsstyrelsen, uppger tio procent av ungdomarna i åldern 16-29 år att de är missnöjda med livet som helhet och de problem som nämns är ohälsa, missbruk, arbetslöshet och utanförskap.

De svar informanterna lämnar på enkätens öppna frågor pekar mot att dagens psykiatri många gånger brister i bemötandet av unga människor. Svaren kan uppfattas som stöd för att man bör utgå ifrån ett utvecklingspsykologiskt perspektiv i arbetet med åldersgruppen. Informanterna beskriver t.ex. att de först flera år senare förstått att de då saknade ord för att beskriva sig själva. De måste

Hur har Du det idag?

dåligt men visste inte varför. Ytterligare ett tema som återkommer i svaren är känsligheten för separationer. En tänkbar hypotes är att rädslan för att bli avvisad både kan vara en anledning till avbrott och till att kontakten blev kort. Den unge lämnar terapeuten i förväg för att hon/han inte tror att hennes/hans problem kommer att tas på allvar. Under den tid som projektet pågick, sjönk andelen avbrott från 33% till 20%. Det kan tyda på att vår uppmärksamhet på bemötande ledde till att vi själva blev bättre på att möta unga vuxna på deras villkor. Vuxenpsykiatrin beaktar inte, av tradition, utvecklingspsykologiska faktorer. Den är dessutom ofta organiserad så att patienten träffar flera personer på sin väg mot en samtalskontakt eller psykoterapi, vilket går tvärt emot utvecklingspsykologisk kunskap gällande åldersgruppen.

Unga vuxna lever i en brytningstid och många är vilsna. De håller på att forma ett självständigt vuxenliv och brottas med stora frågor som de kanske inte längre vill eller kan tala med sina föräldrar om. Det är angeläget både ur ett individ- och samhällsekonomiskt perspektiv att det finns vuxna utanför familjen att vända sig till. Troligtvis föredrar många unga vuxna att söka hjälp någon annanstans än inom psykiatrin. De vill sannolikt snarare få bekräftat att de är psykiskt normala än sjuka. Andra anar kanske, å andra sidan, att de har mer djupgående problem och är kanske rädda för att de håller på att bli sjuka. I vår ursprungsgrupp var det många som nyligen hade lämnat sina föräldrar och flyttat från annan ort till Stockholm. De var extra utsatta i sin ensamhet och avbröt mindre ofta sin kontakt med mottagningen än de som hade sitt ursprung i Stockholm. Vid uppföljningen skiljer de sig inte från de infödda stockholmarna i något avseende. Uppföljningen ger även vid handen att flertalet av dem som remitterades till mottagningen anser sig ha haft nytta av den hjälp de fick. En ung människa kan behöva en bekräftelse från en vuxen som ser att hon/han mår dåligt och behöver hjälp. Socialstyrelsen (2005) har uppmärksammat detta och skriver att "Det är ofta för svårt för unga människor att bestämma sig för var de ska söka hjälp. Ofta behöver de hjälp med problem som är svåra att identifiera. Hur ska man kunna sätta etikett på sina problem, så att man kan söka hjälp på rätt ställe och slipper bli avvisad eller hänvisad? De behöver kunna söka för en "bagatell", och möta en behandlare som är inställd på att se och höra att det kan finnas fler problem" (s. 53).

Under vårt arbete med projektet fanns det kritiker som ansåg att ungdomar ofta söker för bagatellartade icke-psykiatriska problem. Inom ramen för projektet erbjöds i stort sett alla unga vuxna, som sökte hjälp, orienterande samtal. Vi ansåg

att det inte är möjligt att i ett telefonsamtal bedöma vad som döljer sig bakom det som den unge uppger som sitt problem. Det som ter sig litet kan vara stort och tvärtom. För att kunna tala om det som bränner inombords måste det finnas en förtroendefull relation och det kan ta tid att skapa en sådan. Dessutom ansåg vi att den unge inte skulle behöva lämna ut sig till en främmande röst i telefonen som de inte visste om de skulle få träffa personligen. Var det "fel" personer som projektet "släppte" in på mottagningen? Uppföljningen visar både att det finns en sårbarhet i gruppen, och att informanterna hunnit ikapp sina jämnåriga gällande livssituation. De skattar sin hälsa lägre än jämnåriga och dricker alkohol i sådan omfattning att det kan räknas som riskbeteende. Vad gäller egentlig depression ligger de väldigt högt.

Jag anser inte att projektet tog emot fel personer. De hjälpsökande unga vuxna är en heterogen grupp. Sammantaget hör de problem och symptom som de sökte för hemma på en psykiatrisk mottagning. Dessutom har många av dem en bakgrund som kan göra dem extra sårbara och vilsna i pressade livssituationer. De unga vuxna befinner sig i en utvecklingsfas vilket i sig kan underlätta arbetet med inre svårigheter och därmed förhindra att de fastnar i utvecklingen. Bra insatser är viktigt även med tanke på nästkommande generation, för att ge de unga vuxna möjlighet att ge sina barn en bättre start i livet än vad de själva kanske fått. Dessutom förmedlar ett gott bemötande hopp om att det går att göra sig förstådd, inte nog så viktigt.

Var den hjälp de fick till nytta? En stor del av de unga vuxna har nu kommit igång med sina liv. För många av dem var de samtal de fick 1995 betydelsefulla och för hälften har samtalen betydelse än idag. 1/3 har överhuvudtaget inte sökt hjälp på nytt. De anser att de hade nytta av kontakten då och att den fortfarande är betydelsefull. Studien visar att många av de unga hade nytta både av samtalen och av att det fanns ett projekt med fokus på dem som grupp.

Socialstyrelsen (2005) hänvisar till de nationella folkhälsomålen, enligt vilka hälso- och sjukvården bör bli mer hälsofrämjande, dvs. utgå från en helhetssyn på individens problem samt arbeta mer förebyggande. Ett sätt att leva upp till dessa mål är att inrätta speciella team eller mottagningar för ungdomar och unga vuxna. Dessa bör drivas i samarbete mellan BUP och vuxenpsykiatri eftersom människan mognar i olika takt och gränsen mellan åldersadekvata reaktionsmönster och allvarlig problematik är flytande. Mottagningarna skulle fylla en del av det tomrum som Socialstyrelsens (2005) uppmärksammat i lägesbeskriv-

Hur har Du det idag?

ningen. "Det är viktigt att de möter behandlare som kan hjälpa till med det de ber om, men som också är beredda att lyssna efter det som *inte* sägs, men som kanske döljer det viktigaste problemet. Här finns ett tomrum i dag" (s. 8).

Referenser

- Blomquist, G. (1997). *Ja visst gör det ont när knoppar brister – att ta steget in i vuxenvärlden*. Psykoterapeut-examens-uppsats. Sektionen för psykoterapi, Institutionen för klinisk neurovetenskap, Karolinska institutet, Stockholm.
- Blomquist, G. (1999). *Unga vuxna: En växande grupp inom psykiatrin*. Magisterexamensarbete. Sektionen för psykoterapi, Institutionen för klinisk neurovetenskap, Karolinska institutet, Stockholm.
- Lehtinen, V., & Joukamaa, M. (1994). Epidemiology of depression: Prevalence, risk factors and treatment situation. *Acta Psychiatrica Scandinavica* 1994: Suppl 377: 7-10.
- USK (2004) (Stockholms Stads utrednings- och Statistikkontor), personlig kommunikation.
- Socialstyrelsen (2005). *Ungdomars behov av samhällets stöd – en lägesbeskrivning*.

Minoriteter, etnicitet og civilisering i en global verden under hastig forandring

De etablerede og outsiderne
– et sociologisk spørgsmål

Matrix 2005; 2, s. 127-153

Søren Nagbøl

Artiklen tematiserer forholdet mellem etablerede og outsider i en global verden under forandring. Der tages afsæt i Norbert Elias' sociologi, og i teorien om de etablerede og outsiderne. Vi ser på, hvorledes dette forhold opleves og reflekteres på baggrund af autobiografiske erfaringer. Der gives en begrundelse for, hvorfor det er nødvendigt at orientere sig mod sociologiske modeller, der begriber de herskende magtbalancers betydning for de mennesker, som går under betegnelser såsom minoriteter, migranter, flygtninge, asylsøgere m.m. Det drejer sig om at udvikle viden, der på fredelig vis sætter os i stand til at forstå dynamikken i de voldelige konflikter og bidrage med fredelige løsninger på den humane magtesløshed, der hærger den globale verden i begyndelsen af det 21. århundrede.

Indledning

Det internationale 'Social Work and Society Academy' (Tissa) afholdt i 2003 deres plenum i Skt. Petersborg i Rusland. Tissa er et forum bestående af internationale forskere, der diskuterer innovative og interdisciplinære tiltag inden for felterne socialpædagogik, socialt arbejde og forholdet mellem individ og samfund i den globaliseringsproces, som er kendetegnende for vor tid. På

*Korrespondance: Søren Nagbøl, Department of Educational Sociology, The Danish University of Education, Emdrupvej 101, DK-2400 Copenhagen NV, Denmark.
E-mail: sona@dpu.dk*

dette symposium foreslog lederen af netværket Professor Hans-Uwe Otto, Centre of Social Service Studies Faculty of Educational Science, Bielefeld University i Tyskland, at jeg skulle forberede et oplæg til konferencen på sommerakademiet i Skt. Petersborg 2004. Temaet lød: *Minorities, Ethnicity, and Culture*. Titlen på min forelæsning var *The establishment and the outsiders – a sociological enquiry into community problems*. Denne artikel er en redigeret udgave af dette foredrag.

Mødet med Skt. Petersborg

Da jeg sidste år ankom til The international St. Petersburg Summer Academy var det første gang i mit liv, at jeg var uden for Vesteuropa. Da jeg forlod lufthavnen og blev kørt til hotellet i en udpint privat taxa, var det som at blive ført tilbage til de landskaber, jeg kender fra min barndom i 50'erne. Det eneste umiddelbare kendskab, jeg havde til vor tids Rusland, var myterne jeg havde læst om i aviserne, og de billeder, jeg var blevet præsenteret for i medierne. Det var for det meste fordomme af politisk art – især det bombardement fra vores egne medier – vi havde været udsat for efter murens fald. Alligevel var mine sanser skærpet, for jeg havde beskæftiget mig indgående med to af Skt. Petersborg-egnens store sønner, filminstruktøren Andrej Tarkowskij og den allestedsnærværende Fjodor Dostojevskij. De havde aflagt vidnesbyrd om de dybder og den storhed, det russiske folk og deres kulturelle spor ligger inde med.

Turen fra lufthavnen til hotellet gik gennem trøstesløse industrikvarterer og faldefærdige forstæder. Det var som at køre igennem zonen i filmen *Stalker*, og landskaberne oplevedes med det samme pirrende nærvær som i Tarkowskij's filmbilleder. Det var et stærkt bekendtskab, som overvældede mig. Da vi kørte igennem Skt. Petersborgs centrum, blev jeg ramt af byens atmosfære og dens monumentale arkitektoniske skønhed. Jeg var i kulturchok, da jeg nåede hotellet, hvor jeg blev modtaget af to imødekommende studenter, der sørgede for, at jeg blev godt indkvarteret. Med de stærke førstehåndsindtryk var det umuligt for mig uberørt at drage til en konference, hvor taler og tekster flød i en strøm af ord. Sanserbombardementet havde gjort mig immun over for ord. Jeg måtte fordøje de kolossale indtryk, inden jeg var åben over for det, der blev præsenteret på konferencen.

Dette kan lyde lidt krukke, men jeg har svært ved at forstå teorier, modeller og undersøgelser om sociale temaer uden et sanseligt konkret forhold til det, jeg skal begribe. Der er nogle spilleregler omkring forholdet mellem tid, bevægelse, krop og rum og de dermed forbundne adfærdsmønstre, som bliver negligeret af

den tidsånd, der følger med hastighedsrusen hos visse etablerede forskere i det globale conferencecirkus. Devisen lyder: *Hvor er vi landet, og hvor sender vi fra, kan alle høre mig – vi er på overalt – på engelsk*. Det usamtidige foregår samtidigt overalt. Tid, rum og traditioner kortsluttes for nu er vi på farten. Det hele er så komplekst, at vi ikke kan nå at se os tilbage og mærke efter, hvorfor tidsånden ikke går glat op i de uendelige konstruktioner.

Jeg vil derfor her slå til lyd for, at vi må finde veje, hvor vi gennem vores involvering i det usædvanlige prøver at forstå, hvorledes forskellige, civilisatoriske spor kan berige og forandre os. Det kræver, at vi gør op med vores egen nationale selvforståelse og stivnede vi-billeder, samt teorier, der har tabt forbindelsen til sanselige livssammenhænge – og derfor opererer uden sansbevidsthed.

Migration er en rejse i en social verden

Migration er at bevæge sig fra en kulturel sammenhæng til en anden. Det er i denne proces, hvor man flytter sig fra en livssituation til en anden, at menneskers sanselige og praktiske potentialer udfordres. Det er i de vekslende sociale felter, at forskellige former for kommunikation af viden kan realiseres eller tilintetgøres. Migration er en livssituation, hvor den rejsende modtager aftryk fra verdenen, former denne og gør den til en del af sig selv. I den omvendte retning bliver den enkelte omfattet af verden og formet af den. Grundprincippet i denne gensidige udveksling og fremstilling af verden er bevægelsen, den udnytter såvel kroppens plasticitet som det faktum, at verden er til at forme. Den er i dette perspektiv et medium, hvor begge sider griber ind i hinanden. Det medvirker til, at der gensidigt produceres forbindelser og forandringer – et fælles spil, som kræver medvirken og ikke lader den, der deltager, forblive uforandret. Det er i bevægelsens medium, at mennesker tager del i de andres verdener, og således bliver en del af deres samfund.

Menneskene er – om de er sorte, røde, gule eller hvide – medlem af en fælles art, menneskeslægten, og samtidig er de medlem af forskellige samfund. Her står vi over for et problem og en udfordring, som er udpræget menneskelig, og som ikke påvirker trækfugle, ulve eller andre dyr, der krydser menneskeskabte grænser. For deres livsudfoldelse foregår fjernt fra de symboliseringsprocesser, vi kalder planlægning og kulturel kommunikation. De ligger så at sige fastlagt i deres biologiske forudsætninger (Elias, 1991).

Minoriteter, etnicitet og civilisering i en global verden under hastig forandring

Menneskene kommunikerer ved hjælp af symboler, som er skabt af mennesker og er forskellige fra samfund til samfund. De er ikke som ved forskellige dyrearter karakteriseret ved arten, men ved det samfund, som de er vokset op i. Det sprog, de skikke og den viden, som mennesker dermed er i stand til at akkumulere, bevares og formidles fra den ene generation til den næste. Viden kan ikke afledes af genetiske konstanter, men udvikles hvis der sker en vekselvirkning mellem en naturlig og en social proces, hvor det lykkes at forene og forbinde biologiske potentialer med den givne samfundsmæssige virkelighed. Det er en viden, der opstår og tegnes gennem en lang læreproces i det samfund, man vokser op i. Hertil kommer, at sprogets struktur og betydning er afhængig af dets sociale funktion, den kulturelle arv og det civilisatoriske mønster, som er karakteristisk for det pågældende samfund. Menneskene besidder en evne til at kommunikere, men optræder over for hinanden med meget forskellige sociale og kulturelle forudsætninger. Det betyder, at medlemmerne af det biologisk ensartede, arten menneske, står over for hinanden med en meget høj grad af social mangfoldighed. Det, at vi alle er i stand til at benytte sprog og udvikle symboler, betyder, at menneskene på den ene side optræder over for hinanden som enheder, på den anden side som en helhed af forskelligheder. De sanselige symboliseringsprocesser og sproget kan således tjene til at integrere eller splitte – lukke inde eller ude (Bourdieu, 1979; Elias, 1991; Nagbøl, 1986, 1994; Foucault, 1975; Lorenzer, 1972, 1986).

Disse processer løber på forskellige planer. Det personlige individuelle liv på det ene plan, og organiseringen af sociale livssammenhænge på det andet. For at finde sammenhængen mellem begge planer må vi se på vekselspillet mellem de handlende personer og deres sociale kontekst (Dietrich, 2002).

Rejsen til Vesttyskland – et par autobiografiske bemærkninger fra forrige århundrede

Hvis man emigrerer fra ens fædreland, er det selvfølgelig ikke kun bevægelsen, den mimetiske tilegnelse af det, der opleves undervejs, der er afgørende for, om det lykkedes at få fodfæste i det fremmede. Det har også noget at gøre med, hvordan man bliver taget imod, om chancerne for at realisere en social eksistens er åbne eller lukkede. Man er ikke kun afhængig af det, man kan, men i allerhøjeste grad også af om ens livsudkast og kulturelle potentialer bliver accepteret eller destrueret. Spørgsmålet er, om der opstår en proces, der drejer sig om kommunikation af viden, eller om vi stivner med hinandens fordomme? Det er derfor, vi altid må være på vagt overfor de magtbalancer mellem de etablerede og outsiderne, men derom senere.

Jeg vil derfor fortælle om mine egne emigrationserfaringer, som kan føres tilbage til 1976. De kom til at præge mig i en grad jeg ikke havde forestillet mig. Hele min individuelle og kollektive identitet og min sociale eksistens kom ud for en forandring, der var meget større end den påvirkning, jeg havde fra de bøger og teorier, jeg havde læst, og det jeg havde lært i Danmark.

Grunden til, at jeg tog til Tyskland, var, at det i kølvandet på studenteroprøret, og i visse kredse var *in* at studere ved Johann-Wolfgang Goethe Universitetet i Frankfurt a/M. Orienteringen var rettet mod de teoretiske fædre, som ånden fra 68 hvilede på. Det var en ambivalent situation for os danskere, der var født lige efter krigen, vi havde et anstrengt forhold til tyskerne. Min bedstefar havde været maskinchef i den engelske handelsflåde under første verdenskrig. Min far og hans brødre havde været frihedskæmpere under 2. verdenskrig. I min familie var Tyskland det store fjendebillede, selvom ingen af dem havde læst hverken de tyske idealister eller hele den række af klassikere – skrevet af jøder – der har været drevet i eksil. Det var ikke den del af den tyske tradition, der var på tale i min opvækst, men den afsky mod det Tyskland, som fulgte i kølvandet på nazismen. Østtyskland var vi usikre på, og hvad spaltningen betød for befolkningerne i det delte Tyskland, blev fortrængt af de dominerende fordomme.

Rejsen til Frankfurt a/M foregik på min motorcykel, en 250 m² BMW årgang 1954 med sidevogn. Modtagelsen var overvældende. Undervejs fik jeg husly i forskellige kollektiver, hvor unge venstreorienterede tyskere hjalp mig på vej, også med at finde et sted og bo. Jeg blev modtaget med en sådan velvilje, at mit fjendebillede smuldrede. Omgangsformen var imødekommende, og det faglige niveau højt og animerende. Da jeg ankom, kunne jeg ikke tale tysk og besøgte parallelt tre sprogkurser, hvor jeg mødte studerende fra Grækenland, Chile, Iran, Palæstina, Amerika, Frankrig osv. De havde alle fundet fodfæste i Frankfurt a/M. Vi voksede ind i en ny identitet. For mit vedkommende fik samspillet mellem min jeg- og vi-identitet en hel anden rummelighed. Og det på flere planer, og især gennem forelæsninger, kollokvier og seminarer hos Alfred Schmidt, Apel, Schnädelbach, Lorenzer, von Friedeburg, Klaus Horn og en gæsteprofessor ved navn Norbert Elias. Det var alle personligheder, der som forskere havde et ry på internationalt niveau, men de tog imod os studerende på en meget ligefrem måde i stil med den, som praktiseres i Tissa i Skt. Petersborg.

Det var mødet med Norbert Elias, der for første gang siden 1933, efter 44 år i eksil, igen holdt forelæsninger i Frankfurt a/M, som fik afgørende betydning for min fremtidige sociologiske orientering. Temaet for forelæsningerne i som-

Minoriteter, etnicitet og civilisering i en global verden under hastig forandring

mersemesteret 1977 var *Civilisationsteorien set i lyset af Marx' økonomikritik og Freuds psykoanalyse*. I sommersemesteret 78 læste han over *Forholdet mellem etablerede og outsiders*. Norbert Elias var dengang 80 år, jeg var 30. Elias afholdt i tilknytning til forelæsningserne kollokvier. I dette mere uformelle forum flød meningsudvekslinger i en fri strøm, og traditionen tro fortsatte diskussionen ofte i det såkaldte 3. *seminar* på en cafe eller i en knejpe. Det blev indledningen til et bekendtskab til Norbert Elias, der varede ved indtil til hans død i 1990. Det blev kutyme, at jeg ledsagede Elias til og fra hotellet, når han var i Frankfurt. På disse vandringer, hvor vi undervejs besøgte cafeer og spisesteder, talte vi på kryds og tværs om sociologi, filosofi, hverdagslivserfaringer, og om, hvad det var meningsfuldt at beskæftige sig med som sociolog – eller menneskevidenskab – som Elias udtrykte det. Der faldt bemærkninger fra en mand med et langt og specielt livsforløb, som jeg tog til mig, som f.eks. *"det har været hårdt at blive drevet i eksil, vi emigrerede ikke, vi blev drevet på flugt, derfor taler jeg om eksil. Men, hvor har jeg lært meget, selvom det var hårdt. Det har rettet mit arbejde mod sociologien, og kampen for at finde fodfæste har betydet, at jeg ikke er blevet så småborgerlig som så mange af de professorer, som kun kender til livet fra bøgerne og karriererådet på universiteterne."*

En aften, hvor vi efter kollokviet havde fortsat diskussionen på et spisehus, og samtalen kom til at kredse om terrorisme og den spændte situation i Vesttyskland, og jeg havde ført mig frem med nogle vitser om tysk mentalitet, kom det prompte fra Elias: *"De skulle ikke komme med den slags vitser om tyskerne, og dermed overføre biologiske fordomme på andre, akkurat som tyskerne gjorde det mod jøderne. De skulle hellere som en god sociolog finde ud af, hvad det var for nogle kræfter og samfundsprocesser, der fik Tyskland til at eksplodere i had, vold og destruktivitet, som de først rettede mod jøderne, og som på længere sigt blev rettet mod dem selv. Det ville være et meningsfuldt sociologisk projekt at gå i gang med i stedet for bare at stigmatisere og latterliggøre tyskerne, underforstået, at danskere er bedre end dem."* Det var en fuldtræffer. Jeg var både rystet og lettet, og Idehistorikeren var på vej til at blive sociolog.

Om figurationssociologi og socialt arbejde

Hvorfor nu alle disse autobiografiske anmærkninger. Det er da bare private ytringer. Det kan man have ret i, hvis de kommer til at stå alene. Det, der må være kunsten i det meningsfulde sociale arbejde, er, at man kan lære andre at forbinde subjektive oplevelser og erfaringer med teoretiske modeller og en videnssociologisk reflekteret praksis, der når ud over en privat og national

horisont. De individuelle erfaringer som dansker eller tysker eller russer skal reflekteres på et distanceringsniveau, som bevirker at en russer, en tysker, en dansker kan forstå meningen med fortællingen. Det er et særligt kriterium ved human beings, at deres viden skabes og kommunikeres på et mere komplekst synteseniveau en traditionel erkendelsesteori.

Stephen Mennel udtrykker det således i bogen (Mennel, 1992): *Norbert Elias. An Introduction:*

*If process theories in the natural sciences involve four dimensions, process theories in the social sciences go one better. They are – or ought to be, according to Elias – based on a five-dimensional image of human beings (in the plural). The fifth dimension is **experience**. That is to say, the models involve not only the directly visible “behavioural” aspects of human activity in the four dimensions of space and time but also the “experiential” aspects of human thinking, feeling and psychological drives. While these experiential aspects are not directly accessible to observation in the same way as bodily movement, they are nevertheless accessible to human observation through the examination of linguistic and other symbols carrying meaningful messages from one person to another.*

That the “objects” studied by social scientists are themselves also “subject” certainly makes more difficult the quest for such five-dimensional process theories.

Det er incitamentet for – i lyset af vores tema: Minorities, Ethnicity and Culture, betragtet som en relation mellem *etablerede og outsiderne* – at give en introduktion til proces- og figurationssociologien. Den er sociologisk orienteringsmiddel, en konsekvens af Norbert Elias’ civilisationsteori.

Norbert Elias’ arbejder om forholdet mellem de etablerede og outsiderne beskæftiger sig med uligheder i menneskegrupper forhold til hinanden. Når vi beskæftiger os med socialt arbejde, er det efter min mening et vigtigt bidrag til at forstå de dynamikker, som medfører, at etablerede grupper i forskellige samfundsmæssige konstellationer har stor indflydelse på andre grupper livssammenhænge og selvopfattelse.

Proces- og figurationssociologien viser den betydning, som menneskers gensidige afhængighed af hinanden har for forløbet af deres individuelle og kollektive identitet. Mennesker lever i figurationer, hvor de er interdependente. I sådanne figurationer hersker mere eller mindre labile magtforhold. Figurationssociologien påpeger det faktum, at alle mellemmenneskelige relationer også er magtrelatio-

Minoriteter, etnicitet og civilisering i en global verden under hastig forandring

ner. Mere eller mindre fluktuerende magtbalancer er et integralt element i alle menneskelige relationer. I den sammenhæng må man også holde sig for øje, at alle magtbalancer lige som alle relationer i det hele taget mindst er bipolarer og for det meste multipolære. Man må gøre sig klart, at også babyen fra den første dag i sit liv har magt over forældrene og ikke kun forældrene over babyen – den har magt over dem, så længe den på en eller anden måde har værdi for dem. Hvis dette ikke er tilfældet, mister den sin magt – forældrene kan sætte deres barn ud, hvis det skriger for meget. Det samme kan siges om herrens forhold til sin slave. Ikke kun herren udøver magt, slaven har også magt over herren, alt efter den funktion, han opfylder for ham. I forholdet mellem forældre og spædbarn, mellem herre og slave er magten meget ulige fordelt. Men uanset om magtforskellene er store eller små, så forekommer der magtbalancer overalt, hvor der eksisterer en funktionel interdependens mellem mennesker. Brugen af ordet magt fører os i den forbindelse let på vildspor. Vi siger om et menneske, at han har en meget stor magt, som om magten var en ting, han går rundt med i lommen. Men denne sprogbrug er et levn fra magisk-mystiske forestillinger. Magt er ikke en amulet, som den ene ejer og den anden ikke; den er en strukturejendommelighed ved menneskelige relationer – alle menneskelige relationer (N. Elias, 1970).

Magtbalancer er ikke kun interessante, når vi ser på, hvorledes de kommer til syne mellem individer, men i høj grad også på, hvorledes forskellige grupperinger af mennesker forholder sig til hinanden. De historiske eksempler er utallige. Det gælder forholdet mellem herre og slave, mand og kvinde, voksne og børn. Men også grupper som aristokratiets adfærd over for borgerskab og livegen. Arbejdsgivere over for arbejdere. Det gælder forholdet mellem rige og fattige lande. I nyere tid nationalsocialisternes forfølgelse af jøderne. Nu om dage vores forhold til de fremmede, flygtninge, emigranter, migranter m.fl. I kølvandet på denne problematik må vi finde ud af, hvad det medfører, at nogen vokser op med et vi-billede, der signalerer, at vi er bedre end andre, samt hvilken betydning det får for dem, der ustandseligt oplever, at de bliver stigmatiseret som mindre agtværdige, fordi de er anderledes. Dette er ikke blot en arvegenetisk, men også en sociogenetisk problemstilling med konsekvenser for socialt arbejde.

Derfor figurationssociologi

Ledemotivet i figurationssociologien er, at menneskeskabte samfund hviler på forviklinger af interdependente mennesker på et meget komplekst integrationsniveau, hvor processer og strukturer ikke umiddelbart kan afledes af de biologiske og psykologiske ejendommeligheder, der kendetegner menneskene.

Spørgsmålet: "Hvilken funktion har sociologien og andre orienteringsmidler for hvilke grupper?" hænger sammen med den funktion, den kan have for forskellige grupper. Og sammenhængende hermed: hvilken struktur har den sociogenetiske processualitet, der gennemtrænger samfundsmæssige strukturer og forløb?

Et problem i det 21. århundrede er, at selv om en stor del af befolkningen nyder en relativ høj grad af fysisk sikkerhed, lider den under angst og forvirring. Det er en angst og rådvildhed, der udvikles i relationerne mellem forældre, ægtefæller, børn, naboer, venner, kollegaer og konkurrenter. Sociale mikroprocesser, som fastholder menneskene i en tvangssituation.

Den hollandske sociolog Johan Goudsblom (Goudsblom 1974) benytter især Norbert Elias' proces- og figurationssociologi som udgangspunkt og begrundelse for en ny orientering inden for det sociologiske felt. Han gør det ud fra følgende konstateringer:

1. Mennesker er afhængige af hinanden og det på mange måder og planer. Deres liv udvikler sig inden for de sociale figurationer, som de danner med hinanden, og som på signifikant måde præger dem.
2. Disse figurationer er i stadig bevægelse, de er altid under forandring. Nogle forandringer er hurtige og forbigående, andre langsomme og måske af længere varighed.
3. De langfristede udviklinger i figurationer var og er for størstedelens vedkommende ikke planlagte og er vanskelige eller umulige at forudsige.
4. Udviklingen af den menneskelige viden finder sted inden for sådanne figurationer og er et vigtigt moment i deres samlede udvikling. Også sociologiens udvikling må ses i denne sammenhæng som moment i den fortløbende, ikke planlagte og ikke forudsigelige udvikling i komplekse samfund.

Desværre er det ikke overflødigt at gøre opmærksom på, at i sociologien har vi med mennesker at gøre. Alt for ofte begynder sociologer, især når de bevæger sig på et alment plan, at teoretisere med abstrakte begreber som "social handlen" eller "sociale systemer". Desuden ser det ud til, at man på forskellige områder inden for socialforskningen får menneskers liv til at forsvinde bag statistiske analyser og kvantitative data. Det er derfor, det har en mening at understrege, at vi beskæftiger os med mennesker, der er forviklet i konstellationer, som er i stadig bevægelse. Og at disse på grund af deres særlige natur kan betegnes med begrebet: Figuration.

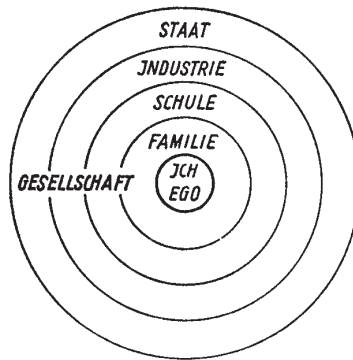
Minoriteter, etnicitet og civilisering i en global verden under hastig forandring

Jeg vil i det følgende give en begrundelse for, hvorfor det er nødvendigt med en orientering hen mod de såkaldte figurationsanalyser. Det er også et opgør med de sociologiske traditioner, der er bundet til statiske kausale metoder og dualistiske begreber. Spørgsmålet der rejses lyder: Hvorledes kan forskellige institutionelle socialisationsagenturer eller figurationer, som interdependente mennesker danner med hinanden, undersøges og beskrives med et selvstændigt empirisk formidlet begrebs- og kategoriinventar. Et bud på dette spørgsmål er Norbert Elias' figurationssociologiske modeller.

En indføring i Elias' figurationssociologi betyder samtidig en kritik af metode og arbejdsform inden for den herskende sociologi (Elias, 1970).

Figur 1. viser N. Elias' egocentriske menneskebillede.

Figur 1: Grundschemata des egozentrischen Gesellschaftsbildes

Det er især to fundamentale misforhold, som Elias fremhæver i sin kritik af det egocentriske menneskebillede:

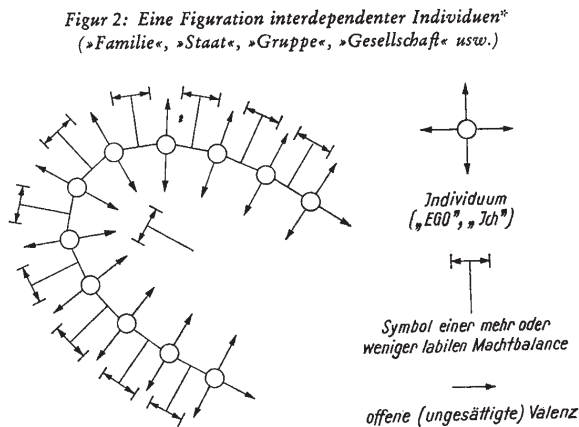
1. Allerede sprogbrugen er vildledende, idet menneske og samfund bliver fremstillet som statiske enheder. Det kommer til udtryk i brugen af termerne individ og samfund, individ og fællesskab samt begreber som status og rolle.
2. Den enkelte fremstilles altid som noget, der står over for en omverden, f.eks. en skole, en familie, et samfund. Det er Elias' opfattelse, at denne tilgang blokerer for den kendsgerning, at individet som individ samtidig er en del af sin omverden – sin familie, sin skole, sit samfund. Den traditionelle begrebsliggørelse lader tingene fremtræde "som om det drejede sig om genstande, om objekter af samme art som klipper, træer og huse". Den tingsliggjorte

indflydelse, som vores sprog som nedarvet tænkemiddel øver på vores bevidsthed, har stor indflydelse på, hvorledes vi opfatter forholdet individ/samfund. Denne modstilling er falsk, og opdelingen mellem ydre og indre er blokerende for en dynamisk sociologi.

Hvis man vil forstå, hvad det drejer sig om i sociologi, da må man være i stand til i tankerne at træde ud af sig selv og se sig som et menneske blandt andre mennesker. Thi sociologien beskæftiger sig med problemer, der vedrører "samfundet", og til samfundet hører enhver, der gør sig overvejelser over det og udforsker det. Men for nærværende bliver man, når man tænker sig selv, meget ofte stående på et trin, hvor man kun bliver sig selv bevidst som et menneske, der står over for andre mennesker som "objekter", meget ofte med en følelse af at være adskilt fra dem ved en uoverstigelig kløft. Følelsen af en sådan adskillelse, der modsvarer dette trin i en bliven sig selv bevidst, giver sig udtryk i mange almindelige begrebsdannelser og talemåder, som er med til at få adskillelsen til at fremstå som noget ganske selvfølgeligt, og som bidrager til bestandig at reproducere og forstærke den.

Figur 2., "Eine Figuration interdependenter Individuen", skal tjene som en forhåndsorientering og som hjælp for den omorientering, der er en forudsætning for at kunne overskride det isolative, statiske menneske- og samfundssyn – frem mod en dynamisk figurativ opfattelse af menneskelig interdependens.

Figuren tjener til at hjælpe læseren til i tankerne at gennembryde de tingsliggjorte begrebers hårde facade. Sådanne begreber spærrer i vidt omfang for menneskers klare forståelse af deres samfundsmæssige liv og understøtter igen

Minoriteter, etnicitet og civilisering i en global verden under hastig forandring

og igen det indtryk, at "samfundet" består af formationer uden for "jeg'et", det enkelte individ, og at dette enkelte individ på en og samme tid er omgivet af "samfundet" og adskilt fra det ved en usynlig mur.

Figuren skal, ud over at bryde den traditionelle individuelt mystificerede eller objektivt tingsliggjorte sprogbrug, illustrere, at den enkelte indgår i et netværk af bindinger og afhængigheder. Individene må gennemskue, at de lever i figurer, der ikke er neutrale; tværtimod hersker mere eller mindre labile magtbalancer, som er dannende for den enkeltes vi-billede og udformningen af den enkeltes valensstruktur og relative autonomi.

Disse selvorienteringsinstanser er ikke identiske med jeg-strukturer, jeg-billeder, men er et supplement til det, Freud på individets niveau forstår ved identitet. Vi udvider jeg-identiteten med et vi-billede, der ikke er tilfældigt struktureret, men i høj grad afhængigt af den enkeltes figurative interdependens. De er også et udslag af de til enhver tid herskende magtrelationer inden for den figur, man er en del af. Figurationen præger vores fællesskabsfølelse, loyaliteter, identifikationsmønstre, jeg- og vi-ideal, fjendskaber og tænketradition. Ved at være de strukturejendommeligheder bevidst, som hersker i de figurationer, som individerne indgår i, udvides orienterings- og sprogfeltet i en helt anden størrelsesorden, end når vi mekanisk hypotetiserer tanker og symboldannelser, hentet fra traditionelle tilgange.

Med figurationsanalyser kommer vi til at ændre vores opfattelse af menneske-relationer som noget, man *kun kan tænke i enten singularis eller pluralis*, og kan derved forklare de særlige dynamikker, som figurationsstrømmen implicerer. Det drejer sig om at ophæve den mur, der traditionelt eksisterer, når mellem-menneskelige problemer og konflikter undersøges.

Entalsformen "menneske" blokerer for nogle enkle, men vigtige sociologiske indsigter. Samfund er pluraliteter af interdependente mennesker. Den "tvang", som angiveligt udøves af "sociale institutioner", bliver de facto udøvet af mennesker. Lige præcis de samme personer, som måtte føle sig udsat for en frygtelig "tvang", øver selv aktivt tvang; de sætter andre mennesker og sig selv under pres.

Erkendelsesteoretisk er der også gevinster ved at opgive den rigide fremstillingsform, hvor den enkelte står over for de mange. Det er altså ikke blot af saglige grunde, at denne modstilling bør overvindes, faglige motiver spiller også en

rolle. Kunstige faggrænser kan ikke opretholdes uden at komme til at blokere for undersøgelser af den art, som tematiseres i denne artikel. Ofte når det enkelte menneskes problemer søges løst, f.eks. ud fra en psykologisk eller psykoanalytisk tilgang, bliver baglandskabet, som implicit hører til personens socialisations-agentur, reduceret til en ustruktureret omverden med benævnelser som miljø og lignende og dermed trængt ud i problemfeltets udefinerbare periferi.

Det enkeltstående "menneske" tjener ofte som modstykke til en meget abstrakt forestilling om "samfundet" som en anonym, fuldstændig afpersonaliseret funktionsammenhæng. Det er denne tendens, der gør sig gældende, når man i avisledere og politiske taler henviser til "kræfter", "strukturer" og "systemer", som begrænser "menneskenes" frihed. Den samme modstilling ligger til grund for en stor del af den sociologiske tænkning.

Figurationsanalyser er også et forsøg på at ophæve et enkelt fags monopolstilling eller monopolisering af et givet undersøgelsesfelt. Tingene lader sig ikke alene anskue og analysere under en bestemt psykologisk, historisk, økonomisk eller sociologisk synsvinkel.

Man kan, når man analyserer menneskene, snart rette det skarpe projektørlys på enkelte mennesker, snart på de figurationer, som mange enkelte mennesker danner indbyrdes. Men forståelsen af begge de betragtede niveauer lider skade, hvis man ikke bestandig tager dem begge i betragtning. Det, som man betegner med to forskellige begreber som "individ" og "samfund", er ikke, som den nutidige brug af disse begreber ofte lader fremgå, to objekter, der eksisterer adskilt, men forskellige og dog uløseligt forbundne planer i det menneskelige univers.

Til forståelse af sociale bindingers betydning for menneskers interdependens retter man med begrebet figuration opmærksomheden på menneskenes interdependenser. Spørgsmålet er, hvad der egentlig binder mennesker sammen i figurationer.

For at forstå forflektningssammenhænge og de bindinger, som disse medfører, er det vigtigt at redegøre for begrebet åben og bunden valens. Dermed anskueliggøres affektive bindingers eksistens og betydning i en figuration.

Normer er ifølge Norbert Elias ikke biologisk fikseret. Menneskene er nemlig i den situation, at de i modsætning til dyrene kan danne varierende, foranderlige samfund, uden at en udvikling eller omformning af deres biologiske grundlag

Minoriteter, etnicitet og civilisering i en global verden under hastig forandring

er nødvendig. Men samtidig er mennesket aldrig noget, der kan stilles uden for en samfundsmæssig udviklingsproces. Udviklingen af menneskelige behov og tilfredsstillelsesformer er ikke blot noget, der udgår fra individets egen krop, men er i høj grad afhængig af den figur af interdependente mennesker, som individet på et givet historisk tidspunkt indgår i; dvs. af såvel det psyko- som sociogenetiske udviklingsniveau.

Elias gør opmærksom på, at karakteren af menneskers afhængighed af hinanden på forskellige samfundsmæssige udviklingsniveauer på ingen måde er den samme. Et stort antal iagttagelser peger på, at en hel skala af behov kræver en tilfredsstillelse, som rækker ud over den seksuelle.

Når man taler om seksuelle bindinger, så rykker man et meget centralt, men alligevel relativt begrænset og forbigående aspekt af menneskenes relationer stærkt i forgrunden. Det, som karakteriserer menneskelige følelsesbindinger, er muligheden for en affektiv permanens ud over seksualakten og muligheden for meget stærke emotionelle bindinger af forskellig art, der ikke har et seksuelt præg (Elias 1970, s. 147).

Det forekommer mig også, at begrebet "valenser" bedre end begrebet "libido" i dets nuværende formulering dækker den kendsgerning, at et menneskes emotionelle bindinger normalt har gruppekarakter... Uden tvivl indtager i en sådan valensfigur bindinger af seksuelt-affektiv karakter mellem mand og kvinde en central stilling i de udviklede industrisamfund. Dog forekommer, som allerede nævnt, vore nuværende teoretiske begreber at være noget ensidigt orienteret mod idealet om det ægteskabelige monogami. Det turde være mere i overensstemmelse med faktiske iagttagelser at forudsætte, at menneskenes affektive impulser i forhold til hinanden og affektive bindinger til hinanden på et givet tidspunkt er mere omfattende og mangfoldige, end de af dette ideal inspirerede modeller lader fremgå.

Når man erstatter det menneskebillede, der udtrykkes med "homo clausus", med det "åbne menneske", fremstår forestillingen om de mod andre mennesker rettede affektive valenser som et frugtbart redskab.

Den her behandlede tematik skal hjælpe os til at betragte mellemmenneskelige følelser, bindinger og afhængighedsrelationer som processuale og dynamiske. Valensskæbner er mere dynamiske i deres udvikling end libidoskæbner, hvilke forstås i forhold til ganske bestemte mønstre af subjektive og objektive relationer. Hvis man stopper ved jeg- eller vi-perspektivet, går forståelsen for

figurationens dynamiske aspekter tabt. Ved at anskue følelsesbindinger og afhængighedsrelationer ud fra pronomenerne jeg, du, han, hun, vi, I, de, men vel at mærke i deres konkrete, personorienterede betydning, fås en betydelig mere nuanceret og perspektivrig forståelse for mellemmenneskelige anliggender som tæt sammenvævede relationer og funktioner. Der åbnes for en dynamisk, foranderlig opfattelse af valensfigurer, også den enkeltes; dette befordrer en åben og fremtidsorienteret adfærd. Hermed skulle det være muligt at overskride en jeg-orienteret driftsunderbundet bevidsthed, der holder fast ved det stationære, det uforanderlige, det én gang forudbestemte.

Samtidig ser man ved hjælp af denne model allerede noget tydeligere, hvor uanvendelige på den menneskelige situation alle de tankemåder er, der foregøgler os, at det egentlige "jeg" eller "selv" har bolig et eller andet sted i det enkelte menneskes indre, helt aflukket for andre mennesker, til hvem man siger "du" eller "vi" – om hvem man siger "han" eller "hun". Erkendelsen af, at følelsen af sig selv som den person, man kalder "jeg", er uløseligt forbundet med følelsen af andre mennesker som "du", "han", "vi" eller "de", gør det måske lettere til en vis grad at distancere sig fra den forestilling, at man eksisterer som person i sit eget "indre", mens alle andre mennesker optræder som personer "udenfor".

Udkastet til teorien om forholdet mellem etablerede og outsiders

I 1954 blev Norbert Elias – efter 18 år i eksil i England – ansat som lektor på institut for sociologi ved universitetet i Leicester. I mellemtiden havde han ernæret sig som psykoanalytisk gruppeanalytiker og som underviser ved London School of Economics. I de kommende år blev figurationssociologien formuleret, og den første undersøgelse over forholdet mellem de etablerede og outsidersne gennemført. I dette arbejde involverede Elias to af sine studerende; Eric Dunning og John L. Scotson. Eric Dunning havde studeret tysk og var meget optaget af sport, især fodbold. John L. Scotson var lærer og leder af en ungdomsklub i en forstad nær Leicester.

Eric Dunning fik sporet Elias ind på sportssociologiske temaer. Her blev det indlysende, at hvis man skulle forstå de dynamikker, der foregår, når to hold spiller fodbold med og mod hinanden på et stadion, var erfaringerne fra gruppeanalysen og den traditionelle sociologi ikke tilstrækkelige til at begribe de sociale processer, som udspiller sig dels på banen, dels mellem spillets dynamikker og publikum. Som svar på dette dilemma udarbejdede Elias figurationsmodellen, der knytter an til begrebet interdependens fra civilisationsteorien.

Minoriteter, etnicitet og civilisering i en global verden under hastig forandring

Temaet *de etablerede og outsiderne* opstod, da John L Scotson ville skrive sit diplomarbejde om de konflikter, der var med en gruppe unge uromagere som var vokset op i nogle problemfamilier i den forstad, hvor han underviste i en skole og deltog i det sociale arbejde i en ungdomsklub.

Winston Parva

Forstaden – der af etiske grunde blev benævnt Winston Parva – var i 1959/60 beboet af 5000 indbyggere og lå i udkanten til en blomstrende industriby i Midtengland. Bydelen var delt af en jernbane, men dannede som helhed et kompakt fællesskab med egne fabrikker, skoler, kirker, forretninger og klubber. Men Winston Parva var også kendetegnet ved sin egen spaltning. Bydelen bestod af tre zoner, hvilket også svarede til beboernes egen selvopfattelse. I zone 1 boede overvejende borgere af middelstanden og enkelte arbejderfamilier. I zone 2 var størstedelen af beboerne arbejderfamilier. Det var arbejderfamilier, hvis slægtninge havde boet der i flere generationer. De fleste havde arbejdede på de lokale fabrikker. I dette område fandtes flere forretninger, kirker, ungdomsklubber og to pubber. Denne gruppe af familier kendte hinanden godt, og der var slægtninge og venskaber på kryds og tværs. I zone 3, en ny bebyggelse på den anden side af jernbanelinjen boede tilflytterne. Det var hovedsageligt arbejdere, der under og kort efter krigen var flyttet til Winston Parva. Nogle fordi de kvarterer, hvor de boede i London, var blevet sønderbombet under krigen. Andre fordi deres fabrikker var blevet nedlagt og derfor måtte søge nye græsgange for at kunne forsørge familierne. Boligerne i zone 2 og 3 var af samme standard, og gennemsnitsindkomsterne i familierne var stort set ens.

Mange af arbejderne fra de forskellige byzoner var ansat som kollegaer på den samme fabrik. Alligevel var der store spændinger imellem beboerne i de etablerede zoner 1 og 2, og tilflytterne i zone 3. Beboerne i zonerne 1 og 2 mente, at tilflytterne var upålidelige, talte grimt, var utroværdige og levede efter normer, de ikke kunne acceptere osv. Det medførte, at tilflytterne ikke blev optaget i fællesskabet, men måtte leve mere eller mindre isoleret. I den lokale pub blev de ignoreret, og de fik ikke tildelt æresposter i lokalsamfundet. Og man sørgede for, at ens børn og unge holdt sig fra dem på den anden side af banegraven. Beboerne i zone 1 og 2 oplevede sig selv som bedre borgere, fordi deres sociale adfærd var mere i overensstemmelse med fællesskabets regler og normer – dvs. zonen vi-billede. Man kendte hinanden over generationer og havde opbygget et netværk, som man kunne overskue og kontrollere. Mødre, bedstemødre, tanter og naboer var garanter for, at børn og unge opførte sig i overensstemmelse

med de gældende adfærdskoder. Det sociale liv blev i udpræget grad styret af ikke-formelle kanaler, hvor sladder og andre skjulte magtkilder blev brugt til at hævde sig selv og sin egen gruppe på de andres bekostning.

Desto længere forskerne trængte ind i denne figuration af interdependente menneskers gensidige afhængigheder og sociale forhold, blev det klart, hvor stor betydning stedets særlige dynamikker og koder havde for dannelsen af alles sociale identitet og eksistens. Det fik især betydning for en række unge fra zone 3. De reagerede på tilstandene med destruktiv adfærd såsom provokerende voldsom optræden og småkriminalitet.

Jeg vil ikke her nærmere komme ind på detaljerne i Elias og Scotsons arbejde, de står til rådighed i bøgerne *The Established and the Outsiders. A sociological enquiry into community problems*, London 1965 eller i *Etablierte und Außenseiter*, Frankfurt a/M 1990.

Bemærkninger til forholdet mellem figurationsanalyser og pædagogisk sociologi

I denne sammenhæng vil jeg stille nogle særlige kendetræk ved figurationssociologien til debat. Det drejer sig om gennem de her fremstillede problemstillinger at anskueliggøre, hvilke almene mønstre og socialpædagogiske temaer figurationssociologiske undersøgelser åbner for, hvis vi reflekterer over dem i et pædagogisk sociologisk perspektiv.

Denne del er mit oplæg er fragmentarisk og må betragtes som et udspil til en mere omfattende diskurs. Jeg vil stikordsagtig nævne følgende forhold:

- Her har vi fokuseret på et sociologisk mikrokosmos, hvor der analyseres, hvorledes mennesker i tre nabolag forholder sig til hinanden, og hvilke konsekvenser det har deres identitetsdannelse og kulturelle udvikling.
- Forskellen i delinkventraten forsvandt i de tre år, undersøgelsen stod på, men det dårlige rygte, som var påhæftet beboerne i zone 3, varede ved.
- Det er blevet formuleret af de implicerede i undersøgelsen, at den etablerede gruppe i zone 1 og 2 tilskriver deres egen gruppe overlegne menneskelige egenskaber og udelukker dem, der bor i zone 3 fra deres fællesskab.
- Der foregår en social kontrol ved at rose eller udelukke andre og ved at henviser til sine egne regler og normer som noget bedre. Fordomme fikses ved at stigmatisere de andre. Det foregår via sladderkanaler, der opretholder de

Minoriteter, etnicitet og civilisering i en global verden under hastig forandring

andres dårlige ry ved ustandseligt at påpege deres uheldige egenskaber og mærkværdige adfærdskoder.

- De etablerede udviklede et gruppesammenhold, der medførte en kollektiv identificering med fælles normer og med bevidstheden om, at de er bedre end de andre. Det drejer sig om et sammenhold i familier over generationer, der resulterer i en rigid holdning og skepsis over for andre. Det kommer ikke an på viden, men social kontrol på bekostning af åbenhed over for nye udfordringer fra andre mennesker.
- Komplekse figurationer tjener til en bedre forståelse for de strukturejendommeligheder og myter, som opstår i kølvandet på etablerede gruppers selvforståelse. Det kan vises ved at udarbejde de formelle og ikke-formelle mønstre i de magtbalancer, der er fremherskende imellem de interdependente mennesker. Det gælder om at eftervise, hvorledes mennesker, der lever under givne historiske omstændigheder, har forskellige funktioner for hinanden.
- Man kan stille sig spørgsmålet, om der ikke er et hul i vores traditionelle sociologiske begrebsinstrumentarium, som hidtil har hindret os i at kunne give tilfredsstillende analyser af de magtbalancer, der kendetegner relationerne mellem etablerede og outsiders, og på det grundlag give en ordentlig erklæring for dets betydning. Derfor er det vigtigt at udvikle teoretiske modeller, der kan benyttes til at udarbejde betingelserne, hvorunder en gruppe søger at nedgøre en anden, og dermed bringe de socialisationspolitiske forhold for dagen, som er medvirkende til gennemgribende social stigmatisering. Det gælder ikke kun mennesker med forskellig hudfarve og race, men alle, som vokser op under misvisende sociale omstændigheder.

Tilbage til Danmark

I slutningen af 80'erne flyttede jeg tilbage til Danmark. Jeg oplevede mit fædreland som en fremmed, der alligevel kender koderne, og mærkede med det samme, at der var meget, der havde ændret sig. Det gjaldt både i min måde at kommunikere på og danskernes adfærd over for fremmede. Det havde fundet forandringer sted på såvel vi- som jeg- planet. Jeg fornemmede en modviljen mod min begejstring for det, jeg havde oplevet i Tyskland. Flertallet overhørte de erfaringer og den viden, jeg havde samlet. Den proces, hvor det tyske og europæiske *vi* havde overlejet min jeg-identitet, fandt ikke gehør i Danmark. Man mærkede det især hos de danskere, der ikke havde erfaringer fra længerevarende ophold uden for Danmark. De bar det vi-billede, jeg kendte så godt fra mig selv, inden jeg forlod Danmark. Selv om jeg befandt mig i landets hovedstad København, var det vanskeligt som universitetslærer at få de studerende til at

læse tyske tekster. Man foretrak at læse engelske oversættelser, når det gjaldt fremmedsproget litteratur. De fleste professorer på det humanistiske fakultet, som jeg kom i kontakt med havde studeret på det institut, hvor de senere underviste uden nogensinde at have været ansat andre steder.

Det lille land med de 5,5 millioner mennesker er et lille sprogområde, og danskernes vi-billede bærer præg af, at vi er få. Det er trygt og ligetil at være tilbage, og man kan føle sig hjemme, hvis man holder sig til den gældende adfærdskanon og de såkaldte uskrevne love. I modsat fald erfarer man med det samme, at man ikke skal føre sig frem. Det bliver ikke sagt direkte, men som indfødt mærker man med det samme på sin krop, når det er nok. De skjulte og uformelle magtspil og magtkanaler er i Danmark uigennemskuelige, raffinerede og effektive. Jeg lærte at fortrænge min umiddelbare begejstring og holde mine erfaringer for mig selv. Resultatet var depression og modløshed, jeg var ladet alene med det liv og den viden, jeg havde erhvervet i det fremmede. Jeg blev selv en fremmed, men mit dobbelte *vi-billede* og ambivalente *jeg* skærpede mine iagttagelser og syn på dansk mentalitet. Og hvordan vi i dagens Danmark tager imod migranter.

Da jeg rejste ud, blev jeg respekteret som dansker, fordi vi danskere i udlandet havde et godt ry. Vi havde reddet de danske jøder fra de tyske koncentrationslejre under anden verdenskrig. I nyere tid ikke angrebet vores naboer. Vi havde efter nederlaget til Tyskland i 1864 levet efter mottoet; *Hvad udad tabes skal indad vindes*. Kvinder, børn, ældre og svagelige havde det godt i det danske velfærdssamfund. Der var en goodwill ved at være dansker, der var medvirkende til, at det var lettere for mig at slå rødder i Vesttyskland end mine medstuderende fra andre lande.

Når jeg nu om dage besøger mine udenlandske venner, spørger de med forundring, hvad er der sket med danskerne, hvorfor er de så fjendtlige over for fremmede?

Udkast til en teori om sociale processer, der foregår på flere planer

Norbert Elias' og John L. Scotsons undersøgelse af forholdet mellem etablerede og outsiders i Winston Parva er fra slutningen af halvtredserne i det forrige århundrede i en periode, som vi i dag kalder det moderne. Et samfund med dynamikker af en anden orden end det samfund, vi i dag beskriver under betegnelser såsom det postmoderne, oplevelsessamfundet og det senmoderne. Det

Minoriteter, etnicitet og civilisering i en global verden under hastig forandring

moderne samfund er et samfund, som ganske vist er under forandring, men hvor udviklingen følger tidshorisonter, som er overskuelige, og mønstrene og normerne i høj grad er bestemt af lokale og ikke globale dynamikker. Et eksempel på en beskrivelse af en moderne provinsby, og hvorledes den opleves af en, der er vokset op i en sådan, kan vi læse i Axel Sandemoses bog *En flygtning krydser sit spor*. Den beskriver de gensidige afhængigheder og normer, der hersker i en dansk provinsby i begyndelsen af forrige århundrede. Bogen bygger på en voksen persons oplevelser af sin opvækst. Axel Sandemose formulerede i den sammenhæng Janteloven, der lyder således:

1. Du skal ikke tro du *er* noget.
2. Du skal ikke tro du er lige så meget som *os*.
3. Du skal ikke tro at du er klogere end *os*.
4. Du skal ikke bilde dig ind at du er bedre end *os*.
5. Du skal ikke tro du ved mere end *os*.
6. Du skal ikke tro du er mere end *os*.
7. Du skal ikke tro at *du* duer til noget...
8. Du skal ikke le ad *os*.
9. Du skal ikke tro at nogen bryder sig om *dig*.
10. Du skal ikke tro du kan lære *os* noget.

Spørgsmålet er, om beskrivelser af den art, som Elias og Sandemose har bragt for dagen, holder i vor tids globale samfund. På mange måder mener jeg, at det gør de, men at vi ikke må være blinde over for den kendsgerning, at vi lever i en tid, hvor vi er forbundet med hinanden efter helt andre tids/rumlige afhængigheder end i de forrige århundreder. Det kan vi iagttage med vores egne øjne og hver dag mærke på vores egen krop. Socialisationsfelterne og de givne adfærdskoder og normer er under opbrud, og de såkaldte individualiseringsprocesser har helt andre kvaliteter og andet omfang end tidligere. Det har flere sociologer skrevet meget om, bl.a. Elias – eleven Anthony Giddens, den tyske samtidsdiagnostiker Ulrik Beck, kultursociologen Gerhard Schulze og den i Danmark meget læste polske sociolog Zygmunt Bauman.

Den gensidige afhængighed mellem etablerede og outsiders er ikke længere i udpræget grad et lokalt anliggende. De sociale bindinger, der var fremherskende i de traditionelle moderne samfund, er under opløsning, klasserne ligeså. Mobiliteten i verden er blevet af en hel anden orden, end vi har kendt til tidligere. Det betyder, at vi på mange planer er udsat for en radikal omorientering i såvel vores dagligdag, men også i forhold til de orienteringsmidler, vi må stille

til rådighed for at kunne orientere os i en verden under hastig forandring. Der er mange fortællinger, der skal fortælles, og jeg mener, at vi har brug for en række teoretiske modeller, der på flere planer drejer sig om at kunne begribe sociale processer på forskellige stadier og niveauer.

I en artikel *Sociologi og pædagogik som forskningsfelt og praksisorienteret menneskevidenskab* (Nagbøl 2003) har jeg gjort opmærksom på subjektivitetens dilemmaer i det senmoderne samfund. Jeg knytter an til sociologen Hans Joachim Busch, som i en årrække har været ansat ved Sigmund Freud Institutet i Frankfurt a/M. Han har i sin doktordisputas *Subjektivität in der spätmodernen Gesellschaft* (Busch, 2001) plæderet for en kulturkritisk refleksion vedrørende subjektets stilling i det senmoderne samfund. Bogen er i denne sammenhæng vigtig, fordi vi her bliver repræsenteret for en ny form for tilgang til refleksion over betydningen af subjektivitet i det senmoderne samfund. Han vælger begrebet senmoderne, fordi det markerer, at effekterne af det moderne samfund endeligt har sat sig igennem i de sidste 30-40 år. Der er sket en radikaliserings af det moderne samfund, som har store konsekvenser og bragt kultursociologiske problemstillinger ind i søgefeltet. Her tænkes på temaer som globaliseringen, jeg'ets intimitet, fænomener, som omfatter hverdagslivet og involverer selvet. Konsekvenserne af det senmoderne samfund sætter sig igennem i intimitetens forandring, forholdet til opdragelse m.m. Familielivet er blevet mere komplekst, men også mere belastet. Også Ulrich Beck (1986) og Anthony Giddens (1990) problematiserer subjektdannelsen og kræver undersøgelser af vor tids socialisationsprocesser.

Der stilles kritiske spørgsmål til subjektiviteten i det, Beck kalder risikosamfundet. Det er et begreb, som skal rette vores opmærksomhed mod børns og unges opvækstvilkår. Det gælder vores institutioner: iscenesættelser såsom gader, parker, vuggestuer, børnehaver, skoler, idrætsanlæg m.m. – Ydre fundamentale socialisationsfelter, som er med til at præge dannelsen af den kollektive subjektivitet.

Busch nævner, at den fragmentering, der følger i kølvandet på det senmoderne samfundsmønster, også rummer fare for beskadigelse, deformation, afstumpning, grusomhed, vold og tilbagekomst af barbariske tilstande. Det er socialpsykologiske ændringer, som giver sig udslag i en stræben efter sikkerhed, og solidaritet, der bunder i angst. Det markerer sig som en kapitalisme uden klasser, en pulverisering af sociale traditioner og grupper. Individualisering bliver den gældende modus for samfundsmæssiggørelse. Det fører til et subjekt uden klassesærligheder, der tvinger menneskene til individualiserede

Minoriteter, etnicitet og civilisering i en global verden under hastig forandring

eksistensformer, hvor man stiller sig selv i centrum for planlægningen af sit liv. Individualiseringen rummer ikke automatisk en øget vækst i individernes subjektivitet. Frisættelsen er på én gang en chance og en risiko.

Den proces, vi kalder individualisering, får i det senmoderne oplevelsessamfund stor betydning for intimiteten og det samfundsmæssigt bestemte forhold mellem børn og voksne, kvindelige og mandlige livsudkast. Deres adfærdskoder, intimpraktikker, troskab, sidespring, skilsmisser, valg af partnere og så videre. Det skaber nogle problemer omkring den individuelle subjektivitet, der har betydning for den måde, den enkelte oplever sin livssituation på. Det er en proces, der indlejres som kropslige erindringsspor og foregår bag om de kalkulerede bevidsthedprocesser, som flere sociologer benævner *det reflektive projekt*. Det er imidlertid hverdagslivsmønstre, som har den offentlige debats bevågenhed. Men de sociologiske orienteringsmidler, der normalt stilles til rådighed, udsiger ikke så meget om de socialisationsbetingelser, som kommer til at præge produktionen af det kollektivt *ubevidste*; – de processer, som i psykoanalysen og i de kritiske socialisationsteorier er knyttet sammen med kvalificerede refleksioner over den *brudte* selvbevidsthed i det moderne og i det senmoderne. Det er vigtigt, at vi henleder vores opmærksomhed mod socialisationsteoretisk funderede modeller og metoder, der er rettet mod at forstå de psykofysiske livsbetingelsers betydning for menneskers socialisering og sanselige orientering. Det drejer sig om at forstå dannelsen af subjektiviteten som et vekselspil af forhold, hvor det naturlige, det sociale og det kulturelle indlejres i en proces, og hvor forholdet mellem ydre og indre erindringsspor organiseres i socialisationsinstitutioner, arenaer og andre former for iscenesættelser, og vise, hvorledes oplevelsessamfundet med forskellige former for driftsmodellering har reageret på det såkaldte *udviklingsperspektiv* (Bernfeld 1925).

Opgaven er at udvikle orienteringsmidler, der sætter os i stand til at forstå, hvorledes materielle livsbetingelser og dynamiske betydningssammenhænge gestalter vores måde at opleve de mange sociale bevægelser og fragmenterede felter i oplevelsessamfundet på. De skal sætte os i stand til at analysere, hvorledes iscenesættelsen af oplevelsessamfundet bidrager til organiseringen af den kollektive subjektivitet. Det er afgørende at forstå, hvorledes de utallige oplevelsestilbud besætter forventninger og forhåbninger og dermed bliver styrende i den givne livssituation.

De etablerede og outsiderne i det senmoderne Danmark

Det danske samfund har som andre lande i den vestlige verden gennemgået radikale forandringer især i de sidste 20 år. Det er gennemgående ændringer i hele det samfundsmæssige mønster, som præger danskernes forhold til sig selv og hinanden. Det er den samfundsudvikling, som er blevet kategoriseret som henholdsvis det postmoderne og det senmoderne samfund. Som nævnt har Gerhard Schulze beskrevet det på baggrund af tyske forhold som *oplevelsessamfundet*, og Ulrik Beck har i mere generelle vendinger betegnet det *risikosamfundet*. Også Danmark er præget af en samfundsudvikling, hvor der kan iagttages individualiseringsprocesser, der foregår samtidig med, at vi er vidne til en opløsning af forudgående sociale livsformer såsom klasser, stand, kønsroller, familieforhold. I Danmark giver det sig bl.a. til kende ved at stadig flere mennesker går fra hinanden. I 2003 blev 15.763 par skilt i et år, hvor der blev indgået 35.041 ægteskaber. Det er en stigning på 3 procent i forhold til 2002. Det foregår i en tid, hvor tempoet raser, og relationen mellem det lokale og globale mister sin stoflige og sanselig sammenhæng. Traditionelle oplevelser af tid og rum, hvor forholdet mellem nær- og fjernsanser følger en virkelighedstro orden, bliver suppleret eller erstattet af oplevelsestilbud fra moderne elektroniske medier. Den reelle oplevelse af at bevæge sig med alle sanser i behold i tid og rum sættes ud af spillet og afløses af en virtuel reality. På samme tid løsrives den enkelte fra de bindinger, vi kender fra den type lokalsamfund, som er beskrevet af Elias og Scotson. Der sker en rasende udvikling af livsmønstrene i de rige lande, som er vitale frem for alt set fra de etableredes livsperspektiv. Dem, der råder over de sanselige, kropslige, intellektuelle, og økonomiske potentialer. De har udsigt til et liv, hvor mange ønsker og behov kan gå i opfyldelse. Men det kræver, at man råder over tilstrækkelige ressourcer og er i stand til at orientere sig og koordinere sine valg, så mangfoldigheden knytter an til et større helhedssyn. Det er vilkår, som kun de færreste er udrustet med i den globale verdensorden, vi kender til i dag – såvel lokalt, nationalt og internationalt.

Den asymmetriske udvikling i menneskers magtpotentialer har stor indflydelse på forholdet mellem etablerede og outsiderne i en verden, hvor globaliseringsprocesser binder stadig flere mennesker til hinanden i gensidige afhængigheder. De magtbalancer, der tidligere blev domineret af lokale og nationale forhold, er nu blevet et internationalt og dermed et globalt anliggende.

I takt med denne proces er der kommet flere migranter, emigranter og flygtninge. Det er mennesker, der er flyttet eller flygtet, for det meste drevet af

Minoriteter, etnicitet og civilisering i en global verden under hastig forandring

omstændigheder, som de ikke har haft nogen indflydelse på. Denne gruppe af fremmede, der er kommet til Danmark for at skabe sig en ny tilværelse, er vort lands outsiders. Og de bliver behandlet som outsiders, og *ikke* – medmindre man bliver gift med kronprinsen – som mennesker, der kan tilføre det danske samfund og vores kultur noget værdifuldt.

Det er graverende forhold, som er så fremtrædende, at man kan se, høre og læse om dem uden at foretage grundige empiriske undersøgelser. Det er nok at åbne for fjernsynet og høre, hvorledes vores toneangivende politikere taler om *dem som de fremmede*. Ordvalget og retorikken ville næppe kunne foregå i dagens Tyskland, uden at man fik associationer til det tredje rige. Man taler ustandseligt om, hvilke krav de skal opfylde for at blive *nydanskere*. Der tales sjældent om alt det, de fremmede kan tilføre vores kultur. Der lægges mest vægt på, at de skal lære så godt dansk, så de kan betjene os og opfylde vores behov. Til trods for, at mange taler flydende dansk er det svært at få job, bolig, arbejde, opnå de samme rettigheder som de hjemmefødte danskere. Som indvandrere skal de uanset uddannelse igennem lange og trange procedurer i Udlændingestyrelsen, inden de får mulighed for at bidrage med deres kunnen. Der er mange, som kommer med en højere uddannelse, der kører taxa i København. Dem, der har lettest ved at få arbejde i deres fag hos os, er dem, der kan udfylde hullerne i vores sundhedsvæsen. Her mangler vi kvalificerede læger og specialister, så derfor gælder der særlige regler for de udlændinge, der er uddannet som læger.

For nylig har vi fået en reprimande fra menneskerettighedskomiteen ved Europarådet, fordi vi ikke behandler vores tilflyttere anstændigt. De mener, at vi på en række punkter bryder de europæiske menneskerettigheder. Det gælder, hvis man ønsker sig en udenlandsk ægtefælle. Hvis man gifter sig med en udlænding, skal man være fyldt 24 år. Gifter to unge danskere sig, kan det under særlige omstændigheder lade sig gøre, hvis pigen er 15, og manden er 18 år. Det er endvidere påpeget, at danske børn bliver stillet bedre i skolevæsenet end fremmedsproglige osv. På boligområdet bliver der i en af landets rigeste kommuner opført en boligbebyggelse for indvandrere, der placeret i et støjhelvede mellem tre motorveje. Borgmesteren ser ingen problemer i det, og det på trods af at en række fagfolk har betegnet stedet som uegnet til menneskeboliger.

Idagbladet Information kunne man d. 26.07.2004 læse, at når Udlændingestyrelsen vurderer sager om familiesammenføring, har kioskejere, pizzabagere og rengøringsassistenter sværere ved at få familiesammenføring end pædagoger, lærere og andre med højere uddannelse. Argumentet er, at de bedre uddannede har

stor kontakt til mennesker i deres arbejde. Jeg kan fortsætte med mange flere eksempler på, hvorledes migranter, flygtninge, emigranter og andre fremmede bliver socialt ekskluderet som outsiders i vores postmoderne Danmark.

Men det er, som alle ved, ikke kun et dansk anliggende, men anledningen til at rette vores opmærksomhed mod forholdet mellem *de etablerede* og *outsiderne* i en global verden.

Forholdet mellem etablerede og outsiders set i lyset af den accelererende globalisering

Det spørgsmål, som jeg her rejser, lyder: Hvordan ser forholdet mellem de etablerede og outsiderne ud i den globale verden i begyndelsen af det 21. århundrede?

På den store verdensscene, det vi også kalder makroplanet, ser vi ustandseligt i fjernsynet, hvorledes supermagter skånselsløst ydmyger magtsvage grupper af mennesker. Spændingen og magtbalancerne på internationalt plan mellem etablerede og outsiders er overordentlig synlig. Det samme er usamtidigheden og asymmetrien i de forskellige nationalstaters civilisationsstandard, adfærdskoder og kulturelle selvbillede. Det gælder på alle planer – jeg, vi, han, hun, dem og os osv.

På den anden side bliver flere og flere mennesker gensidig afhængig af hinanden i figurationsmønstre, der omfatter flere og flere mennesker på tværs af de nationale grænser. Vi har lige oplevet, at det europæiske fællesskab er blevet udvidet med en række lande fra den tidligere østblok.

Det plan, som optager mig i forbindelsen med situationen, er den effekt, globaliseringen har fået på relationen mellem etablerede og outsiders både hos os – de etablerede og hos outsiderne – *de andre*. Forholdet mellem etablerede og outsiders er ikke mere **kun** et internt anliggende. Vi må i gang med helt nye læreprocesser og udvikling af viden og kommunikationsformer for at finde løsninger, alle kan leve med fremover. Det er som sagt ikke et problem, som kan løses alene med biologisk eller psykologisk indsigt. Det processociologiske er et godt bud på få de indsigt i de spændinger, som hænger verden af i dag. For tiden kommer det til udtryk i et utal af væbnede og voldelige konflikter, som løses af magthaverne med exceptionel kostbare militære operationer. Det er en viden, der er baseret på teknologisk knowhow suppleret med ideologiske syn på

Minoriteter, etnicitet og civilisering i en global verden under hastig forandring

problemerne. Det er løsninger på sociale konflikter, der udløser et væld af angst, vrede, had, sorg og fortvivelse. Når **ikke**-viden om konflikternes rette sociale sammenhæng styrer vores ageren, skabes der emotionel labilitet. Det kommer til udtryk i et had hos de krænkede, der avler fjendebilleder og fjendskaber, som i blinde rettes mod tilfældige mennesker og situationer.

I stedet må vi se på spændingerne i de sociale mønstre og konflikter, som planløst driver de historiske og samfundsskabte processer i det 21. århundrede.

I det 20. århundrede var psykoanalysen og gruppeanalysen med til at give indsigt i de dynamikker, der ubevidst var bestemmende for menneskers emotionelle lidelser og usikkerhed. Der blev i det 20. århundrede samlet viden, som kom til at præge menneskenes opfattelse af deres eget liv, som fik stor gennemslagskraft i samfundet og individernes opfattelse af deres egne muligheder. De var ikke længere låst i klasser, køn eller biologiske bånd.

Nu må vi se på strukturen i de afhængigheder og de magtmønstre, vi udsætter hinanden for. Er vi ikke i stand til det, vil de kræfter og den rigdom, mennesker kan bibringe hinanden, resultere i blindt had og destruktion af liv. Sådan set er det globale dilemma et skræmmende problem for os alle.

Litteratur

- Beck, U. (1986). *Risikogesellschaft*. Frankfurt am Main: Suhrkamp Verlag.
- Bernfeld, S. (1925). Voraussetzungen und Funktion der Erziehung. In: *Sisyphos oder die Grenzen der Erziehung*. Frankfurt an Main: Suhrkamp Verlag, 1967.
- Bourdieu, P. (1979). *La distinction. Critique social du jugement*. Paris: Les édition de minuit.
- Bourdieu, P. (1994). *Raisons pratique. Sur la théorie de l'action*. Paris: Édition du Seuil.
- Busch, H-J. (2001). *Subjektivität in der spätmodernen Gesellschaft. Konzeptuelle Schwierigkeiten und Möglichkeiten psychoanalytisch-sozialpsychologischer Zeitdiagnose*. Frankfurt am Main: Velbrück Wissenschaft.
- Dietrich, K. (2002). Sport Settings in Chance. In: *Socialisation and Social Chance. In Movement and Sport*: Institute of Exercise and Sport Sciences, University of Copenhagen.
- Elias, N. & Scotson, J.L. (1965). *The Established and the Outsiders: A Sociological Enquiry into Community Problems*. London: Frank Cass.
- Elias, N. (1970). *Was ist Soziologie?* München: Juventa Verlag.
- Elias, N. (1991). *The Symbol Theory*. London: Saga.
- Foucault, M. (1975). *Surveiller et punir. La naissance de la prison*. Paris: Edition Gallimard.
- Gebauer, S, & WULF, C. (1998). *SPIEL – RITUAL – GESTE. Mimetisches Handeln in der sozialen Welt*. Reinbek bei Hamburg: Rowohlt Verlag.

- Giddens, A. (1990). *The Consequences of Modernity*. Cambridge: Polity Press.
- Goudsblom, J. (1974). *Sociology in the balance. A Critical Essay*. Oxford 1977.
- Lorenzer, A. (1972). *Zur Begründung einer materialistischen Sozialisationstheorie*. Frankfurt am Main: Suhrkamp Verlag.
- Lorenzer, A. (1986). Tiefenhermeneutische Kulturanalyse. In: A. Lorenzer (Ed.), *Kultur-Analysen, Psychoanalytische Studien zur Kultur*. Frankfurt a/Main: Fischer Verlag.
- Mennel, S. (1992). *Norbert Elias. An Introduction*. Oxford: Blackwell Publishers.
- Nagbøl, S. (1986). Macht und Architektur. Versuch einer erlebnisanalytischen Interpretation der Neuen Reichskanzlei. In: A. Lorenzer (Ed.), *Kultur-Analysen, Psychoanalytische Studien zur Kultur*. Frankfurt am Main: Fischer Verlag.
- Nagbøl, S. (2003). Sociologi og pædagogik som forskningsfelt og praksisorienteret menneskevidenskab. In: Inge Bryderup (Ed.), *Pædagogisk sociologi*. København: Danmarks Pædagogiske Universitets Forlag.
- Schulze, G. (1993). *Die Erlebnisgesellschaft. Kultursoziologie der Gegenwart*. Frankfurt am Main; New York: Campus Verlag.

Om tab: to tekster af Julia Kristeva

Sort sol og Stabat mater

Matrix 2005; 2, s. 154-167

Karen Marie Mortensen

Den kristne tradition handler om, hvordan liv blev muligt efter, at solen var blevet sort, og den elskede (Jesus) var mistet. Julia Kristeva retter i bogen Sort sol fokus mod tabet af en elsket, endnu ikke distinkt person og mod den sorte sol som metafor for det, som ligger før det distinkte som en insisteren uden nærvær, et lys uden repræsentation. Hun giver blikket for melankolien som mulig erstatning for den mistede diffuse elskede. Kun ved at nå andre gennem ordene bliver melankolien til at bære. Det springende punkt er: bliver ordene sagt – og er der nogen til at høre dem? Dermed er den etiske dimension sat. I teksten Stabat Mater giver Kristeva en fortolkning af Maria Moderens tab, hvor hun giver et udkast til en etik, kættersk i moderniteten: livets nerve er ikke det autonome subjekt, men en to-i-en-model, der opløser den onde aktiv-passiv struktur, så passivitet forvandles til nærvær.

Tingen – den sorte sol

Et barn mister sin mor som 2-årig, dvs. før det har fået distinkt bevidsthed om at være et selvstændigt væsen og dermed bevidsthed om hende som et selvstændigt væsen. Adskillelsen er sket, før sproget er blevet til. Barnet bliver passet og vokser almindeligt op. Omkring 20-års-alderen melder melankolien sig sammen med tilfældige erotiske forbindelser. Det egentlige opbrud til eget liv udløser en sorg, der ikke kan kommunikeres, fordi tabets genstand er væk,

Korrespondance: Karen Marie Mortensen, Institut for Tværkulturelle og regionale studier, Københavns Universitet, Njalsgade 80, DK- 2300 København S. E-mail: kmm@kabelmail.dk

da adskillelsen ikke nåede at finde sted. Eller man kunne sige, at den første sorg, at skulle miste for at kunne blive sig selv, kom alt for sent. Og dermed opstod vanskeligheden med at knytte sig til en ny kærlighed.

Den bulgarskfødte franske litteraturteoretiker og psykoanalytiker Julia Kristeva skrev i 1987 bogen *Soleil Noir. Dépression et mélancholie*. 1994 kom en norsk oversættelse i en dansk udgave

Kristeva står i traditionen Freud, Klein og Lacan. Som hos Klein hvor figuren modernordet står centralt. Som hos den strukturalistiske Lacan er forestillingen om et autonomt subjekt, der ideelt set er herre i eget hus, opgivet og erstattet med tanken om et processuelt subjekt, der bevæger sig i udviklingen/lagene: det imaginære, som enhedens fantasme repræsenterer, det ukendte reale og endelig som det tredje og sidste, den symbolske orden, som via sproget prøver at nå det reale, men aldrig når det. For Lacan er hovedbegrebet i den symbolske orden "faderens lov", koncentreret i fallos, som begæret forgæves retter sig mod. De praktiske eksempler herpå er sønnernes (forgæves) kamp for at opnå faderens anerkendelse og alle de dygtige (præstationsangste) døtre. Hos Kristeva rykker moderen i forlængelse af Klein (og eget køn) ind som hovedfigur. Og hun følger Klein, trods Lacan, som henlægger begyndelsen til separationen til spejlstadiet i 6-måneders-alderen, til et tidligere trin. Sagt med mine ord: enhedens paradistilstand er kortere hos de to kvindelige psykoanalytikere end hos de mandlige. Måske fordi det er dem, der har omgåedes spædbørn. Ligeledes følger hun Klein i, at der fra begyndelsen er en orden i drifterne. Kristevas benævnelse for den orden er *den semiotiske*. Jeg vil bruge ordet *spor*.

Den sorte sol er et kendt billede. Fra kristen tradition kender vi det fra Jesus lidelsehistorie: *solen sortned, da han blegned*, som det hedder i Grundtvigs gendigtning af Markusevangeliet: *Og da den sjette time kom, blev der mørke over hele landet indtil den niende time* (15.33). For dem, der stod ved korset, var det sådan. Men selv om det var sådan, var de alligevel heldige målt med barnet, jeg indledte med. For de, som var dens tids forladte udskud, enkerne og de faderløse, tolderne og synderne, de, der havde uorden i regnskabet, de syge og de fattige, havde haft og kendt den elskede og mærket hans kærlighed, så de troede på ham, når han brugte de største ord: *Guds rige er midt i blandt os*. Sagt i den freudianske psykoanalytiske termer, som Kristeva anvender, og i en fortsættelse af Melanie Kleins kritiske videre arbejde, var Jesus blevet til det elskede objekt. I et kirkeår fortælles i løbet af 6 søndage + Kr. himmelfarts dag de efterladte sorg-historie. Det er tiden mellem påske og pinse. Historien forløses pinsedag

Om tab: to tekster af Julia Kristeva

med, at de efterladte går ud af sorgens og vredens hus og fortæller deres historie om den mistede og deres liv med ham på gader og stræder på alle tungemål, så alle på deres eget modersmål kan høre historien om, *at guds rige, kærlighedens rige – er midt i blandt jer*. Hos Kristeva står der, at den, der ikke har mistet "mor", mister modersmålet (1. s. 63). Min sammenligning holder ikke helt. For det var de efterladte galilæere, der blev i stand til at tale andre sprog. Kernen er dog den samme. Og dækker Kristevas pointe: at sproget bliver til på baggrund af en afgrund af tab. Sproget fører hen over det. Det er, hvad gemmer sig i begrebet metafor – det græske meta-forein, at føre over.

Med sproget når man hen til de andre med sin historie. Og så kan Grundtvig til pinse digte *I al sin glans, nu stråler solen*. Solen sortned, fordi det gik Jesu efterladte som Shakespeares Othello, efter han havde myrdet Desdemona: alting forsvandt, da den elskede var mistet. For Othello: den hele ridderhær – for Jesu efterladte solen selv.

Denne tabshistorie kunne fortælles i rammen af Freuds teoretiske udkast i *Sorg og melankoli* fra 1917, hvor det drejer sig om tabet af et elsket objekt set i den ødipale trekantens lys. Her er depressionen knyttet sammen med aggression mod det mistede objekt (1.s. 27). Og her er der "en tredje", faderen, som rykker ind i tabssituationen.

Men der er også en anden *sort sol*, en anden sorg. Ikke sorgen over tabet af et elsket objekt, men sorgen over *tingen*. Her bliver tristheden til en objekterstatning, som den deprimerede knytter sig til i mangel af bedre (1. s. 28) Ved at gøre brug af de to begreber *objekt* og *ting* sætter Kristeva en cæsur mellem virkeligheden/det reelle og betydningen, som sproget repræsenterer. Hos digteren Nerval (1808-55), hvis digt *El Desdichado* (1853/54) (s. 134) udgør bogens hjerte, finder hun *den sorte sol* som metafor for den ting, som er *en insisteren uden nærvær, et lys uden repræsentation* (1. s. 29).

Tingen er en drømt sol, klar og sort på en gang. Nerval skriver: *Alle ved, at man i drømme aldrig ser solen, selv om man ofte fornemmer et meget stærkt lys* (1. s. 29) Den, der lider under den sorg, bærer, hvad Kristeva kalder for et narcissistisk sår, som består i at være arveløs, fordi tabet har indfundet sig før, hvad Kristeva i forlængelse af Lacan kalder, den *symbolske orden* er blevet til. I den symbolske orden er *tingen* blevet et *objekt*. Det vil sige, at den kan repræsenteres i almindelige sætninger, som siger noget om noget, som et objekt. I Aristoteles Metafysik, som Kristeva henviser til (1.s. 43), findes et vanskeligt afsnit, som hedder, "hvad er en ting?". I den vesteuropæiske tænkning blev svaret fastlagt med baggrund i den latinske gengivelse af Aristoteles. Kort sagt blev svaret, at en ting er et

objekt, og som sådan indgår det i en almindelig sætning med subjekt og objekt. I det 20. århundrede prøvede den tyske filosof Heidegger, som Kristeva også refererer til (1. s. 44), at tænke sig tilbage til *før*, tingen blev til objekt, til en endnu *flydende* status. Hannah Arendt, elev og kritiker af Heidegger, udkastede udtrykket: *optøning af den frosne tanke* (3. s. 171). Sådan kan man se Kristevas skel mellem *ting* og *objekt*. Hun *optør* ved at gå et skridt tilbage. Hun går tilbage til, *før* sproget er blevet til sprog, *den symbolske orden*, hvor vi siger ordnede sætninger med repræsentationer, som andre forstår. Men bag den og *før* den ligger, hvad hun kalder for den *semiotiske* orden (1. s. 45). Det er den, som kommer til udtryk i talens klang, i ansigtets udtryk. Den depressive taler ligesom ved siden af. Der mangler en *føren-over*. Eller jeg kan sige, at den depressives sprog er som en film, hvor tonemesteren ikke har fået lyden helt synkroniseret med billederne. Udviklingspsykologisk henlægger Kristeva den semiotiske orden til spædbarnets pludren, klynken, skrigen svarende til de svar, det giver omverdenen. Dette svar er forankret i dets krop i, hvad hun i en overtagelse af et billede fra tilblivelsesudredningerne i Platons Timaios, kalder *choraen*. Ordet betyder på en gang en beholder og en amme. Med ordet vil såvel Platon som Kristeva finde billede for noget, som hverken er formløst kaotisk eller helt fastlagt. Det er noget flydende, som ligger som spor i kroppen, dens muskler, slimhinder og lyde. Sporene slår igennem i den symbolske orden. Eller gør de ikke, så mærker vi, at noget er galt. En stemme og et øre er fintmærkende. Sagt som en fortsættelse af Kristevas tanke: der er en grund til, at vi ringer op uden at have andet at sige end: jeg skulle bare høre dig. Der er en grund til, at en gammel mor, der ikke kan tale *relevant* mere, på et sekund kan høre, hvordan barnet har det.

El Desdichado

efter versionen fra 10. december 1853 i Le Mousquetaire

Je suis le ténébreux, le veuf, l'inconsolé,
Le prince d'Aquitaine à la tour abolie;
Ma seule étoile est morte, et mon luth constellé
Porte le soleil noir de la mélancholie

Dans la nuit du tombeau, toi qui m'as consolé,
Rends-moi le Pausilippe et la mer d'Italie,
La fleur qui plaisait tant à mon coeur désolé,
Et la treille où le pampre à la vigne s'allie.

Jeg er mørket, enkemanden, den utrøstede.
Prinsen af Aquitanien ved det nedbrudte tårn;
Min eneste stjerne er død, og min stjernebesatte lut
bærer melankoliens sorte sol

I gravens nat har du trøstet mig,
Giv mig Pausilippen og Italiens hav,
Blomsten som sådan tiltalte mit trøstesløse hjerte,
og lysthuset, hvor vinløvet voksede sammen i vingården.

Om tab: to tekster af Julia Kristeva

Suis-je Amour ou Phoebus, Lusignan ou Biron?	Er jeg Amor eller Phoebus eller Biron?
Mon front est rouge encor des baisers de la reine;	Min pande er endnu rød af dronningens kys;
J'ai dormi dans la grotte où verdit la sirène ,	Jeg har sovet i grotten, hvor havfruen grønnes,
Et j'ai deux fois vivant traversé l'Achéron,	Og jeg har to gange levende krydset Acheron,
Modulant et chantant sur la lyre d'Orphée	Idet jeg spillede og sang på Orfeus lyre
Les soupirs de la sainte et des cris de la fée.	Helgenens sukke og feens skrig.
(1. s.134)	(min oversættelse)

Jeg gengiver tekstnært hovedlinjen i Kristevas minutløse tolkning:

Titlen *El Desdichado* angiver med det spanske det fremmedartede i teksten og klinger ud over ordenes sorgtunge betydning. Skikkelsen kan Nerval have taget fra Walther Scotts *Ivanhoe*. Han er en af kong Johns riddere og bliver af ham frataget det slot, som Rikard Løvehjerte havde lover ham (1. s. 136). Han er – som Nerval – den ulykkelige arveløse. Nerval mistede sin mor som 2-årig. Som 4-årig sin far. Han havde skiftende elskerinder. Efter en elskerindes død forsøgte han selvmord. I 1853 rejste han efter et sammenbrud til sin barndoms Valois. Sommeren 1854 rejste han til sin mors grav i Tyskland. Kort efter fik han tilbagefald og begik selvmord.

Sonetten begynder med en dyster triumferende selvpræsentation: *jeg er mørket, enkemanden, den utrøstelige, prinsen af Aquitanien, ved det nedbrudte tårn*. På de konkrete erindrings plads har indfundet sig én, hvad Kristeva kalder, imaginær erindring befolket af arketyper og mytologisk genealogi. Aquitanien er troubadourernes land. Og andetsteds udreder Nerval en slægtstavle tilbage til fyrsteslægten her. Men prinsens tårn er nedbrudt. Arven er ikke eksisterende, ødelagt. Så kommer forklaringen på tilstanden: *min eneste stjerne er død*. Og derefter en identificering med den døde stjerne: *min lut, besat med stjerner, bærer min melankolis sorte sols* (1. s.140-41).

Hermed er på en gang et Apollon og et Orfeus-tema slået an. Apollon i den græske mytologi er lyset/solen og er Apollon med lyren. Og Orfeus er den, der med sin lyre forsøger at synge den mistede Euridike ud af Hades. I sin fortolkning spiller Kristeva på, at ordet *lut* på fransk har konnotation til verbet *lutter*: at kæmpe. Digteren kæmper for sin kærlighed og sit liv.

I næste strofe er stemningen skiftet fra mørke til lys. Stjernen er blevet til et trøstende du – og har forvandlet sig til en blomst. Både Nervals mor og døde elskede bar blomsternavnet *Marguerite* – og i andre digte kalder han jomfru

Maria den hvide rose. Endelig kan *blomsten* alludere til den blomst, den melankolske Narcissus blev forvandlet til, da han fandt sin trøst ved foreningen med sit spejlbillede i vandet (1. s. 144). Trøsten foregår hos Nerval i gravens nat. Det vil sige, at den imaginære enhed er farlig. Digterens/Orfeus' bøn lyder: *giv mig Pausilippen og Italiens hav*. Pausilippen er en bugt ved Napoli, og ordet betyder på græsk: ophør af tungsind (1. s. 143). Og på fransk lyder ordet mer/hav som *mère/mor*. Den nostalgiske fantasi om enhed kan kun foregå på dødens betingelse, i gravens nat. Motivet eros – tanatos skyder sig ind som en bogstavelighed. Næste trøstebillede er *espaliét*, hvor vinstokkens løv fletter sig sammen med blomsten. Var det i første strofe den græske mytologis Apollon, der med sit mørke lys stod i baggrunden, er det nu den orgiastiske vingud Dionysos.

Efter mørke og lys følger i tredje strofe forvirringens vendepunkt. Første strofes tydelige selvrepræsentation er afløst af en spørger: *er jeg Amor eller Phoebus, Lusignan eller Biron?*

Man kan lade navnene stå eller bedre klinge, eller forklare dem. Forklarer man, er Amor velkendt, Psykes lykkelige elsker, Phoebus et tilnavn til Apollon, som jagede nymfen Daphne, som undslap ved at forvandle sig til et laurbærtræ. Er jeg den lykkelige elsker eller den frustrerede? Lusignan skal ifølge Nervals imaginære stamtavle have været en af familiens stamfædre, og Biron er måske ved en fejlortografi for Byron/Biron, Lord Byron. Hvor meget man end forklarer, giver skrift- og lydbillede associationen til flydende arketyper og mytologier, som ikke er tilstrækkelige til at danne et nok så fluktuerende subjekt. Sonettens mange navne kan ses som forsøget på at benævne den mistede ting (1. s. 145-46). Usikkerheden med navngivningen fører til usikkerheden på, hvem han selv er. Efter dette spørgsmål følger en konstatering: *min pande er endnu rød af dronningens kys*. Jeg'et er domineret af den røde dronning, og her er et øjeblik det seksuelle begær i dets ambivalens antydet. Den røde farve er skammens og hævnens farve. Var det dronningen, der angreb ham, eller drejer det sig om hans aggression, projiceret over på hende? På et nu finder imidlertid en forvandling sted: *jeg har sovet i den grotte, hvor havfruen bliver grøn*. Scenen er ændret fra graven til en grotte, et tryghedens sted – som en livmoderhule – og den røde dronning til den grønne havfrue. Den hastige undvigelse af det seksuelle tolker Kristeva som udtryk for melankolikerens hastige tilbagetrækning fra den erotiske fare. Undvigelsen svarer til, at stjernen er den mistede ting mere end et begærsobjekt. Digteren sublimerer. Men spørgsmålet er, siger Kristeva, om ikke subjektet ved sublimeringen alene, uden en benævnelse af det seksuelle begær, dømmes sig selv til den mistede tings grav. Døren ud til de andre holdes lukket (1. s. 148).

Om tab: to tekster af Julia Kristeva

Sonetten slutter med, at digteren vender tilbage til sin nedstigningen til Helvede: *jeg har to gange levende krydset Acherons flod*. Acheron er en flod i døds- og skyggeriget Hades. Det jeg, vi møder her, er hverken rigtigt som første linjes eller forvirret som 9. linjes, men er et jeg, som er fortælleren Orfeus, der har hentet en unavngiven Euridike ud af det melankolske helvede og givet hende tilbage til en ny eksistens i sin sang: *idet jeg spillede og sang til Orfeus lyre: helgenens sukke og feens skrig*. En fortællingens tidslige distance er anslået: *jeg har krydset*, og den mistede ting har fået sine ambivalente benævnelser og lyde: helgen og fe, suk og skrig, mor og elskerinde, hengivelse og henrykkelse. Ved hjælp af sproget rører han det tabte objekt. Enkemanden og den døde stjerne genfødes i digtet, så der er en ansats til, at den imaginære erindrings kæmpende arketyper omskabes til en fortælling, der kan benævne ambivalenser (1. s. 148-49).

Linjen går altså fra den selvbevidste sorte sols mørke, over den fantaserede trøst i graven med tilbagekomsten til det tabte paradys og foreningen med den diffuse tabte ting til forvirringen og det momentvise seksuelle, aggressive møde umiddelbart efterfulgt af tilbagetrækningen til havfruegrotten – frem til selvfremsstillingen som Orfeus, der lader den mistede få nyt liv i sin sang.

Orfeus-historien er en af grundhistorierne i vores tradition. Den handler som Jesus-historien om at leve med tab i sit liv. Orfeus-historiens løsen på tabet hedder kunsten. Historien ender dog med, at Orfeus rives i stykker af mænadernes, de besattes, kor, som derefter smider de adspredte kropsdele i floden. Jesus-historiens løsen hedder kærligheden. Begge løsninger er risikable. Begge løsninger har sproget som vejen ud.

I Kristeva-teksten er pointen at gøre opmærksom på det narcissistiske sår, tilføjet i en orden før repræsentationen som *en intensitet uden nærvær*. Det forekommer mig at være den mest præcise beskrivelse. Det kan ikke sprogliggøres. For der er *ingen ting*. Der er kun en intensitet. Nærværet er mistet. Nu er der kun et intenst fravær. At være i egentlig forstand arveløs vil sige ikke at have noget at gå videre med. Enken har noget at gå videre med. Jesu efterladte havde. Orfeus havde. Men den, der ikke har nået at kende nok, har ikke. Der er ingen historie at fortælle. For historien nåede ikke at blive til. Derfor er den, der er blevet udstyret med det narcissistiske sår nødt til at bruge et sprog, som egentlig ikke er adækvat: Orfeus-sproget. Som Nerval gør. Selv om hans første elskede, som hans senere elskede kærlighed lagde sig oveni, ikke var et objekt, men en ting. Ikke til at digte om. Men så gjorde han det alligevel. Så forsøgte han alligevel.

Nervals digt og kamp, som er et og det samme, består i at forsøge at etablere sig i den legale fiktion, den symbolske orden. Hermed vil tingen være mistet (1. s. 138), men til gengæld vil han måske nå de andre. Som Kristeva slutter gennemgangen: *sublimeringen er en mægtig forbundsfælle for El Desdichado, men kun under forudsætning af at han kan modtage og acceptere en andens tale. Og den anden kom altså ikke til mødet med ham, som kom for at genføres med "les soupirs de la sainte et les cris de la fée" – denne gang uden lyre, alene i gadelygternes nat.* (1. s.158). Det er en underlig sætning. I hvert fald en meget komprimeret sætning. For først stilles en betingelse op: han skulle kunne modtage og acceptere. Og derefter: den anden kom ikke. Dermed blev det aldrig afklaret, om han kunne modtage og acceptere. Det er som psykoanalytikeren, der helst vil tro, at bare patienten lærer at tage det på den rigtige måde, så etableres der nok et nyt liv – men samtidig godt ved, at så enkelt er det ikke. En antydning af et etisk aspekt er til stede som den lakoniske konstatering: *den anden kom ikke*. Den indirekte opfordring ligger imidlertid tydeligst i *at modtage og acceptere den andens tale*. Og ligner næsten en uskyldig tro på, at bare man *gør det rigtige*, så når man nok nogen med sproget. Men måske man ikke gør. Mest banalt, fordi den anden ikke kommer.

Tingen, kender barnet, der mister en forælder for tidligt. *Tingen* kender kvinden, der aborterer og mennesker, der oplever kærlighedsforhold, der består i forventninger, der stedse vækkes, men aldrig realiseres og derfor forbliver en intensitet uden nærvær. *Tingen* gør, at man falder, går i stå. Man kan ikke komme ind i fremtiden, fordi man er arveløs, ankommer med et hul, ikke til at tale om. Ikke har noget at sige, for der er ikke noget at sige. Det er den sorte sol. Fraværets intense nærvær. Man kan intet ondere gøre ved hinanden end at gøre sig utydelig, så et savn og en forventning hele tiden holdes i live. Jeg husker historien om den 3-årige dreng, der en sommer igennem, hver weekend troede, at denne gang ville far spille bold med ham, når han kom fra Paris ned til ferieboligen i Provence.

I teologien kan den sorte sol i denne betydning svare til begrebet *den skjulte gud*, som også Kristeva nævner. Hendes tradition er katolsk. Min er protestantisk – luthersk. Begge traditioner kender naturligvis begrebet. Naturligvis, hvis man som Hannah Arendt holder fast ved tanken: enhver tanke, ethvert begreb har bag sig en erfaring (3. s. 23). I den protestantiske tradition, kunne Nietzsche lade sit vanvittige menneske i *Den glade videnskab* råbe: *Hvor er Gud?* Jeg vil sige jer det. *Vi har slået ham ihjel*. Gud som objekt i den symbolske orden, gud som fadermord, modermord, en bestemt måde at tænke på, javel, det drab er muligt

Om tab: to tekster af Julia Kristeva

– og så begynder anstrengelsen for at tænke forfra ved at gå til erfaringen igen. Men *den skjulte gud, far, mor: tingen*, hvordan slår man dem og den ihjel, hvordan sprogliggør man *dem og den* – hvordan når man de andre, og kommer de, når man har gjort forsøget på det? Det kan man aldrig vide. Så lidt som man kan vide, om man nu havde fremstillet sagen klart nok og var parat nok til at *modtage og acceptere andres tale*.

Etik i moderniteten

Psykoanalysen hørte fra begyndelsen til det moderne projekt, som satte enhver af os fri. For filosofen Immanuel Kant, som står som et af de store pejlemærker i den moderne frigørelse, betød frigørelsen, at individet både var sin egen og en universel lovgiver. Frigørelsen betød frigørelsen fra en ydre, fremmed lov, den være sig guddommelig eller sekulær. For Kant var, hvad han kaldte *moralloven i mig*, en kendsgerning som stjernehimlen over mig. Som oplysningstænkere var det ham om at gøre, at mennesker blev myndige og forstod, at de var autonome subjekter, ingen ydre autoritet undergivet. Ser man det som en idehistorisk proces, fortsætter Kant udviklingen fra Luther, der har skrevet *Om et kristenmenneskes frihed*. Den består i ikke at være undergivet nogen. Luthers begrundelse er, at enhver er retfærdiggjort ved tro og derfor ikke skal gøre moralske handlinger med henblik på at stille sig selv i et godt lys over for gud. Det indebærer, at andre mennesker slipper for at blive en brik i min frelselsesproces. Formuleringen ender ikke her. Næste sætning lyder, at enhver er bundet til at være næstens tjener. For Luther er det uproblematisk at skrive sådan. For ham er det en kendsgerning, at mennesker nu engang lever med hinanden og ikke kan gå ørkesløse rundt – og derfor må tjene hinanden med kærlighedens banale gerninger. Men for ham er gudsbegrebet stadig en selvfølge. Som det er en selvfølge, at der er en orden på livet mellem mennesker. Råder kærligheden ikke, og det gør han sig ingen illusioner om, at den gør uden videre, så må samfundets lov træde til for at banke på plads. Bevægelsen frem til Kant er, at i hans tænkning er der ingen gud eller guddommelige orden mere som andet end fornuftsdeer, der ikke har med erfaring at gøre og derfor falder uden for videnskabens sandhedsnorm. Nu er det enkelte individ udstyret med den fornuft, som er universel morallovgiver. Luthers tanke om at tjene næsten for hans egen skyld – fortsætter hos Kant og bliver til hans berømte formulering om ikke at bruge nogen kun som middel. For et menneske er en person. Ejer en værdighed over midlets. Denne frigørelsesbevægelse fortsætter ind i Freud. Han dekonstruerer Kants praktiske fornuft, der udstedte moralloven, ved at give forklaringen på samvittighedens opståen. Hvad for Kant er tegnet på den menneskelige værdighed, moralloven i mig, gældende for såvel mig som

alle andre, er efter Freuds forklaring blevet til den introjicerede autoritet i mig. Også hos Hannah Arendt finder vi en dekonstruktion af Kants fornuftsudstedte morallov. Hun bruger det førnævnte udtryk *at optø den frosne tanke om* dekonstruktionen. For hende gælder det ikke om forklaring, men om at finde erfaringen bag et begreb. Optøningen leder hende til en forståelse af samvittigheden som havende sin rod i en *to-i-en-model*: jeg er ikke jeg. Jeg er mig. Der hersker ikke identitet i min bevidsthed, men differens. Der er en forskel i bevidstheden, som gør, at jeg har bevidsthed om mig selv, det vil sige, at jeg kan tale med mig selv og derfor – vide med mig selv. Samvittighed. På fransk er forbindelsen klar mellem bevidsthed og samvittighed. Ordet *conscience* dækker begge dele (3. s. 185). Nogle forsimplerede Freud-læsninger resulterede i forestillingen om, at det drejer sig om at blive *herre i eget hus* ved at blive et stærkt ego.

Denne opfattelse står Kristeva som Lacan før hende i opposition til. Som tidligere sagt: forestillingen om subjektet med kerne er erstattet af tanken om det flydende, processuelle subjekt, der altid er i gang med en meta-forein: indadtil fra de kropslige spor og den imaginære erindring – hen til den symbolske sproglige orden og udadtil hen til den anden, som denne sproglige orden vil fortælle noget og høre noget af. Hannah Arendt står ikke i nogen psykoanalytisk tradition. Det forhindrer ikke, at hendes og Kristevas tankebevægelser er beslægtede. Også Kristevas bevægelse kan beskrives som *en optøning*. Også hun finder muligheden for at tænke etik i en *to-i-en model* i stedet for i det autonome subjekts.

Stabat mater

En ung mand ved, at han er dødssyg af tuberkulose. Hans sidste værk er *Stabat mater*. Over for døden påkalder han sig moderlig beskyttelse.

Stabat mater betyder: moderen stod. Hun stod det næstværste sted. Ved korset. Det værste må være *pieta*. Maria med den døde søn i skødet. Smukt som hos Michelangelo, men samtidig fyldt med rædsel. Eller måske det ikke er til at sige, hvor rædslen er størst. Der, hvor der er håb midt i pinslerne, samtidig med at hjertet tænker: skal det være forbi, så gør det hurtigt. Eller der, hvor det requiem hersker, som er ensbetydende med, at alt er forbi.

Moderen står der. Eller hun sidder der. Hun venter. Venter på barnet, der skal fødes, venter på den elskede, der skal finde ud af, hvad han vil, venter på barnet, der skal komme hjem, venter på forældrene, der skal dø, venter på at se, om liv modstår død. Og gør det ikke, så samler hun op.

Om tab: to tekster af Julia Kristeva

Stabat Mater blev skrevet i middelalderen og var siden 1500-tallet en del af mange af den katolske kirkes missaler. Teksten er en kontemplation over Maria Moderens afmægtige lidelse ved sønnens kors og rummer bønningen om at måtte blive så bevæget af synet, så det bliver muligt at dele kærlighedens lidelse med hende. Til sidst er bønningen, at hun må være en beskyttelse på dommens dag.

Jeg gengiver 3 af versene fra teksten, som den står i coveret til Pergolesis udgave.

*Stabat mater dolorosa
juxta crucem lacrimosa
dum pendebat Filius*

-

*Eja, Mater, fons amoris
me sentire vim doloris,
fac, ut tecum lugeam*

-

*Inflammatum et accensum
per te, Virgo, sim defensum
in die judicii*

*Moderen stod fyldt med smerte
tårefyldt ved korset
mens Sønnen hang der*

*Oh, moder, kærlighedens kilde
lad mig føle smertens styrke
for at jeg kan sørge med dig*

*Lad mig antændt og opflammet
være beskyttet af dig, Jomfru
på dommens dag*

(min oversættelse).

Teksten gav anledning til mange musikalske udgaver. En af dem er af Giovanni Battista Pergolesi (1710-36), som Kristeva omtaler (2. s. 51). Han døde af tuberkulose og fuldendte, iflg. traditionen, sit værk få dage før.

Kristevas tekst er fra 1976 og står i tidsskriftet *Tel quel* (74) 1977 med titlen *Hérétique de l'amour*. Kristeva fortætter her det franske ord for kættersk *hérétique* med ordet for etik *éthique*. Titlen kan oversættes som *kærlighedens kætterske etik* (4. s. 81). Senere indgår essayet i *Histoires d'amour* 1983, nu betitlet som *Stabat mater*. Som mange andre tekster fra 70'erne angriber hun den masochistiske kærlighedsforståelse knyttet til det kvindelige køn. Ud fra graviditetserfaringens relation til en anden, der aldrig er helt en anden, men heller ikke én selv, tænker hun ansatsen til en etik. I to spalter over for hinanden skildrer hun moderskabet ud fra erfaringen af at være mor og moderskabet, som det repræsenteres i den symbolske orden. Den dominerende repræsentation for moderskabet finder vi i figurerne *pieta* og *stabat mater*. Moderen er den, der sublimerer egne drifter og lider smukt og stille, idet hun yder barnet beskyttelse over for lidelsen og i døden. Motivet står stærkt i den kristne tradition, fordi her er moderbilledet

pr. excellence jomfru Maria. Jomfrumoderen, der aldrig har virkeliggjort egen seksualdrift.

Indtil graviditeten kan en kvinde leve rimeligt ubesværet i overensstemmelse med den symbolske lov og samfundets individualistiske etos (4. s. 85). Graviditetserfaringen er imidlertid en fysisk erfaring af *to-i-en-modellen*. Ved at placere denne erfaring med den lykke og glæde, den også rummer, og stille den ved siden af den symbolske orden og dens teori, oplyser Kristeva, hvad Freud kaldte for *det mørke kontinent*, det kvindelige køn – og den sammenknytning af kærlighed og lidelse, som boede på dette kontinent. I stedet for at kaste figuren *stabat* ud, åbner hun for muligheden af at vriste den ud af faderens lov, der gjorde kærligheden til en lidelse, det masochistiske køn passende kunne påtage sig (2. s. 61).

Artiklens afslutning er kortfattet – og gav anledning til kritik for essentialisme, et biologisk naturbegreb (4. s. 84). Hun efterlyser en forståelse for og viden om, hvad er irreduktibelt, og hvad der er af uforenelige forskelle mellem de to køn for at kunne finde en måde at leve på. McAfee forsvarer Kristeva mod kritikken med ordene om, at hos hende folder natur og kultur sig ind i hinanden via den moderlige krop (4. s. 83-84). Jeg vil hefte mig ved to aspekter, som Kristevas dekonstruktion åbner for. Det ene er, at det bliver muligt at se *stabat* som andet end passivitet. Med til forestillingen om det selvberørende og selvlovgivende subjekt har hørt en forståelse af aktivitet, handling som ensbetydende med at arbejde, at fremstille noget, at udfolde sig selv, at være på vej fra et til et andet. Når dette subjekt *optøs*, følger begreberne passiv og aktiv med således, at aspektet i *stabat* skifter fra *passivitet* til *nærvær*. Den etik, hun skitserer, er da ikke det autonome subjekts, hvor båndet til den anden er baseret på loven, men den, hvor båndet er kærlighedens bånd. Hos Kristeva folder det semiotiske og det symbolske, passivitet og aktivitet, mig-og-den-anden sig ind i hinanden i en vedvarende meta-forein.

Det andet aspekt, jeg vil fremdrage, er, at Kristeva retter fokus mod vores dødelighed, som foranlediger vores skrøbelighed. De sidste sætninger i essayet, som jeg oversætter fra svensk, lyder *at hvis en modernitetens etik skal omformuleres, så kræver det kvinders deltagelse. Kvinder som er bærere af begæret efter at forplante sig (stabilitet). Kvinder som er disponible således at vores talende art som ved sig dødelig kan udstå døden. Mødre. For en kættersk etik ---- er måske ikke andet end det i livet som gør tankerne og altså dødstankerne udholdelige: det kætterske er u-død (a-mort), kærlighed . --- Eia mater, fons amoris. --- Lad os endnu engang lytte til Stabat*

Om tab: to tekster af Julia Kristeva

Mater, og til musikken, hele musikken --- den oplsluger gudinderne og ophæver deres nødvendighed. (2. s. 62)

Kristeva opfordrer altså til at lade sig bevæge af hymnen, så vi kan yde hinanden det *stabat*, som gør dødstanker og – jeg tilføjer – til sidst engang måske døden til at bære. Hun retter opmærksomheden mod det banale, at vi som kropslige dødelige mennesker har hinandens beskyttelse behov.

Uden at lukke døren for et håb, udfolder Kristeva i teksten *Sort sol* det narcissistiske sår smerte. Hovedtanken i analysen er, at tabet af den første elskede er vækstbetingelse for at blive et distinkt subjekt, der gennem sprog og seksualitet binder sig til nye elskede. Vi har en tilbøjelighed til at gøre alle lidelser til de samme. Som min læge træt og nedladende sagde, da jeg trængte til at fortælle om mit livs vanskeligheder: ja, ja, vi har alle vores at slås med! Ja, ja – men glem ikke forskellene! Vi lever i en tid og i et land, som er besat af småborgerlighedens begejstring for at få egen virkelighed bekræftet med følgende vantro afvisning af, at der kan være andre – også andre lidelser end dem, de selv kender til. Og er der andre, så skal de, der har dem, forsvinde: ud af landet, hvis det kan lade sig gøre eller hen et sted, hvor vi ikke kan se dem. Med *Stabat Mater*-teksten antydes muligheden for at tænke mig-og-den-anden og dermed frigørelsen på en anden måde, end det har været herskende i vores kulturkreds siden oplysningstiden. Konsekvensen af denne tankemåde har været en lidelsesfornægtende overanstrengelse af subjektet. Prisen har været ensomhedens kvalme og forladthed og blindhed for den glæde, kærlighedens bånd giver. Derfor er det vigtigt, at Kristeva giver mulighed for, at *Stabat mater* kommer til syne som et aktivt nærvær. Vi lever i en tid i et land, hvis demokratisk valgte regeringsleder har som løsener: *noget for noget* – og i tilfælde af kritik: *der er ikke noget at komme efter*. Middelklassen, når den er værst. Et vrængbillede af Kants autonome individ.

Begge Kristeva-teksterne er efterhånden gamle. *Sort sol* fra 1987. *Stabat Mater* fra 1977. Med de ovenfor anførte bemærkninger antyder jeg, at de ikke er blevet overhalet af virkeligheden.

I mellemtiden skrev Jürgen Habermas artiklen: *Det moderne – et ufuldendt projekt?* i 1980. *Det moderne* var det skitserede frigørelsesprojekt for subjektet. Titlen med dens spørgsmålstejn viser Habermas' position: det er ikke fuldendt, spørgsmålet er, om det skal fuldendes. Uden at gå ind i etiketter, kan man sige, at Kristeva med teksterne har været medarbejder på en videreførelse af projektet, som bl.a. måtte indebære en oplysning og forståelse af lidelsen og tabet i dets differen-

tiering og en ny refleksion over, hvad kærlighed er. Set fra 2004 er det måske mere *stabat* end moderen, der er interessant.

Litteratur

1. Julia Kristeva (1994). *Sort sol. Depression og Melankoli*. Frederiksberg: Det lille Forlag.
2. Julia Kristeva (1990). *Stabat Mater och andra texter i urval av Ebba Witt-Brattstrom*. Stockholm: Natur och Kultur.
3. Hannah Arendt (1978). *The Life of the Mind*. San Diego, New York, London: A Harvest Book. Harcourt Inc.
4. Noelle McAfee (2004). *Julia Kristeva*. New York: Routledge Critical Thinkers.

“For love or money” – om licenspenge og testudvikling

Matrix 2005; 2, s. 168-177

Ask Elklit

Indledning

For tiden fornøjer tv os med en ny form for "reality-tv", hvor tiltalende grupper af unge mennesker af det ene køn føres sammen, og den mest tiltrækkende kandidat udvælges til ægteskab (?) af den enlige repræsentant for det modsatte køn. Den foretrukne kandidat har imidlertid en ekstra mulighed: at fravælge den, der har udvalgt vedkommende og i stedet modtage en meget stor sum penge. "For love or money", konceptet udstiller en masse dobbeltspil og amoral, mens begær og grådighed kæmper mod hinanden.

Morten Hesses artikel om "Licenspenge bag psykologiske tests" i Matrix (21, (2), 144-150) fik mig til at tænke på denne nye amerikanske serieform: Skinnet bedrager; de kommercielle interesser får seriøse forskere til at korrumpere sig; når licenspengene først fosser ind, er det slut med kærligheden til den rene viden. Alle lader, som om de stadig hylder de videnskabelige principper om pålidelighed og validitet, men uomtvistelige markeds kræfter kører af sted med forskere og praktikere, uden vi gør os det klart.

Anledning til og omdrejningspunktet for Hesses artikel er Hsus artikel fra 2002, hvor Hsu sammenligner to validitetsundersøgelser af Millon Clinical Multiaxial Inventory-III (MCMI-III) af testens udviklere, hvor der med få års mellemrum

Korrespondance: Ask Elklit, Psykologisk Institut, Aarhus Universitet, Jens Chr. Skous Vej 4, 8000 Århus C, Danmark. ITf.: (+45) 89 42 49 82, E-mail: aske@psy.au.dk

præsteres meget bedre validitetsdata. I den første undersøgelse var der problemer med validiteten, som kunne have sammenhæng med det diagnostiske kompetenceniveau hos de deltagende klinikere, og at diagnosen blev givet efter én samtale. I den efterfølgende undersøgelse har man taget højde for disse ting, men er måske så gået for meget i den anden grøft, at Hsu taler om kriterieforurening, dvs. at testresultaterne i nogle tilfælde måske påvirker kriterierne, in casu diagnosegivningen, hvilket selvfølgelig er en alvorlig fejlkilde. Hsu fører forskellene tilbage til procedurer, som testudviklerne måske ubevidst har lagt op til.

I forlængelse af Hsus artikel er Hesse en fortaler for, at vi nok bør vælge ikke-kommercielle tests for at sikre os undersøgelsesresultater, der ikke er skævvredne. Han konkluderer, at uafhængig forskning er nødvendig for at kontrollere gyldigheden af en undersøgelsesmetode, og at licenssystemet hindrer snarere end fremmer uafhængig forskning ved at udelukke protokoller på basis af validitetsskalaer eller justere værdier på basis af ubrugelige skalaer for under- og overrapportering.

Hesse skal have tak for at bringe emnet på bane, da det har principiel interesse. Som leder af det danske standardiseringsprojekt for MCMI-III har jeg en særlig baggrund for og føler en særlig forpligtelse til at vurdere de anførte synspunkter, idet jeg med det samme skal anføre, at jeg har en fundamentalt anderledes analyse af de aktuelle forhold omkring den danske MCMI-III, som har den fordel, at den er empirisk baseret og ikke spekulativ. Samtidig bør jeg måske for god ordens skyld anføre, at jeg ikke har nogen kommercielle interesser forbundet med indførelsen af MCMI-III.

Det enkle åbningsspørgsmål: "Er licenssystemet et gode, der bidrager til at højne forskning, eller et onde, der korrupperer den?" er efter min opfattelse alt for simpelt og det vil jeg gerne belyse med en lille "case", der handler om introduktionen af MCMI-III i Danmark.

Forinden vil jeg dog gerne fremhæve nogle forhold som en slags baggrund for analyserne:

- I) Copyrightsystemet eksisterer og anses internationalt for at være fundamental beskyttelse af intellektuelle rettigheder.
- II) Som forsker betaler man normalt ikke afgift for at bruge/afprøve en test.
- III) Der har i Danmark i en årrække på en række psykologarbejdspladser været en anarkistisk holdning til kopiering af tests, som nok har været med til at fremkalde en despekt for den testpsykologiske faglighed. Despekten

har givet sig udtryk i grimme, skæve kopier uden kildeangivelser, fravær af manualer, manglende kendskab til testenes historie og forudsætninger, normer og fortolkninger.

I de senere år er denne holdning ved at ændre sig; en række af de mest kendte og brugte test er copyrightbeskyttede og anskaffes på lovlig vis.

Historien bag introduktionen af MCMI-III

I anledning af Institut for Personlighedsteori og Psykopatologi (IPTP) havde ti-års jubilæum, besøgte Theodore Millon for nogle år siden Danmark. Jeg hørte ved den lejlighed flere gange MCMI-III omtalt og spurgte på et tidspunkt, hvorfor denne test ikke var oversat og brugt i Danmark. Overlæge Erik Simonsen, formand for IPTP, der havde været involveret i at oversætte og udbrede MCMI-I og II sukkede og fortalte mig, at jeg skulle vide, hvilket stort arbejde det indebar. Jeg sagde uden betænkningstid, at det ville jeg gerne gøre, fordi jeg i længere tid havde været på jagt efter et godt redskab til vurdering af personlighedsforstyrrelser i forbindelse med traumatisering (Elklit, in press). De følgende knap fire år har jeg (i samarbejde med Erik Simonsen) arbejdet med oversættelse af spørgeskema og dele af den amerikanske manual (Elklit & Simonsen, 2002), været involveret i udvikling af et pc-scoringsprogram (med cand. scient. Bo Sommerlund som programmør), som er blevet forbedret gennem otte versioner. Udviklingsarbejdet foregik i samarbejde med Dansk psykologisk Forlag, fordi Millon pga. sin alder havde solgt sine rettigheder til et amerikansk forlag, og copyright derfor skulle erhverves derfra. Det har været et stort, flerårigt arbejde overhovedet at få disse rettigheder (som er tidsbegrænsede).

Standardiseringsarbejdet har involveret et samarbejde med omkring 300 danske psykologer fra over et hundrede arbejdspladser og strakt sig over tre år. Psykologerne deltog på basis af en underskrevet kontrakt, hvor de accepterede copyrighten og at aflevere kopi af indsamlede data til projektet. Data er blevet indsamlet i tre runder; der er hele tiden kommet nye psykologer til (og nogle faldet fra), som alle skulle have tilsendt materiale. Adskillige havde installationsproblemer og rekvirerede hjælp. Opgaven med at styre denne store flok blev på et tidspunkt en sekretæropgave, hvor Psykologisk Institut, Aarhus Universitet, stillede arbejdskraft til rådighed. Indsamlingen af data, der var ledsaget af nyhedsbreve fra projektet, var meget arbejdskrævende, idet der var et utal af problemer med returnering af tomme disketter; disketter, hvor det oplyste indhold

ikke svarede til det observerede osv., hvilket har krævet meget store ressourcer i henvendelse til de enkelte psykologer, kontrol af data m.m. (jf. Bach, 2004).

Et samlet skøn over de benyttede ressourcer er ½ videnskabeligt årsværk plus ¼ administrativt årsværk, som Psykologisk Institut har ydet; hertil kommer det arbejde, som hundredvis af psykologer og knap så mange psykiatere har ydet gratis til Dansk psykologisk Forlag/Pearson Publishing Company.

Skulle man prøve at estimere omkostningerne, har Aarhus Universitet måske ydet 400.000 kr. i løn og psykologerne/psykiaterne 1.875.000 kr. (2500 tests × 750 kr. ~ 1 time). Dansk psykologisk Forlags udgifter til USA-rejser, jurist, og licens kender jeg ikke; men forlaget har bidraget med 65.000 kr. til ovennævnte proces foruden trykkeudgifter (spørgeskemaer og manual).

Konklusionen på ovennævnte case bliver den stik modsatte af Hesses: Den "frie" forskning (idealisterne) støtter de kommercielle pengemænd og deres licenssystem med millionbeløb.

Der foregår et samarbejde, som ikke kan være voldsomt profitabelt for forlagsindustrien (i al fald i Danmark). Det finder sted, fordi nogle af os gerne vil have, hvad vi tror er det bedst mulige værktøj til personundersøgelser og forskning. Det hører med i billedet, at Dansk psykologisk Forlag ikke på nogen måde har villet begrænse de forskningsmæssige muligheder, men tværtimod har ventet på, at projektet fik den volumen, som gjorde standardisering særlig værdifuld med et patientgrundlag, som i absolutte tal er 2½ gang større end det amerikanske normmateriale (Elklit, 2004).

Forskningsmetodiske overvejelser vedr. validitet

Hesse ignorerer i sin artikel det faktum, at mange undersøgelser diskuterer validitetsmæssige forhold vedrørende fx MCMI-III – og at testen afprøves i flere lande med mange forskellige analysemetoder, på forskellige populationer og med forskellige indsamlingsprocedurer, jf. Hsus artikel. Hvis man kun læner sig op ad forlagets måske lidt støvede manualer, som blev udarbejdet ifm. testens introduktion – og som næppe ajourføres/fornyes, før testens afløser dukker op, så kan jeg godt følge Hesse i, at man skal være vågen og efterspørge den evidens, som p.t. forefindes vedr. en tests gyldighed og pålidelighed.

Hesses artikel afspejler forskellige dilemmaer, som han ikke diskuterer yderligere:

- 1) *Som brugere vil vi gerne have den videnskabeligt set bedst underbyggede metode, men de færreste psykologer har ressourcer til selv at gennemgå den tilgængelige forskning.*

Ja, det er et dilemma, som man kan løse ved at læne sig op ad forlagenes manualer, men de er jo i sagens natur interesserede i at sælge deres varer. Løsningerne på dilemmaet kunne bestå i, at man nedsatte arbejdsgrupper, der gennemgik forskellige materialer, eller ved, at man benyttede sig af høringer med eksperter, der formidlede deres erfaringer i diskussion med praktiserende psykologer. Da ny viden hele tiden fremkommer, er det "a never-ending tour".

- 2) *Får brugere bedre data, når de bruger kommercielle tests, eller bør man holde sig til de non-kommercielle tests?*

Det er for mig indlysende, at kommercielle tests ikke nødvendigvis er nogen garanti for bedre kvalitet.

- 3) *Forskere kan blive økonomisk afhængige af bestemte resultater.*

Ja, det kan jeg godt forestille mig i teorien, men der er jo ingen penge for forskere forbundet med at producere bestemte resultater. Ja, man kunne fristes til at sige: "Gid det var sådan, for så havde området højere status". Jeg kender personligt ingen rige forskere. Jeg kan sagtens se problemet med økonomiske interesser ved visse lægelige behandlinger og måske inden for erhvervspsykologien med personvurderinger ved ansættelser, forfremmelser o.l., men for "almindelige" psykologiske forskere er det efter mit bedste skøn et helt teoretisk problem.

- 4) *Et argument for kommercielle tests er, at det er nødvendigt at have testnormer for at kunne fortolke resultatet.*

Nej, det er ikke et specifikt argument; det gælder for alle tests.

- 5) *Sådanne testnormer har kun gyldighed for en given gruppe, på hvem de er lavet.*

Ja, derfor prøver man ifm. standardisering at indsamle data for mange forskellige grupper, således at man får en stor variation i alder, beskæftigelse, psykisk sygdom og med forskellige subkulturelle tilknytningsforhold.

- 6) *Gyldighed bør altid være undersøgt specifikt for den gruppe, man ønsker at undersøge.*

I sin ekstreme form betyder det, at vi skal have testdata for fx alle 18-årige Læsøborgere, der er arbejdsløse, deprimerede, misbrugere, vokset op med en enlig forsørger og som har tilknytning til pinsekirken. Det er en absurditet, men en logisk konsekvens af Hesses fordring, i tråd med det indledende citat, som både indleder og afslutter artiklen: at validiteten af en psykologisk

test, der bruges i klinisk vurdering, må evalueres og etableres for hver enkelt individ, som testen anvendes til.

Som jeg forstår det pågældende citat, refererer det til, at man ikke bør bruge et testresultat alene, men må se det i sammenhæng med de øvrige data, som er indsamlet via forskellige datakilder (observation, samtale, andre informanter, diagnostisk interview, principielt forskellige tests) – det såkaldte multivariatisk princip. Dette er for mig at se en helt anden problemstilling end standardisering af testnormer. Normer har i sigens natur ikke absolut karakter i en individuel vurdering. Denne er netop afhængig af en række faktorer som nævnt ovenfor – og lad os tilføje: samspil med testeren, stemningen den pågældende dag, klientens motivation osv.

7) *Validitetsskalaer og anvendelser af justerede værdier er dårligere end ingenting.*

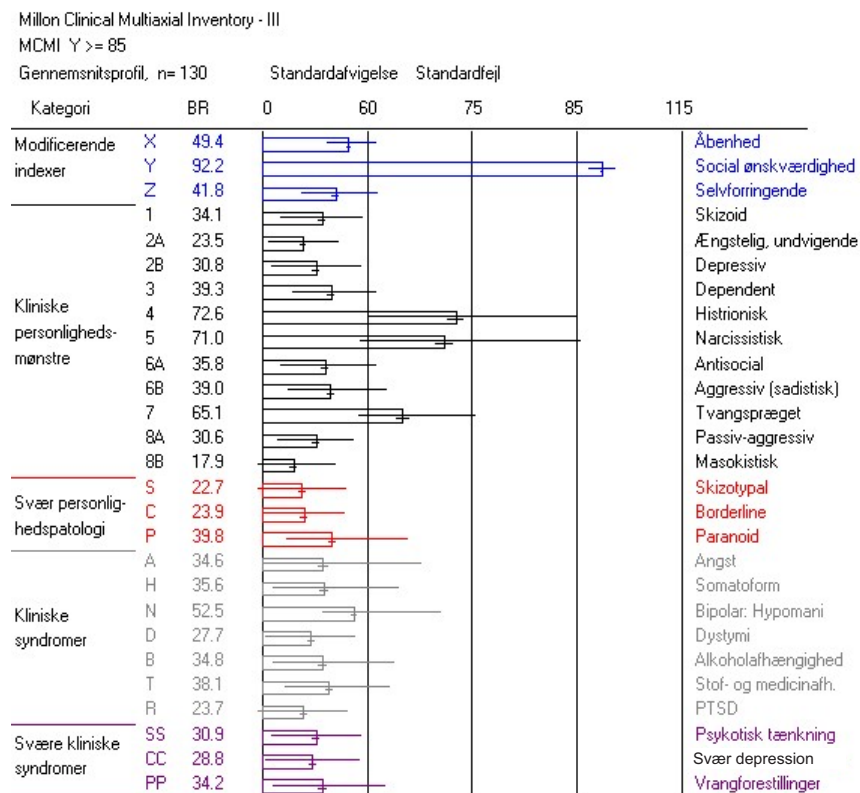
Well, apropos Hesses egne pointe er denne kritik begrænset til en bestemt subkultur. Ifølge den foreliggende reference, som Hesse bygger på (Piedmont et al., 2000), er ovennævnte fund bundet til frivillige grupper (studerende, præster på sjælesorgskursus, og tyske tvillinger), mens MCMI-III anvendes i en behandlingssammenhæng og ikke i en situation, hvor folk melder sig af lyst til at deltage i en undersøgelse, som ikke har nogen praktiske konsekvenser for dem. Piedmonts og kollegers konklusion er et udmærket angreb på en detalje ved visse personlighedstests: at disse ikke er ufejlbarlige, trods deres validitetsskalaer. Herudover fremhæver de, at man bør bruge tests, som er velvaliderede (dvs. validerede på flere forskellige måder), at man i den individuelle vurdering må gøre sig umage for at opbygge en god rapport med klienten og som nævnt ovenfor, at man bør foretage en fornuftig afvejning af multiple datakilder.

Validitetsskalaer i MCMI-III

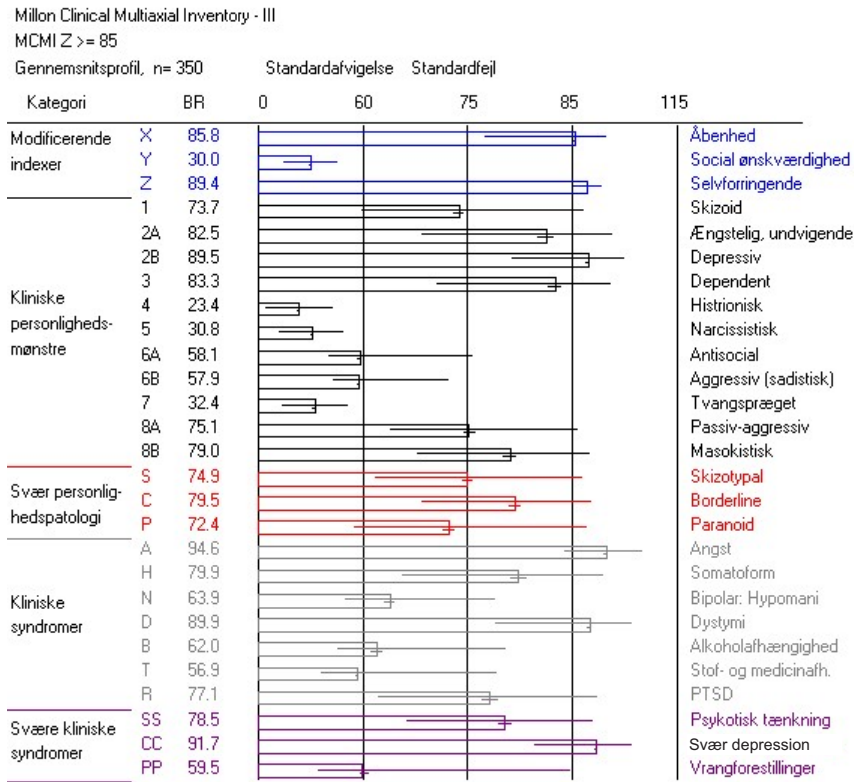
Ovennævnte diskussion indbyder til at præsentere nogle data fra den foretagne danske standardisering af MCMI-III (Elklit, 2004), idet denne indeholder fire skalaer, som anvendes ifm. vurderingen af en klients besvarelse. Validitetsskalaen er en simpel "løgneskala", hvor positiv svar på to ud af tre usandsynlige hændelser indikerer manglende seriøsitet ved besvarelsen. Åbenhedsskalaen kan også ugyldiggøre en besvarelse, hvis værdier er ekstremt lave eller ekstremt høje. Ekstreme reaktioner er psykologisk vigtigt materiale, men testresultaterne kan i så fald ikke uden videre anvendes. De to sidste skalaer, som jeg her vil bruge til at illustrere nogle metodiske overvejelser, drejer sig om social ønskværdighed og en selvforringelsestendens, som for sidstnævntes vedkommende også kan være et råb om hjælp og afspejle meget store problemer.

- a) Skalamæssige egenskaber: begge skalaer har god indre konsistens målt med Cronbachs alfa (hhv. .83 og .93), en beskedent målefejl (hhv. .69 og .18) og en passende diskriminationsevne (inter-item korrelationer på hhv. .19 og .30).
- b) Der er ingen kønsmæssig bias i de to skalaer. Social ønskværdighed øges med stigende alder, og forringelsestendensen falder med stigende alder – så der er en tydelig udviklingsmæssig dimension. Der er også store forskelle mellem forskellige kliniske grupper; eksempelvis ligger smertepatienter højest i ønskværdighed, mens psykiatriske patienter og incestoverlevende ligger lavest. Det modsatte gør sig gældende for forringelsestendensen.
- c) Der er meget høje korrelationer mellem råscores og baserate-scores (hhv. .99 og .91) for de to skalaer. Piedmont et al. fremfører som kritikpunkt mod NEO-PI og MPQ – de to personlighedstests, de anvender i deres undersøgelse – at de justerede værdier i langt de fleste tilfælde er mindre valide end de ujusterede råscores.
- d) Ser man endelig på sammenhænge mellem de enkelte testdimensioner, viser det sig, at de som har meget høje værdier på de to skalaer (jf. figur 1 og 2), på en psykologisk meningsfuld måde er relevant sammenhængende med bestemte personlighedsegenskaber og syndromale lidelser. Social ønskværdighed er forbundet med histrioner, narcissistiske og tvangsprægede personlighedskvaliteter, mens selvforringelsestendens optræder sammen med en lang række personlighedsforstyrrelser og -træk samt syndromale tilstande.

Figur 1. Social ønskværdighed ≥ 85

Figur 2. Selvforingelsestendens ≥ 85

Afsluttende Credo

Jeg tror, at ovennævnte caseeksempel er en god illustration af, hvordan praksis nogle gange udvikles og forbedres: der oparbejdes danske normer på et område; svagheder og problemer i MCMi-III'eren afdækkes, i kraft af at materialet er beskrevet og offentligt fremlagt; det giver nu mulighed for supplerende analyser, sammenligninger og nye afprøvninger. Testen vil være et brugbart, men selvfølgelig ikke uangribeligt redskab i en årrække til personundersøgelser og i forskningssammenhænge – og om en 10-15 år vil den naturligt blive afløst af en MCMi-IV eller noget helt nyt.

I reality-tv's "Love or money" introduceres en overmenneskelig fristelse, hvor den materielle gevinst stimulerer til udnyttelse: "Money beats love"; vi forarges lidt, men vi forstår det godt, fordi vi var også selv fristede. I testudviklingens slidsomme verden er der efter min opfattelse en hel anden realitet: "Love beats

money"; fagfolk arbejder gratis, subsidiært betalt af deres offentlige arbejdsplads, for at holde de kommercielle interesser flydende, fordi disse repræsenterer intellektuel beskyttelse, internationalt samarbejde og et løfte om kontinuitet, som den enkelte forsker eller arbejdsplads ikke kan præstere. Kærligheden til faget, til det gode værktøj får nogle af os til at arbejde for en sag som testudvikling. I et lille sprogeområde som det danske er der ikke meget fløde at skumme for de kommercielle interesser; kan en håndfuld eller to arbejdspladser på Dansk psykologisk Forlag fastholdes i forbindelse med udgivelse, trykning, distribution og lejlighedsvis afprøvning af nye tests, skal vi nok være glade.

Referencer

- Bach, M. (2004). Metodemæssige problemer og overvejelser i forbindelse med indsamling og kontrol af data. I A. Eklit & E. Simonsen (Eds.), *En introduktion til Millon Clinical Multiaxial Inventory* (pp.73-75). København: Dansk psykologisk Forlag.
- Eklit, A. (2004). En afprøvning af MCMI-III på et dansk patientmateriale. I A. Eklit & E. Simonsen (Eds.), *En introduktion til Millon Clinical Multiaxial Inventory* (pp. 73-110). København: Dansk psykologisk Forlag.
- Eklit, A. Redskaber til psykologisk undersøgelse og diagnostic af traumatiserede. I P. Elsaas, J. Ivanow, E.L. Mortensen, S. Poulsen, & B. Rosenbaum (Eds.), *Psykologisk Assessment*. København: Dansk psykologisk Forlag. (In press).
- Eklit, A., & Simonsen, E. (2002). *En introduktion til Millon Clinical Multiaxial Inventory*. København: Dansk psykologisk Forlag.
- Hesse, M. (2004). Licenspenge bag psykologiske tests: en nødvendighed eller en hindring for kvalitetsudvikling. *Matrix*, 21, 144-150.
- Hsu, L. M. (2002). Diagnostic Validity Statistics and the MCMI-III. *Psychological Assessment*, 14, 410-422.
- Piedmont, R. L., McCrae, R. R., Riemann, R., & Angleitner, A. (2000). On the invalidity of validity scales: Evidence from self-reports and observer ratings in volunteer samples. *Journal of Personality and Social Psychology*, 78, 582-593.

Bogannmeldelser

Matrix 2005; 2, s. 178-196

Siv Boalt Boëthius, Marie-Louise Ögren:
**“Grupphandledning.
Den lilla gruppen som forum för lärande”.**
Ericastiftelsen, Mareld. Andra upplagan 2003
167 sidor. (Första upplagan 2000, 144 sidor)

Anmeldt af Olov Dahlin

En första beskrivning av texten och ett första försök att tränga in i den.

“Grupphandledning. Den lilla gruppen som forum för lärande”, är en grundlig bok om forskning inom området handledning. Särskilt gäller det handledning i gruppformatet, men texten är skriven på ett språk som inte vill bli levande, i varje fall för mig. Jag är en funderande kliniker och får arbeta mig fram sida för sida. Som kliniker söker jag efter information som forskarna sannolikt bedömt som irrelevant. Jag söker efter spår av levande människor, t.ex. efter avtryck av den i texten ofta nämnda emotionella kompetensen. Inte heller är det så lätt att urskilja de grupper som är föremål för forskningen och det kommer jag tillbaka till.

I övergripande diskussioner inom psykoterapiens domän återkommer

man ofta (men inte här) till att det finns ett gap mellan psykoterapiforskning och psykoterapipraxis. Forskare och kliniker har svårt att finna varandra. De lever på många sätt i skilda rum som det är svårt att finna en kommunikation mellan. Forskares idéprodukter och erfarenheter präglas av att de ingår i en akademisk ordning som kliniker oftast står utanför. Trots det är jag övertygad om att det kan vara bra att ha boken till hands i sitt bibliotek fast den inte tillhör de böcker man läser i vanlig ordning. Man kan ta fram den för att orientera sig i någon frågeställning rörande handledning, men sannolikt måste man då beställa från biblioteket flera av de uppsatser som hänvisas till eftersom de är knapphändigt refererade i boken. Bara litteraturförteckningen skulle kunna vara värd bokens pris. Man kan beskriva bokens kapitel som

sex stycken utförligt kommenterade, forskningsanknutna listor (det är i genomsnitt 7-8 referenser på varje sida).

Riktat sig denna bok till forskare och/eller kliniker? I förordet skriver författarna att de riktar sig till en mycket bred målgrupp. Så bred att till och med beslutsfattande politiker skulle kunna ingå! Med hänsyn till textens särart är det en anmärkningsvärd ambition. Det gör mig nyfiken och denna nyfikenhet mer eller mindre tvingar mig till en lång, diskuterande anmälan. Vad vill man förmedla till vem med denna bok?

Vissa semantiska problem.

"When I use a word", Humpty Dumpty said in rather a scornful tone, "it means just what I choose it to mean – neither more nor less."

Det svenska ordet handledning förvandlas när det skall översättas till andra språk. På norska blir det vägledning, på engelska och franska överinseende eller övervakning, på tyska kontroll. Det anglosaxiska ordet supervision har i många fall lånats in eftersom det psykoterapeutiska etablissemanget gärna talar engelska. Det finns problem med ordet konsultation, vilket gränsar till att betyda handledning, men endast under vissa villkor. Ordet och begreppet "handledning" måste rimligen tillhöra de vaga språkliga konstruktionerna som är så användbara just därför att de är vaga. De går att passa in

i många olika sammanhang och har en tänjbar betydelse. Vaga språkliga konstruktioner är tacksamma att använda i vardagsspråket och kan där, beroende på de sammanhang de används i, bli specifikt meningsbärande. Som variabelliknande funktioner i empirisk forskning är de emellertid inte goda nog. Konsultation-handledning-psykoterapi flyter ibland samman i den praktiserade verkligheten trots aktörernas föresatser att skilja det ena från det andra.

Grupp är ett vagt begrepp. S.H. Foulkes är på den punkten tydligare än Wilfred Bion. För Foulkes och gruppanalysen är varje grupp unik inte bara genom sina deltagare och gruppens uppgift utan också genom sin kontext. Av referenserna till *Grupphandledning* framgår att man följer en tradition, som hänvisar till Bions idéer, när man formar föreställningar om vad man avser med grupp och om dynamiken mellan ledare och gruppen. För Bion är gruppen "given" genom institutionen. För Foulkes "uppstår" gruppen i (något hörn av) ett flytande samhälle, i ett förhållande till och som ett svar på institutionella intressen (i detta fall forskarnas). Författarna till *Grupphandledning* beskriver ett sammanhang där utbildningsinstitutionen skapar grupper utifrån organisationens intressen.

Jag undrar om inte ordet grupphandledning är en skvader. Författarna berör detta problem när de ställer frågan om "handledning i

grupp” skulle vara en mer adekvat term än ”grupphandledning”. De fördjupar sig inte vidare i problemet. Det betyder att författarna går förbi den dynamik som de själva och deras forskning är en del av. De ingår i verksamhetens kontext och har ett inflytande över dess ideologi. Deltagarna i handledningsgrupperna måste vara påverkade av vad de tror sig förstå vara administrationens förväntningar, den administration som utbildar dem och som skall betygsätta dem. Rimligen går de in i handledningsgrupperna med förföreställningar om vad som skall utspela sig där och vad som förväntas av dem.

“That’s a great deal to make one word mean,” Alice said in a thoughtful tone.

Ett beskrivning av forskarnas projekt och ett referat av boken.

Textens anknytning till forskningsambitionen är helt tydlig och uppbar. Forskningsmetoderna leder elegant till varandra och lånar ord och begrepp av varandra. Sedan forskningsområdet inventerats och beskrivits presenteras i bokens tredje kapitel Symlog, acronym för A System for the Multiple Level Observation of Groups som en ouvertyr till vad som skall följa. Symlog är ett pålitligt instrument som varit i tjänst sedan 1980-talet. Det bygger på skattningar av några olika dimensioner, vilka

på 70-talet ansågs vara väsentliga i det mellanmännsliga samspelet och i grupper. Gruppklimat, något som uppstår i grupper och har det gemensamt med klimat att viss väderlek dominerar, är en metafor som skapats genom att kombinera grupp (sociologisk term) med klimat (meteorologisk /geofysisk term). Innebörden av en sådan hybrid är inte alls självklar. Innebörden fastställs och förändras genom de språkspel där ordet ingår, som till exempel i denna bok.

Boalt Boëthius och Ögren berättar under rubriken *Samspelet mellan handledare och handledd* hur de med Symlog som instrument beskrivit och analyserat utvecklingen av rollmönster i samspelet mellan handledare och handledda i grupphandledning och hur deltagare, genom självskattningar, uppfattar att han eller hon fungerar (Aktuell jagbild) respektive skulle vilja fungera (Önskad jagbild) i gruppen. Olika delfrågeställningar avsåg att om möjligt identifiera och beskriva skillnader mellan handledningsgrupper på olika utbildningsnivåer och som en förändring över tid hos handledda och i handledningsprocessen. Man anlade också ett genusperspektiv i det man sökte efter skillnader i rollmönstret mellan kvinnliga och manliga handledare. Det är en studie som fokuserat på gruppdeltagarnas upplevelse av situation och position i gruppen och på deras bild av det inbördes samspelet. Man ville belysa de informella rollmönster, som var knutna till den

formella rollen som handledare respektive handledd.

Studiens utfall skulle kunna beskrivas som att inget överraskande uppdagades, men att mycket som var välbekant framträdde med stor tydlighet.Handledning i grupp har enligt studien många paralleller med handledning individuellt och forskarna knyter ihop forskningsresultaten med tidigare forskning på och klinisk erfarenhet av individuell handledning. Studien visade att inriktningen på gruppen var hög och att den ökade över tid för såväl handledare som handledda. Några signifikanta skillnader mellan manliga och kvinnliga handledare kom inte fram.

Agneta Aelman och Mattias Klawitter har i ett psykologexamensarbete studerat dynamiken i fyra extrema gruppklimat i ett rätt litet material. Förväntningarna på att finna dessa grupper i sinnevärlden utgick från Symlogs tre grundläggande dimensioner, det vill säga 1) graden av dominans – undergivenhet, 2) graden av inriktning på gruppen respektive sig själv (relationsdimensionen) och 3) graden av inriktning på uppgiften, alternativt det sociala klimatet. De fyra extrema gruppyperna, som sorterades fram (hittades) via pilotintervjuer var 1) den ilska gruppen, otrygg och uppgiftsorienterad. 2) den besvikna gruppen, otrygg och relationsorienterad 3) den förnuftiga gruppen, trygg och uppgiftsorienterad samt 4) gemenskapsgruppen,

trygg och relationsorienterad. Det är onekligen en intressant infallsvinkel, som först föreföll att bekräfta att trygga grupper är "bäst" för en kompetensutveckling. Vid uppföljningsintervjuer två år senare hade den statistiska skillnaden planat ut och deltagarna i den ilska gruppen visade bedömda utifrån sina egna beskrivningar av sin utveckling under dessa två år, möjligen en något bättre(!) kompetensutveckling som psykoterapeuter.

Handledningsgrupperna i psykologutbildningens grundutbildning bestod idealt av fyra personer: handledaren, två kvinnliga och en manlig studerande. Det är anmärkningsvärt små grupper! Kliniskt grupperfarna författare har beskrivit hur små grupper blir upptagna av att hantera ett dels faktiskt, men också fantiserat, påträngande nära umgänge, som metaforiskt klär sig som repetitioner av en familjedynamik. Detta kan betraktas som ett rimligt försök att mobilisera tidigare erfarenhet för att förstå den situation man nu befinner sig i. Det kan befrukta terapier som just söker förklaringar i familjedynamik och där dramatisering i terapisituationen (i vad man ofta kallar överföringen/motöverföringen) och genomarbetande av narrativt material är behandlingen. I slutkapitlet *Avslutande reflektioner* gör författarna den kommentaren att gruppkonstellationer som bygger på fyra studenter och handledaren möjligen har den fördelen att i den utvecklas en "an-

nan dynamik”, vilket de vill förstå som att en sådan gruppstorlek är mindre konkurrensutmanande. Jag tvivlar på att konkurrens är den enda problemvariabeln, att den ens tillhör de viktigaste av många tänkbara. Förmodligen är konkurrens mer aktuellt i forskarsituationen än i student-situationen. Fempersonsgруппerna hade använts i handledarutbildning, således i ett utbildningssteg långt senare inom psykoterapiutbildningen, i en annorlunda kontext.

Apelman och Klawitter vände sig också till handledarna med följande frågeställningar 1) vilken erfarenhet hade handledarna av respektive klimattyp? 2) vilka faktorer ansåg man hade bidragit till de olika klimattyperna? 3) hur beskrev man sin handledarstil generellt? 4) vilka handledarinterventioner hade man erfarenhet av i respektive klimattyp? Forskarna konstruerade en enkät med öppna svarsalternativ. Svaren bearbetades med selektiv kodning enligt Starrin m.fl. En fråga som inte belystes var handledarnas grupperfarenhet. Var dessa handledningsgrupper de enda grupper många av dem hade erfarenhet av? När jag läser vad de skrivit om sig själva under rubriken ”handledarstil” ter sig detta för mig som en rätt opersonlig, formellt korrekt redogörelse. Lärarna kan läxorna! När det framhålls ”som en risk att arbeta alltför öppet med gruppkonflikter, då detta kunde leda över mot gruppterapi, speciellt i grupper där det fanns uttalade behov av egen terapi snarare

än handledning” undrar jag vad uttalade behov av egen terapi betyder. Har den handledde uttalat ett behov av egen terapi? Det är också möjligt att det är handledaren som anser att eleven har uttalade behov av egen terapi. En obalanserad, djupt osäker, kontaktlös, dramatiserande eller smått manisk student, för att nämna några komplikationer, måste ställa stora krav på handledaren och de två andra gruppdeltagarna. Man förstår av bisatser att ett antal studenter tagits ur grupsituationen och erbjudits individuell handledning.

Marie-Louise Ögren och Carl-Otto Jonsson redogör under rubriken *Innehållsteman, gruppklimat och kunskapsutbyte* för en studie (och anknytande studier) som syftade till att undersöka några aspekter av grupphandledning som kan tänkas ha betydelse för vad man tycker att man lärt sig i handledningen. Detta är ett nyskrivet kapitel. Undersökningsgruppen var handledda studenter och deras handledare från psykologutbildningarna vid Lunds, Stockholms och Uppsala universitet, 184 handledda i 73 grupper och deras handledare. (184 delat med 73 är ungefär 2,5. Vissa av dessa grupper måste således ha varit extremt små). Man använde en nykonstruerad enkät, *Themes and Climate*. Skattningarna, även av initial- och mittskede, gjordes i handledningens slutskede. Forskarna påpekar att det rimligen här kan föreligga osäkra rekonstruktioner! Enkätens frågor presenteras inte närmare i boken för-

utom att de hör till två olika delar, del A som omfattar 14 frågor rörande handledningens innehåll och del B som omfattar 7 frågor om gruppens klimat. Den som fyller i enkäten har en femgradig skala att ta ställning till för varje fråga. För att mäta de handleddas upplevelse av uppnådda kunskaper har forskarna använt sig av MSES i en svensk reviderad version. Någon närmare beskrivning av detta enkätinstrument får vi inte förutom att det i dessa forskares kontext gav en faktor 1, förmåga att hårbärgera och handskas med emotionellt laddat terapeutiskt material, en faktor 2, förmåga att etablera en arbetsallians med klienten och slutligen en faktor 3, psykodynamisk förståelse. Det förefaller som ägnat att beskriva vad som händer på mammas gata. Utfallet av dessa studier var inte överraskande. Det kom nära det förväntade utom på några punkter. A. Det visade sig att teoretiska överväganden kom i någon form av konflikt med förmågan att hårbärgera emotionellt klientmaterial. B. Fokuseringen på gruppprocesser var relativt låg, vilket inte förvånar mig. Det är enligt min mening som kliniker och gruppanalytiker ett tecken på att gruppen sannolikt var fungerade. Den konstruktiva gruppprocessen karaktäriseras ur en gruppanalytisk synpunkt av ett vi där man kan vara osams, hata, älska, försonas genom att tala med varandra och lära av varandras erfarenheter.

Boganmeldelser

Syftar texten till att informera de byråkratier som styr utbildningsplaner och godkänner utbildningar?

*"The question is", said Alice, "whether you **can** make words mean different things."*

"The question is", said Humpty Dumpty, "which is to be master – that's all."

Eftersom "handledning" i yrkesutbildningsbestämmelser fått ett byråkratiskt liv, måste ordet fyllas med ett specificerat innehåll. Vad är kvalitetssäkrad handledning inom ett visst område? Administratörer kräver klara och tydliga regler. Det är rimligen ett av motiven för den forskning som ligger bakom denna bok och skrivandet av den. På bokens sista sidor hänvisar man till behovet av vissa normer. Under rubriken *Bakgrund till bokens tre studier* påminner författarna om att den nya sammanhållna femåriga psykologutbildningen infördes i början av 1980-talet. De inleder nästa stycke med "Den formalisering av psykoterapiutbildningar som skedde under 1970- och 80-talet...". Författarna konstaterar att "merparten av den psykoterapihandledning som erbjöds var i form av grupphandledning.". Formaliseringen, skriver de, innebar att "klientarbetet och handledningen blev betydligt mer omfattande än vad det hade varit på tidigare psykologutbildningar". Resurserna räckte inte till. Det var på den tiden många institut som erbjöd utbildning till psykoterapeut. Många sökte utbild-

ning. De erfarna psykoterapeuterna var få. Man skall också räkna in det behov av egenterapi som uppstod. Ofta blir ett gruppformat den rimliga lösningen i sådana situationer. I en delstudie inom projektet, en studie som ännu inte ingår i bokens text, gör Ögren och Sundin (1) den kommentaren att "Grupphandledning infördes bland annat utifrån ekonomiska överväganden". Man återupptäckte småningom i det sammanhanget gruppformatets egenheter, att gruppen kanske skulle kunna erbjuda särskilda möjligheter.

Är detta en text skriven av Homo Academicus för Homo Academicus?

Alice didn't know what to say to this: it wasn't at all like conversation, she thought, as he never said anything to her; in fact, his last remark was evidently addressed to a tree.

När jag funderar över mina svårigheter att ta mig in i *Grupphandledning – Den lilla gruppen som forum för lärande* tänker jag att den svårigheten kan vara en parallellprocess. Boken är skriven av en grupp. Som läsare tittar jag in i denna grupp, men kan inte orientera mig därför att gruppen är slutet i sig själv i många avseenden, till exempel genom sina akademiska intressen. Jag hör många röster, men ingen röst talar med mig eftersom jag inte tillhör gruppen. Jag anar en rikedom av information som jag inte får ta del av. De bandade intervjuerna

som Apelman och Klawitter gjorde i sin *Delstudie 1* måste vara levande narrativ av stort intresse (innan och förutom att de förvandlades till statistiskt material genom kodning).

I Eksteins och Wallersteins klassiska bok om handledning (2) för författarna en dialog med läsaren. Förhållandet mellan handledd och handledare är ofta svårt och ibland djupt plågsamt på grund av de narcissistiska investeringar båda parter gör i sitt arbete och de stora risker för ömsesidig besvikelse som rimligen måste föreligga. Utan några berättelser om aktörernas problem lämnas läsaren i ett emotionellt vakuum och kan på goda grunder undra hur upplevelser reducerats till statistiskt material. Ekstein och Wallerstein ger många rätt utförliga fallbeskrivningar och illustrerar därigenom hur de har tänkt kring handledning i praxis. Författarna till de olika kapitlen i *Grupphandledning* avstår av någon anledning från att göra det och avstår därmed från att investera i läsarens empati. Jag tänkte på några rader diktade av Nils Ferlin 1933:

Si, världen är förklarad

– i vetenskapens ljus

Fördunstar all vår oro och smärta.

Nu är det inte långt emellan

människornas hus,

Men långt emellan hjärta och hjärta.

En grupp forskare redovisar hur de genom samordnade projekt empiriskt-statistiskt beforskat sitt område, och de pekar ut i vilken riktning de

ämnen fortsätta. Det ger dem goda skäl att välja ut, att aktualisera tidigare gjord forskning som de sympatiserar med och som de anknyter till med sin egen forskning. Jag använder ordet "beforska" för att associera till "bebygga" ty jag föreslår att texten har många syften. Jag återvänder till den i inledningen uttryckta förhoppningen att beslutsfattande politiker skulle läsa boken. Varför vill författarna att de skall göra det? Det är rimligt att anta de hoppas att beslut skall fattas som gynnar deras forskning och bekräftar forskarna.

Ett syfte med boken är det klart och tydligt angivna, redovisning av ett sökande efter Sanningen, systematisk kunskap (1) "hur det hänger ihop", i syfte att hjälpa oss att bättre förstå vad som händer mellan patient och terapeut och terapeut och handledare och finna effektivare metoder för terapeuters utbildning och patienters behandling. Det andra är det outtalade eller det dolda, beforskandet i meningen bebyggandet och besättandet av ett socialt fält eller en domän genom att skapa regler för hur kulturellt symbolkapital skall utvecklas och förvaltas och vilka som har tillträde till denna marknad. Sociologen Pierre Bourdieu gav en av sina böcker titeln "*Homo academicus*" (3), ord som jag lånade till rubriken på detta avsnitt. Sanningen/metoden är i vissa väsentliga avseenden relativ och uppträder som en märkesvara på marknaden. Den skapas som ett exklusivt varumärke. Bourdieu

gjorde det sannolikt att värderingar och kulturprodukter (här tillämpat som tilltro till vissa former av psykoterapi – framväxten av nya rationella trosystem) byggs upp i komplicerade system där specialister agerar på en marknad som förgrenar sig inom många skikt av samhället, inte minst inom den akademiska världen, men också inom förlagsvärlden, som satsar på vissa författare och vissa ämnen, och inom den massmediala och politiska sfären. En tid har det ofta varit vissa psykoanalytiker som inbjudits att uttala sig i olika sammanhang, men nya mediala kelgrisar som t.ex. dr Phil har fått alltmer uppmärksamhet. Samhällsvärderingar, livsstil, livsrytm och ekonomiska förutsättningar har förändrats och nya psykoterapeutiska ideologier kräver och tar framgångsrikt plats på marknaden. Till exempel har beteendeterapi och kognitiv terapi tagit för sig alltmer av kakan under de senaste tio åren.

Psykoterapiutbildning började formaliseras som ett akademisk uppdrag med en trevande början under 1970-talet. Under 1980-talet blev det en angelägenhet för högskola och universitet, vilket mot slutet av 1990-talet fastställdes genom lagstiftning. De stammar och sekter som tidigare under ledning av sina shamaner (hur skall man beskriva det?) utbildat psykoterapeuter och utövat psykoterapi domesticerades under 1980-talet genom rationella administrativa åtgärder och därmed öppnades fältet

för akademikernas intåg. Villkoren och förutsättningarna hade förändrats grundligt. Psykoterapi som i mitten av 1900-talet tänktes som en pedagogisk process har alltmer blivit behandling. Det fält som den akademiska psykoterapin nu skulle besätta definierades i hög grad av medicinsk vetenskap, inte minst därför att det inom den medicinska domänen fanns pengar. Det betyder att symbolkapital som ackumulerats under 70- och 80-talen förlorat i värde, blivit mindre trovärdigt och gångbart. Författarna av *Grupphandledning* vill sannolikt försvara de värderingar och symbolsystem de representerar, men förefaller i min läsning att i så fall göra det i identifikation med angriparen.

Ett försök till sammanfattning

"Who cares for you?" said Alice (she had grown to her full size by this time.) You're nothing but a pack of cards!"

– och hon syftar på den hjärtlösa Hjärter Dam och den velige Hjärter Kung och krocket-spelet (hon håller på att vakna ur drömmen). Jag knyter an och prövar att påstå att *Grupphandledning* liknar protokoll från välspelade akademiska krocketmatcher. För att brodera vidare på denna parabel: forskarna/författarna redogör inte för de grundläggande spelregler de tillämpar. Dessa betraktas som självklara. Jag ifrågasätter om alla spelare de planerar att bjuda in, till exempel beteendetera-

peuter, kommer att acceptera dessa spelregler. Det är faktiskt ett spel om inflytande på marknaden. Humpty Dumpty framhåller att det i grund och botten helt enkelt handlar om *"which is to be master"*, således vilket ord som bestämmer och vem som bestämmer det ordet. Jag föreslår att kultursociologen Pierre Bourdieus tankegångar och forskning skulle kunna ha en aktualitet i det sammanhanget.

Forskarna/författarna går av allt att döma förbi det problem som ligger i att deras forskning nödvändigtvis är interaktiv: *Alice succeeded in getting her flamingo under her arm but it would twist itself round and look up into her face.* (I det krocket-spelet använde man som bekant flamingos som krocketklubbor och igelkottar som krocketklot.) Det är ett problem som forskning inom dessa områden brottas med. När jag väljer att citera *"You're nothing but a pack of cards!"* gör jag det för att lyfta fram detta problem. Forskningsmaterialet är med undantag för Apelmans och Klawitters intervjuer just *"cards"* eller formulär. Även intervjuerna förvandlas genom kodning till *"cards"*.

Forskarna saknar sannolikt en teori om grupper där gruppen är något annat än en socialpsykologisk produkt av enskilda individers samspel. Gruppkonstellationen reduceras fortlöpande till individpsykologi och en antropomorfistisk organisationsdynamik. Det är problem som forskning inom detta område brottas med. Jag kan fråga mig, vart tog

gruppen vägen i denna text om grupphandledning? Fokuserar man inte av en nödvändighet, som dikteras av sammanhanget, individuella karriärer i en utbildning där ett par tre studenter suttit tillsammans med sina handledare och samtalat om sina ärenden?

Referenser

1. Ögren, M-L., Sundin, E. (2004) Grupphandledning i psykoterapi inom utbildningsramar, Matrix, 60-73.
2. Ekstein, R., & Wallerstein, R.S. (1972). The Teaching and Learning of Psychotherapy. New York: International Universities Press Inc.
3. Bourdieu, P. (1984, sv.översättn. 1996). Homo Academicus. Brutus Östlings Bokförlag Symposion

Simon Baron-Cohen: "Den afgørende forskel Kvinde, mand – hjerne og køn"

Oversatt fra engelsk til dansk av Hanne Nybo

Utgitt av Akademisk forlag, 2004

288 sider, 299 kr.

Anmeldt av Anne Røer

Forfatteren ønsker med denne boken å overbevise leseren om at den kvinnelige og den mannlige hjerne overveiende er programmert forskjellig, den kvinnelige til empati og den mannlige til forståelse og systemkonstruksjon.

Forfatteren er professor i psykologi ved Cambridge University og en av lederne av forskningssenteret for autisme ved samme universitet. Han har forsket på autisme og kjønnsforskjeller over en tyveårs periode og har utgitt en rekke bøker om disse emnene. Han har sin egen private

kliniske praksis med tilbud til høyt fungerende autister, pasienter med Aspergers syndrom.

Forfatteren er nøye med å påpeke at ikke alle menn har mannlige hjerener og ikke alle kvinner har kvinnelige hjerener. Han beskjefriger seg med statistiske gjennomsnitt. Oppsporing av kjønnsforskjeller er ikke det samme som inndeling i stereotypier. Man kan ikke slutte fra statistiske data til det enkelte individ. Forfatteren har ønsket å komme med et vitenskapelig bidrag som kan bidra til å se hvordan de to kjønn påvirkes ulikt

av sosiale og biologiske forhold. Han advarer mot å bruke boken til forsvar for politiske eller rettslige argumentasjoner.

Boken er morsom og lettlest og det er, for undertegnede, en del nytt stoff om gutters og jenters sosialisering. Særlig kapitlene om forskjellige definisjoner av empati og de to kjønns utvikling m.h.t. empati er interessant lesning. Forfatteren har utviklet en test for undersøkelse av empati med bl.a. tolkning av ansiktsuttrykk. Testen er også appendix i boken med tilhørende skåringsmanual. Kvinner skårer i gjennomsnitt høyere enn menn på denne og andre empati-tester. Forfatteren har en interessant diskusjon av om empati og språklig evne er ulike domener eller en del av samme domene.

Forfatteren knytter kjønnsforskjeller og empati til biologi, nevrologi og ontogenese.

Han har et vell av referanser, bl a. noen riktig interessante om prenatal påvirkning og studier av spebarn.

Den delen av boken som handler om den mannlige hjernen, er mye preget av forfatterens omfattende erfaring med pasienter med autisme, særlig høyere fungerende autister. Hans hypotese er at den ekstremt mannlige hjernen er den autistiske hjernen. Autismen defineres som en empati-forstyrrelse, dvs. både en manglende evne til "mind-reading"

og til medfølelse. Baron-Cohen er særlig interessert i Aspergers syndrom. I tillegg til manglende evne til medfølelse karakteriseres denne pasientgruppen av spesialiserte evner særlig i retning av evner til å tenke i systemer, som for eksempel tallsystemer og konstruksjon. Boken gir en spennende og oppdatert kunnskap om forskjellige former for autisme og noen interessante biografier fra voksne med høytfungerende autisme. Forfatteren gir leseren en overbevisende og empatisk skildring av autistens subjektive opplevelse av relasjoner og omgivelser, også i et utviklingsperspektiv.

Baron-Cohen karakteriserer den mannlige hjernen som tendensielt innrettet for systemer og tendensielt mindre innrettet for empati. Han reflekterer over det moderne samfunns behov og premiering av ulike hjernetyper og mener at den ekstremt mannlige hjernen ofte stigmatiseres.

Baron-Cohen klarer langt på vei å overbevise med sine analyser av empati og autisme. Han har her og der noen mindre veldokumenterte resonnementer, som f.eks henvisningene til utviklingslæren. Boken er populært skrevet uten å bli useriøs eller overflatisk. Alt i alt en lesverdig og til dels riktig underholdende bok om et stadig mindre kontroversielt tema.

Jeffrey Young:
"Kognitiv terapi ved personlighedsforstyrrelser:
En introduktion til skemafokuseret terapi"

Oversatt fra engelsk til dansk av Hanne Vedel Sterndorf

Utgitt av Hans Reitzels Forlag, 2003

120 sider, kr. 175.00

Anmeldt av Egil W. Martinsen

Kognitiv terapi ble introdusert som behandlingsmåte for psykiske lidelser på slutten av 1960-tallet. Aron Becks bok om depresjon fra 1967 regnes ofte som startpunktet for en metode, som får stadig økende utbredelse og innflytelse. Aron Beck startet å arbeide med depresjon, og utvidet etter hvert arbeidet til angstlidelser. På dette området er det imidlertid Oxford-miljøet, hvor mange etter hvert har flyttet til Institute of Psychiatry i London, som har stått for mesteparten av fagutviklingen.

Kognitiv terapi ble lansert som alternativ til psykoanalysen. Det var en fokusert, tidsavgrenset terapi, hvor målet var å hjelpe pasientene med de lidelser og plager de søkte hjelp for. Det ble laget behandlingsmanualer. Dette gjorde det mulig å evaluere nytten av behandling og å sammenligne effekten av kognitiv terapi med medikamenter. Et tydelig fokus på vitenskapelig dokumentasjon har hele tiden vært et kjennetegn ved kognitiv terapi.

Pasienter i klinisk praksis fyller ofte diagnostiske kriteriene for flere psykiske lidelser, og for mange kan hemmende og plagsomme personlighetstrekk eller personlighetsforstyrrelser være det største problemet. Mange klinikere har erfart at disse pasientgruppene ikke i samme grad har nytte av fokusert korttidsbehandling. Det er for denne gruppen pasienter Jeffrey Young har utviklet det som kalles skemafokuseret behandling.

Aron Beck har i sine tidlige arbeider beskrevet skjemaer som grunnleggende selvpoppfatninger en har om seg selv, og som bestemmer hvordan en forstår seg selv i forhold til andre mennesker. Jeffrey Young har videreutviklet dette arbeidet, og har vært spesielt opptatt av tidlige mistilpassede eller maladaptive skjemaer. Disse dannes i barndommen, og er et resultat av barnets medfødte temperament kombinert med uheldige opplevelser med foreldre, søsken og venner. De er selvforsterkende og derfor motstandsdyktige mot endringer. De

er lite funksjonelle, fører til personlig lidelse, og gjør at forholdet til andre mennesker blir vanskelig. Skjemaene kan vekkes til live av vanskelig livshendelser, og når de aktiveres er det knyttet sterke følelser til dem.

For å mestre skjemaene kan vi enten forsøke å unngå at de blir aktivert (skjemaunngåelse), vi kan handle og forstå verden i overensstemmelse med skjemaene, slik at de forsterkes og vedlikeholdes (skjemavedlikeholdelse), eller vi kan overkompensere (skjemakompensasjon). Disse manøvrerne, som vi foretar for å klare å leve med skjemaene, vil medføre problemer, fordi de er uhensiktsmessige.

Jeffrey Young har laget et eget spørreskjema til selvutfylling, Schema Questionnaire, med 205 spørsmål, som identifiserer 18 ulike maladaptive skjemaer. En dansk oversettelse av dette er med i boken. Dette skjemaet finnes i flere varianter, og på norsk finnes en nyere versjon med 75 ledd som identifiserer 15 maladaptive skjemaer. Dette er let-

tere å anvende. Dette instrumentet kan være nyttig i klinisk praksis, ved at de gjør det lettere å identifisere de mest aktuelle skjemaene for hver enkelt pasient.

Boken gir en god innføring i skjemat teori. Den inneholder også en god beskrivelse av skjemafokusert terapi, samt en pasientveiledning. I kognitiv terapi har man lagt stor vekt på at behandlingsmetodene skal være vitenskapelig dokumentert. Dette er i liten grad tilfelle ved skjemafokusert behandling av personlighetsforstyrrelser. Til tross for dette er det stor interesse for skjemafokusert behandling.

Denne boken er en klassiker, som har hatt stor innflytelse på kognitiv terapi. Det er flott at den nå finnes oversatt til dansk. Boken er kortfattet og lettlest, og er god som en innføringsbok. For den som ønsker å lære mer, har Young og medarbeidere senere utgitt mer omfattende bøker om dette temaet.

Lars Smith:
Tilknytning og børns udvikling

Oversat af Bjørn Nake
Akademisk forlag, 2004,
300 sider, 299 kr.

Anmeldt af Karen Vibeke Mortensen

Tilknytningsteori er – omsider, kan man sige – kommet meget i fokus i de seneste år, og med god grund, da den er et godt tilbud om supplement til og i en vis udstrækning erstatning for ældre teorier. Den er også velegnet som udgangspunkt for forskning, og har da også givet anledning til en stærkt forøget forskningsindsats på småbørnsområdet. Det kan være svært at følge med i litteraturen, og det er derfor glædeligt, at Lars Smith har gjort sig den ulejlighed at samle og beskrive både den oprindelige teori og en del af den nyere forskning.

Lars Smith er professor ved Psykologisk Institutt ved Universitetet i Oslo, specialist i tidlig udvikling og neuro-udviklingspsykologi og har været pioner i norsk spædbørnsforskning. Bogen er beregnet til studerende ved universiteter og videregående uddannelser, men den er klar og velskrevet, så den vil kunne anvendes bredt. Det er også hjælpsomt, at den er forsynet med en ordliste, hvor en række vigtige begreber forklares.

Bogen indledes med en relativt kortfattet gennemgang af Bowlbys og Ainsworths grundlæggende arbejder suppleret med en hel del nyere forskning indimellem. Udviklingen af de forskellige tilknytningsmønstre knyttes bl.a. til stressforskningen og kan ud fra den synsvinkel betragtes som forskellige måder at mestre stress på. Det beskrives ligeledes, hvordan kortisol-niveauet synes langvarigt påvirket hos børn, der har været udsat for ekstrem deprivation som spæde, eksempelvis på rumænske børnehjem. Der gøres rede for, hvilken virkning fx præmatur fødsel kan have for forældres reaktion på deres barn og derigennem på tilknytningen. Også undersøgelser af effekten på børns hjerneudvikling af depression hos småbørnsmødre beskrives.

I et kapitel gennemgås en række metoder til bedømmelse af tilknytningens kvalitet, hvor det med rette påpeges, at det er nødvendigt med flere forskellige metoder til supplement af fremmed-situationen. Den beskrives naturligvis, men også fx Californien-proceduren, Q-sortering

og en norsk metode, torumssituationen, som Smith selv har udført eksperimenter med.

Der gennemgås ligeledes metoder, der egner sig til førskolebørn, som er ældre end 20 mdr., som er den øvre aldersgrænse for brug af Fremmedsituationen. Bl.a. Main & Cassidys og Crittendens klassifikationssystemer skildres, og beskrivelserne efterfølges af en sammenligning og evaluering af de forskellige systemer. Også målemetoder, der er baseret på brug af symbolsk materiale, som fx fortælling til billeder, gennemgås. Disse beskrivelser er nyttige i forskningsøjemed, men de er desværre for tidskrævende til at være anvendelige i klinisk praksis, hvad der er uheldigt, da tilknytning og tilknytningsmønstre jo efterhånden er ved at blive vigtige begreber også der. Der er derfor brug for udvikling af nye klinisk relevante metoder.

Et kapitel behandler følgetilstande og konsekvenser af tidlig tilknytning. Herunder diskuteres, hvor der er kontinuitet mellem tidlig tilknytning og senere funktionsområder, og hvor der ikke er. Også spørgsmålet om dagpasnings mulige følger berøres, om end kort.

I et i klinisk henseende vigtigt kapitel beskrives atypiske tilknytningsformer og tilknytningsforstyrrelser. Som atypiske nævnes ikke blot det ofte beskrevne desorganiserede mønster, men også kombinationer af de forskellige former for utryk tilknytning, som fx undgående/am-

bivalent. Som nogle af de vigtigste risikofaktorer for udvikling af atypisk tilknytning anses mishandling af barnet, uforarbejdede traumer hos forældre, ægteskabskonflikter, alvorlig depression og skræmmende adfærd hos forældrene. Smith påpeger endvidere, at der sandsynligvis er flere forskellige former for desorganiseret forstyrrelse, afhængig af hvad det er for faktorer, der spiller ind, og af det samlede mønster i familien, og at de sandsynligvis kan føre til flere forskellige former for følgetilstande.

En af de indvendinger, der har været rejst mod tilknytningsteorien, har været, at det var barnets medfødte temperament og ikke forældrenes omsorg, der var afgørende for udviklingen af tilknytningens kvalitet. Der er den vanskelighed ved besvarelsen af dette spørgsmål, at temperament ikke er entydigt defineret. Smith refererer imidlertid undersøgelser, der viser, at børn, der var irritable fra fødslen, i højere grad kunne udvikle tryk tilknytning, når mødre fik tilbud om hjælp til at forbedre deres sensitivitet over for dem, end de børn, hvis mødre ikke fik et sådant tilbud. Irritabilitet ved fødslen kan på den måde ses som en risikofaktor, som det er vigtigt at intervenere i forhold til, men som ikke i sig selv er afgørende. Den nære sammenhæng, der er fundet mellem mødres personlighedstræk før fødslen og børnenes senere tilknytningstype, taler også imod, at det skulle dreje sig om temperament, såvel som den kendsger-

ning, at børn kan udvikle forskellige tilknytningstyper til forskellige mennesker.

Det er generelt i litteraturen uklart, om de oprindeligt beskrevne former for utryg tilknytning skal betragtes som normalvarianter, eller om de snarere er en form for tilknytningsforstyrrelser. På den ene side citeres Bowlby og Ainsworth for først at mene, at tryk tilknytning er naturens urtype, mens det senere hævdes, at der næppe findes nogen optimal type, men at de forskellige strategier er dem, der fungerer bedst under forskellige miljøforhold. Endnu senere skriver Smith imidlertid, at utryk tilknytning gør børn mere udsatte for psykopatologi eller prædisponerer for, at de ikke så let mestrer senere udviklingsmæssige udfordringer.

Det er måske rigtigt, at ambivalent eller afvisende tilknytning i løbet af barndommen fungerer bedst i samspillet med bestemte typer af forældre, men som Bowlby selv skriver, er patologisk forsvar måder, hvorpå man kan relatere sig til afvisende eller ustabile tilknytningspersoner; så selv om disse tilknytningstyper måske er hensigtsmæssige i barndommen, er de det næppe på længere sigt. Det virker, som om man er blevet så glad for beskrivelsen af det desorganiserede tilknytningsmønster, at man gerne vil se det som årsag til alle senere former for psykopatologi; men det er næppe rigtigt. I hvert fald når det gælder personlighedsforstyrrelser, synes der ofte at ligge en ambivalent

eller afvisende tilknytning bag. Man savner desuden helt en diskussion af kvantitative gradforskelle inden for de forskellige tilknytningstyper.

I alt væsentligt er bogen klart skrevet og letforståelig. Man kan dog have enkelte indvendinger. Smith skriver fx, at arbejdsmodellerne af forholdet til tilknytningspersonerne ikke afspejler et objektivt billede af omsorgspersonerne, men snarere "det historiske hændelsesforløb i forbindelse med omsorgspersonernes reaktioner på barnets faktiske eller intenderede handlinger over for ham eller hende" (s. 25). Den forskel er ikke let at forstå. Til gengæld kan man savne en drøftelse af, hvilken indflydelse barnets egne fantasier kan have på udformningen af modellerne.

Det kan ligeledes undre, at Smith mener, at de tidlige arbejdsmodeller er mere plastiske, fordi de er mere primitive. Man plejer at anse tidlige, primitive mønstre som vanskeligere at ændre end senere, dels fordi de er fundamentale og omfattende, dels fordi de er mindre bevidste.

Endelig skelner han ikke klart mellem tilknytning og tilknytningsadfærd, noget, som Bowlby selv gør en del ud af at adskille. Smith skriver fx (s. 249), at tilknytning ikke er et træk, som barnet besidder, men et adfærdssystem. Bowlby skriver derimod udtrykkeligt, at tilknytning er en vedvarende egenskab hos personen, mens tilknytningsadfærd er et adfærdssystem.

Tilknytningsteorien synes nu at have nået den fase, hvor den tidlige, relativt enkle teori begynder at se mere kompliceret ud. De oprindelige tilknytningstyper bliver underinddelt i undertyper (noget som altid sker, når man har at gøre med typologier), og som Smith fremhæver, er det stadig et ubesvaret spørgsmål, hvor mange forskellige tilknytningsmønstre der egentlig findes, og hvilke meningsfulde varianter de har. Nyere forskning sætter spørgsmålstejn ved eller komplicerer i hvert fald de oprindelige klare sammenhænge. Og man kan så komme i tvivl, om det er den oprindelige teori, der har været forkert, eller om det er den forskning, der efterprøver den, som metodologisk ikke lever op til de ret høje standarder, som fx Ainsworths oprindelige undersøgelser synes at have.

Forvirringen bliver særlig stor, når de officielle diagnosesystemers diagnoser inddrages. Både DSM-IV og ICD-10 opererer med diagnosen tilknytningsforstyrrelse, men det er – som Smith ganske rigtigt fremhæver – paradoksalt, at disse systemer kun i ringe grad bygger på den omfattende eksisterende viden om børns tilknytning. I den sammenhæng beskrives et alternativt system, udarbej-

det af Zeanah, der omfatter 3 typer af tilknytningsforstyrrelse, og som i højere grad er baseret på empiriske undersøgelser af tilknytning. Der beskrives også forskellige nyere former for interviews og samspilssituationer, som kan anvendes ved diagnosticering af disse forstyrrelser.

Det nævnes ligeledes, at differentialdiagnosen mellem tilknytningsforstyrrelse og gennemgribende udviklingsforstyrrelse ikke altid er let, bl.a. har man set, at en undergruppe af de børn, der voksede op under de ekstremt depriverende forhold på børnehjem i Rumænien, viste tegn på autismspektrum-forstyrrelser. Det er også min erfaring, at disse tilstande ikke sjældent forveksles i praksis, og at der især er en tilbøjelighed til at diagnosticere børn, som primært er tilknytningsforstyrrede, som gennemgribende udviklingsforstyrrede.

Der forestår helt klart endnu megen forskning, før man kan enes om, hvad der overhovedet forstås ved tilknytningsforstyrrelse; og dernæst kan man begynde at nærme sig en viden om forekomsten af dem, senere følger etc. Men hvis man vil være velorienteret om den aktuelle viden på hele tilknytningsfeltet, er man godt hjulpet med bogen her.

Per Vaglum:
Revisjonen – en anderledes lærebok i psykiatri.
Universitetsforlaget A/S, 2004
No. kr. 259,-

Anmeldt af Kristian Valbak

"Lærebøgerne i psykiatri har en vigtig opgave i at sammenfatte psykiatriens videnskabelige kundskabsgrundlag, og i at beskrive hvad som er fælles for forskellige diagnostiske grupper, når det gælder årsager, behandling og forløb. Men hvordan skal vi formidle alt det øvrige, vi erfarer i psykiatrisk arbejde, alt vi lærer af at arbejde med den enkelte patient og familie, og alt det vi lærer igennem vore egne psykiske lidelser?"

Således indleder psykiateren og psykoanalytikerens Per Vaglum sin 'anderledes' lærebog i psykiatri og sender herefter en midaldrende, arbejdsom, pligtopfyldende psykiater en uge i sommerhus for at komme med udkast til revision af den 'store lærebog', opfordret hertil af den respekterede og frygtede professor. Hver dag vies til et nyt kapitel af psykiatrien inden for de felter, som især interesserer den arbejdsafhængige psykiater (forfatteren):

I kapitlet om skizofreni fokuseres på opbygning af en alliance med patienterne, empatiudvikling og nødvendigheden af vejledning for at forhindre tab af empati. Der peges på, at vi har tendens til at se bort fra og

at vi forsøger at forsvare os imod al den lidelse og smerte, vi finder hos patienterne. Forfatteren noterer sig behovet for, at der drages omsorg for og gives behandling til pårørende og børn.

Der er et kapitel om PTSD, dvs. traumatisering og retraumatisering af psykisk lidende. Et kapitel fokuserer på aspekter af depression og udbændthed, herunder lægers udbændthed og den falske dikotomi mellem den hårde (evidensbaserede) og den bløde (psykologiske) psykiatri.

Kapitlet om alkoholisme er bogens bedste. Vaglum fremfører, at få misbrugere kun har misbrugsudløst psykiatrisk lidelse, og den velkendte hypotese, at det formentlig er en større tolerance for alkohol, som arves, og ikke selve alkoholismen. Endelig er kapitler givet til psykosomatik og diagnostik og personlighedsforstyrrelser.

Forfatteren påpeger, at lidelse er et universelt fænomen, og at opbakning fra det sociale netværk er en ressource. Denne universalitet demonstreres ved at lade hovedpersonen selv have forskellige problemer

i vekslende grad og ved at lade familien have det. Samtidig vises i fortællingen den selvanalyse og udvikling, som kan finde sted, når psykiateren tør kæmpe med sin eridofobe personlighed og sin (ødipale) skyldfølelse.

Bogens genre er den narrative, men indimellem ønsker man sig mere kontante oplysninger og referencer til de fremførte synspunkter, som virker relevante, omend ikke specielt nye.

Forfatteren ønsker, at alle professioner skal kunne bruge lærebogen, men han vil gabe over for meget: Skrive lærebog, gøre det anderledes og bedre, og anskueliggøre sin pointer i den narrative stil. De indlagte dialogforløb virker imidlertid for konstruerede. Det lykkes således ikke rigtig med stilen, selvom hensigten er god, og motivet prisværdigt.

Abstracts

Daina Natkeviciene: Working with alienation. The impact of early abandonment on transference and countertransference in the group. Matrix 2005; 2, s. 100-113.

The complaints and life stories of my patients reflected feelings of alienation and rejection experienced in their childhood. Some of them felt their mothers were unreachable for contact; others saw them as unpredictable, intrusive, and unable to accept their children as they were. The patients' unexpressed pain and hatred later led to hostile and distant relationships with other people and themselves. Their unsatisfied oral longing and concomitant anxieties were hidden under particular defensive systems, adopted as a protective shield. It emerged in the transference and evoked contradictory reactions in the therapist who tried to deal with very ambivalent behaviour in the group. The focal point in my paper has to do with aspects of leaving and being left, triggered by separation during summer breaks, dropouts, or the admission of new members in the group.

Key words: transference, countertransference, traumatization, alienation, integration.

Blomquist, G. (2005): How are you today? – Young adults at a psychiatric clinic seven years later. Matrix 2005; 2, s. 114-126.

The article presents the results of a follow-up study of young adults at a psychiatric outpatient clinic in central Stockholm.

Background: Between the years of 1991-1996 some of the staff at the clinic worked with focus on patients aged 18 to 25 years. Patients were assessed by a psychotherapist or a psychiatrist and received short- or long-term psychotherapy. During the year of 1995 data was collected for 100 persons (75 women and 25 men). The data showed that the young adults, compared to the same age-group in the general population in the area, to a larger extent lived without a partner, were childless and unemployed.

At follow-up seven years later a questionnaire, including questions of present life, psychiatric/psychological problems, thoughts of past and present psychiatric care, was sent to 95 persons out of the group of 100. Fifty-nine percent returned the questionnaire. The results showed that the informants lived a life similar to the general population with regard to civil status and occupation

however they estimated their health as poorer. In addition 25% were depressed and 50% were quite heavy drinkers. Two thirds considered that they benefited from the treatment they received in 1995 and for 50% this help was still of significance in their daily life. One third had not been in touch with the psychiatric health service or seen a psychotherapist since 1995.

Key words: Young adults, psychiatric health service

Søren Nagbøl (2005): Minorities, Ethnicity, and Culture in a global world. Matrix 2005; 2, 127-153.

Using a sociological figuration model I will address the theme of “the Establishment and the Outsiders – A sociological enquiry into community problems”. In this context, I will look at the risks and problems related to the changing of subjectivity in late modernity on different levels, for instance, by dealing with processes connected to the meeting between so-called “natives” in a country and emigrants or migrants – in other words, between the established and the outsiders.

Key words: Minorities, Ethnicity, Culture

Karen Marie Mortensen: About loss: Two texts by Julia Kristeva: Black sun and Stabat mater. Matrix 2005; 2, 154-167.

The christian tradition is about, how life became possible after the sun had turned black and the beloved (Jesus) had been lost. In the book *Black sun* Julia Kristeva focuses on the loss of a beloved, not yet distinct person and the black sun as a metaphor for that, which lies before the distinct as an intensity without presence, a light without representation. She draws attention to melancholia as a possible substitute for the lost diffuse beloved. Only by reaching others through words one can overcome this melancholia. The decisive is: will the words be spoken – and will there be someone to listen? Hereby the ethical dimension is posed. In the text *Stabat mater* Kristeva gives an interpretation of the loss of Mary, the mother, in which she presents a sketch of ethics, heretical to modernity: the nerve of life is not the autonomic subject, but a *two-in-one model*, which dissolves the evil active-passive structure, thereby transforming passivity into presence.

Key words: Loss, Melancholia, Intensity without presence, Metaphor, Heretical ethics, Two-in-one model

Forfatterliste

Daina Natkeviciene, diplomed clinical psychologist, psychotherapist. Private practice at Vilnius Psychotherapy Study centre. Member of Lithuanian Group Analytic Society. Since May 2005 Chair of Training Committee of LGAS.

Gisela Blomquist, leg. sjuksköterska, leg. psykoterapeut, magisterexamen i psykoterapi och kandidat i Svenska psykoanalytiska föreningen. Psykoterapienheten City, Stockholm.

Søren Nagbøl, mag.art. i Idehistorie, ph.d. i Kultursociologi. Lektor Institut for Pædagogisk Sociologi. Danmarks Pædagogiske Universitet, København.

Karen Marie Mortensen, cand.theol. Ekstern lektor. Institut for Tværkulturelle og regionale studier, Københavns Universitet.

Ask Elklit, cand.psyk. Professor. Psykologisk Institut, Aarhus Universitet.

Olov Dahlin, med.lic., psykoanalytiker, gruppanalytiker. Privat praktik, Stockholm.

Anne Røer er specialist i klinisk psykologi og familierapi. Institutt for familierapi, Oslo.

Egil Martinsen, dr.med., spesialist i psykiatri. Forskningsleder, Modum-bad, Vikersund.

Karen Vibeke Mortensen, cand.psych., dr.pæd. Adj. professor v. Ålborg Universitet.

Kristian Valbak, ph.d. Lektor i Psykiatri ved Aarhus Universitet, Overlæge ved Psykiatrisk Hospital i Aarhus.

INSTITUT FOR GRUPEANALYSE KØBENHAVN

3-årig terapeutuddannelse i gruppeanalytisk psykoterapi

Gruppeanalyse er en bredt anerkendt gruppeterapeutisk metode, der baserer sig på psykoanalyse, objektrelationsteori, socialpsykologi, systemteori og selvpsykologi. Den finder anvendelse inden for et bredt spektrum af tilstande fra personlige og mellem menneskelige problemer til egentlige psykiske lidelser. Gruppeanalysens begreber er ligeledes anvendelige til forståelse af processer i organisationer, personalegrupper m.v.

Målgruppe

Psykologer og psykiatere og evt. andre med akademisk uddannelse og klinisk erfaring. Undtagelsesvis optages ikke-akademikere med særlige kvalifikationer. Der forventes et vist kendskab til grundlæggende psykoanalytisk teori.

Uddannelsens indhold

- Egenterapi i gruppe af professionelle (158 timer)
- Gruppesupervision af eget gruppeterapeutiske arbejde (108 timer)
- Teoriundervisning i form af seminarer og forelæsninger (95 timer)
- Udarbejdelse af skriftlig opgave (10-15 sider)
- Storgruppe (24 timer)
- Åbne refleksionsmøder og plenum (10 timer)

Uddannelsen er godkendt af Dansk Psykologforening som led i den psykoterapeutiske videreuddannelse og af Dansk Psykiatrisk Selskab som hovedfag i vejlederuddannelsen.

Der udstedes certifikat ved afslutningen af uddannelsen.

Nedenstående er fælles for begge uddannelser

Tid & sted

onsdage 18:00-22.15 på Institut for gruppeanalyse, Høffdingsvej 22, 3. sal, 2500 Valby. (Lige ved Vigerslev Allé Station)

Ansøgningsfrist for start januar 2006: 19. september 2005.

Tilmelding på særligt skema elektronisk på ak@iga-kbh.dk eller på ovenstående postadresse.

Pris

30.500 kr. for 2006

1-årigt gruppeanalytisk basiskursus

Målgruppe

Læger, psykologer og andre akademikere, der beskæftiger sig med grupper såvel i som uden for institution. Ikke-akademikere optages i begrænset omfang. Et vist forhåndskendskab til psykodynamisk teori er en fordel.

Målsætning

Dels at give den enkelte deltager en bred indføring i gruppeanalyse, som kan bringes til anvendelse i forskellige typer grupper og kliniske sammenhænge - f.eks. samtale- og supervisionsgrupper- dels at øge den enkeltes evne til at forstå gruppeprocesser generelt.

Indhold

- Egenterapi i gruppe af professionelle (52,5 timer)
- Gruppesupervision af eget gruppearbejde (36,25 timer)
- Teoriundervisning i form af seminarer og forelæsninger (31,25 timer)
- Storgruppe (8 timer)
- Åbne refleksionsmøder og plenum (3,25 timer)
- Evt. udarbejdelse af skriftlig opgave (10 sider)

Det 1-årige basiskursus udgør første år af instituttets 3-årige videreuddannelse i gruppeanalytisk psykoterapi. Kurset giver mulighed for at fortsætte på 2. år, forudsat at kvalifikationskravene opfyldes. Basiskurset opfylder Dansk Psykiatrisk Selskabs krav til bifag på vejlederuddannelsen, hvis kurset afsluttes med en skriftlig opgave.

Yderligere informationer om uddannelsen og instituttet kan ses på hjemmesiden www.iga-kbh.dk, hvor tilmeldingsskema også kan downloades. Skema og informationspjece kan alternativt rekvireres ved henvendelse på ovenstående postadresse eller på telefon 36 44 60 65 i træffetiden onsdage 12:00-20:00.

Skulle der herefter være yderligere spørgsmål til uddannelsen, er interesserede velkomne til at kontakte uddannelseskomitéens formand, psykolog Helene Krasnik på mobil 26 18 09 31.

INSTITUT FOR GRUPEANALYSE - KØBENHAVN

Høffdingsvej 22, 3. sal • 2500 Valby
Telefon: 36 44 60 65 • Fax: 36 44 60 64
iga-kbh@iga-kbh.dk • www.iga-kbh.dk